

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

ESBAB-I NÜZÛL BAĞLAMINDA TAHRÎM SURESİNİN
TEFSİRİ

Selahattin AYDIN

ŞANLIURFA – 2019

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

ESBAB-I NÜZÛL BAĞLAMINDA TAHRİM SÛRESİNİN
TEFSİRİ

Selahattin AYDIN

Danışman:
Prof. Dr. Atilla YARGICI

ŞANLIURFA – 2019

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı 155230011 numaralı Selahattin Aydın.'ın hazırladığı "*Esbab-ı Nüzul Bağlamında Tahrim Suresi'sinin Tefsiri*" konulu **yüksek lisans** tezi ile ilgili tez savunması, 19/06./ 2019 tarihinde, saat 10.00'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

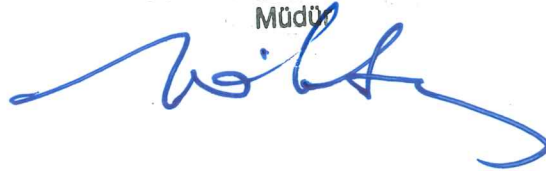
19/06./ 2019

Sınav Jürisi	Unvan, Adı Soyadı	Kanaati	İmzası
Danışman	Prof. Dr. Atilla YARGICI	Kabul	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi M. Yusuf HAKLI	Kabul	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Kadri ÖNEMLİ	Kabul	

Bu tezin Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylıyorum.

16.07/2019

Prof. Dr. Şevket ÖKTEN
Müdür

Not: a) Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntılarının, çizelge, şekil ve fotoğraflarının kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

b) Tez, HÜBAK'tan Bilimsel Araştırma Projesi mali destek Almıştır Almamıştır.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı-Soyadı: Selahattin AYDIN

Öğrenci Numarası: 155230011

Enstitü Anabilim Dalı: Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri

Programı: Tefsir

Başlık: ESBAB-I NÜZUL BAĞLAMINDA TAHRİM SURESİNİN TEFSİRİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 102 sayfalık kısmına ilişkin, 16/05/2019 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 34'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 6 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen tezli/tezsiz lisansüstü programlarda seminer, dönem projesi, tez vb Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından kabul edilen lisansüstü orijinallik raporu alınması uygulama esasları ile belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığımı ve bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntılarının bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi, Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden herhangi birisinin yer almadığımı, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

16/05/2019

Selahattin AYDIN

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 16/05/2019

Prof. Dr. Atilla YARGICI

ÖZET

ESBAB-I NÜZÛL BAĞLAMINDA TAHRÎM SÛRESİNİN TEFSİRİ

AYDIN, Selahattin

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Atilla YARGICI

Mayıs, 2019, 102 sayfa

Bu çalışmamızda on iki ayetten oluşan Tahrîm Sûresi incelenmektedir. Tefsir, Hadis ve sebab-i nüzûl kaynakları ışığında, sûrede yer alan konuların ve kavramların açıklanması amaçlanmaktadır.

Çalışmamız, Hz. Peygamber'in (sas) hanımlarıyla arasında meydana gelen tahrîm olayını, sure bağlamında Müslüman aileyi, müminleri, kâfirleri, münafıkları ve son iki ayet bağlamında dinde bireysel sorumluluğu konu edinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Tahrîm, Sûre, Esbab-ı Nüzûl, Rivayet.

ABSTRACT

THE TAFSIR OF SURA AL-TAHRIM IN THE CONTEXT OF ASBAB AL-NUZUL

AYDIN, Selahattin

Master's Thesis

Basic Islamic Sciences

Advisor: Prof. Dr. Atilla YARGICI

May, 2019, 102 pages

This study examines Sura al-Tahrim which consists of twelve verses. The aim is to explain the topics and terms which are covered in the sura in the light of the Tafsir, Hadith and Asbab al-Nuzul.

This study focuses on the following subjects: al-Tahrim, which is an event that took place between the Prophet (peace be upon him) and his wives; the Muslim family according to the context in this sura; the believers, the disbelievers, the hypocrites and individual responsibility in religious matters which are mentioned in the last verses.

Key words: Tafsir, al-Tahrim, Sura, Asbab al-Nuzul, Narration.

ESBAB-I NÜZÛL BAĞLAMINDA TAHRİM SÛRESİNİN TEFSİRİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	II
ORİJİNALİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ.....	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SEBEB-İ NÜZÛL VE TAHRİM SÛRESİNE GENEL BİR BAKIŞ

1.1. SEBEB-İ NÜZÛLE GENEL BİR BAKIŞ.....	3
1.1.1. Sebeb-i Nüzûlün Tanımı.....	3
1.1.2. Sebeb- i Nüzûlü İlminin Doğuşu ve Gelişmesi.....	6
1.1.3. Sebeb-i Nüzûl Bilgisini Tespiti.....	7
1.1.4. Sebeb-i Nüzûlü Bilmenin Önemi ve Faydaları	8
1.1.5. Sebeb-i Nüzûlü İfade Etmek İçin Kullanılan Tabirler	11
1.1.6. Sebeb-i Nüzûlde Taaddüt Sorunu	13
1.1.6.1. Sebebin Taaddüdü	13
1.1.6.2. Nüzûlün Taaddüdü	19
1.1.7. Sebeb-i Nüzûlün Umûmu ve Husûsiliği.....	19
1.1.8. Sebeb-i Nüzûlün Bazı Kaynakları.....	20
1.2. TAHRİM SÛRESİNE GENEL BİR BAKIŞ	23
1.2.1. Tahrim Sûresinin İsmi	24
1.2.2. Tahrim Sûresinin Ayet, Kelime, Harf Sayısı ve Mushaf'taki Konumu	24
1.2.3. Tahrim Sûresinin Mekkî-Medenî Oluşu ve Nüzûl Zamanı	25
1.2.4. Tahrim Sûresinin İhtiva Ettiği Konular	25
1.2.5. Tahrim Sûresi Hakkındaki Müstakil Çalışmalar	26

1.2.6. Tahrim Sûresi'nin Nüzûl Ortamı.....	26
--	----

İKİNCİ BÖLÜM

TAHRİM SÛRESİNİN SEBEB-İ NÜZÛLÜ VE TEFSİRİ

2.1. TAHRİM SÛRESİNİN BİRİNCİ ÂYETİNDEN BEŞİNCİ ÂYETİNE KADAR OLAN KISMININ SEBEB-İ NÜZÛLÜ İHTİVA ETTİĞİ KONULAR VE TEFSİRİ.....	28
2.1.1. Zikredilen Âyetler ve Sebeb-i Nüzûlü	28
2.1.2. İlgili Âyetlerin İhtiva Ettiği Konular	43
2.1.2.1. İtab Kavramı ve Hz. Peygamber'e (sas) Yapılan İtâb.....	43
2.1.2.2. Tahrim kavramı ve Allah'ın Helal Kıldığı Şeyin Haram Kılınması.....	46
2.1.2.3. Kuran'da Yemin Kavramı ve İlgili Ayetlerin Fıkhi Boyutu.....	50
2.1.3. İlgili Ayetlerin Tefsiri	53
2.1.3.1. Birinci Ayetin Tefsiri.....	53
2.1.3.2. İkinci Ayetin Tefsiri.....	55
2.1.3.3. Üçüncü Ayetin Tefsiri.....	56
2.1.3.4. Dördüncü Ayetin Tefsiri.....	59
2.1.3.5. Beşinci Ayetin Tefsiri.....	61
2.2. TAHRİM SÛRESİNİN ALTINCI ÂYETİNDEN DOKUZUNCU ÂYETİNE KADAR OLAN KISMININ SEBEB-İ NÜZÛLÜ İHTİVA ETTİĞİ KONULAR VE TEFSİRİ.....	64
2.2.1. Zikredilen Âyetler ve Sebeb-i Nüzûlü	64
2.2.2. İlgili Ayetlerin İhtiva Ettiği Konular	65
2.2.2.1. Tevbe Kavramı.....	65
2.2.2.2. Cihad Kavramı.....	66
2.2.3. İlgili Ayetlerin Tefsiri	66
2.2.3.1. Altıncı Ayetin Tefsiri.....	67
2.2.3.2. Yedinci Ayetin Tefsiri.....	68
2.2.3.3. Sekizinci Ayetin Tefsiri.....	69
2.2.3.4. Dokuzuncu Ayetin Tefsiri.....	71

2.3. TAHRİM SÛRESİNİN ONUNCU ÂYETİNDEN SON ÂYETİNE KADAR OLAN KISMININ SEBEB-İ NÜZÛLÜ VE TEFSİRİ	72
2.3.1. Zikredilen Âyetler ve Nüzûl Sebebi.....	72
2.3.2. İlgili Ayetlerin İhtiva Ettiği Konular.....	73
2.3.2.1. Kur'ân'da Firavun'un Hanımı.....	73
2.3.2.2. Kur'ân'da Hz. Meryem.....	75
2.3.3. İlgili Ayetlerin Tefsiri	79
2.3.3.1. Onuncu Ayetin Tefsiri.....	79
2.3.3.2. On Birinci Ayetin Tefsiri.....	81
2.3.3.3. On İkinci Ayetin Tefsiri.....	83
SONUÇ	85
KAYNAKÇA.....	87

KISALTMALAR

as	Aleyhisselâm
b.	bin
bt.	bint
bkz.	Bakınız
çev.	Çeviren
DİA.	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
Hız.	Hazreti
r.a.	Radıyallahu anh
r.anhâ.	Radıyallahu anhâ
sas	Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV.	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	Tahkik eden
t.y.	Basım tarihi yok
vd.	ve diğeri/diğerleri
v.	vefat tarihi
vb.	ve benzeri/benzerleri
y.y.	Basım yeri yok

GİRİŞ

İlahi vahye muhatap olmakla diğer varlıklardan ayrılan insanların, Yüce Allah'a (cc) ve birbirlerine karşı yerine getirmekle yükümlü oldukları sorumlulukları vardır. Bu sorumlulukları Yüce Allah (cc) insanlara peygamberler aracılığıyla bildirir. Bizim peygamberimiz Hz. Muhammed de (sas) Kur'ân-ı insanlara aktarmakla görevlendirilmiştir. Biz Müslümanların yerine getirmekle yükümlü olduğumuz görevler bu kitapta bildirilmiştir. Dolayısıyla bizi doğru yola iletecek olan bu kitabı okumak, anlamak ve hayata tatbik etmek ihtiyacı doğmuştur. Kur'ân nazil olduğu zaman diliminden bu yana âlimler bu ihtiyacı karşılamak için Kur'ân'ı farklı yöntemlerle tefsir etmişler ve bu konuda büyük çaba sarf etmişlerdir. İslam âlimlerinin görüşlerine göre ve kanaatimizce, bu yöntemlerin en sağlam ve doğru olanı Kur'ân'ı sebab-i nüzûl bağlamında tefsir etmektir. Bu bağlamda Kur'ân'ın doğru anlaşılmasına katkıda bulunmak, asr-ı saadet döneminde Hz. peygamber'in (sas) eşleri ile olan diyalogları, eşlerinin de Hz. Peygamber (sas)'e karşı olan yaklaşımlarından kısmî örnekler sunarak, ideal bir aile profilinin oluşmasına katkı sağlamak, bununla birlikte toplumun temel yapı taşlarından biri olan ve günümüzdeki önemi azalan aile kurumunun bozulmasını veya yok olmasını önlemek maksadıyla Kur'ân'dan bir bölüm olan Tahrîm Sûresi'ni çalışmayı uygun bulduk.

Bu çalışmada, farklı özelliklere sahip bazı tefsir kaynaklarından yararlanılmıştır. Bu kaynaklar şunlardır: Taberî'nin *Câmiu'l-beyân*'ı Râzî'nin *Mefâtihu'l-gayb*'ı, Kurtubî'nin *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*'ı, İbn Kesîr'in *Tefsîru'l-Kur'ân'il-azîm*'i, Suyûtî'nin *ed-Durru'l-mensûr*'u, Alûsî'nin *Rûhu'l-meânî*'si, Seyyid Kutub'un *Fî zilâli'l-Kur'ân*'ı, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın *Hak Dini*

Kur'ân Dili adlı eseri, İbn Atiyye Tefsiri, Kâsımî'nin *Mehâsinu't-te'vîl*'i, İbn Âşûr'un *et-Tahrîr ve't-tenvîr*'i

Yararlandığımız eserlerden diğeri bir kısmı da esbâb-ı nüzûl ile ilgilidir. Bu eserlerden bazıları; Vâhidî'nin (v. 468/1075) *Esbâbü'n-nüzûl*, Suyutî'nin (v. 911/1505) *Lübab-ı'n-nükûl fi Esbâbı'n-nüzûl*, Hasan Tahsin Emiroğlu'nun *Esbâb-ı nüzûl*, Bedrettin Çetiner'in *Fatiha'dan Nas'a Esbâb-ı Nüzûl*, Müzeynî'nin *el-Muharrar fi esbâbi nüzûli'l-Kur'ân min hilâli'l-kütübi't-tis'a dirâsetü'l-esbâbi rivâyeten ve dirâyeten*, isimli eserlerdir.

Öncelikle bu kaynaklar incelenip, Tahrîm Sûresi ile ilgili bölümler tespit edilmiştir. İlgili kaynaklardan konu ile ilgili bilgiler nakledilmiştir. Daha sonra bu bilgiler ışığında ilgili ayetler değerlendirilerek sûrenin tefsiri yapılmış kısmen de günümüz meselelerine değinilmiştir.

Çalışmamızda en çok üzerinde durulan konu sebep-i nüzûl rivayetleridir. Bu sûrenin nüzûl sebebi ile ilgili üç rivayet bulunmuş, ilgili rivayetler sıhhat, ayetlerin siyak-sıbak uygunluğu açısından değerlendirilmiş ve hadis âlimleri ile tefsir âlimlerinin rivayetlere yaklaşım farklarına dikkat çekilmiştir.

Hakkında sebep-i nüzûl rivayeti bulunmayan ayetlerin ihtiva ettiği konular üzerinde durulmuş ve tefsiri yapılmıştır. Son olarak sûrede verilmek istenen mesaj tespit edilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEBEB-İ NÜZÛL VE TAHRİM SÛRESİNE GENEL BİR BAKIŞ

Kur'ân-ı Kerîm tarih boyunca farklı yöntemlerle tefsir edilmiştir. Bu yöntemlerin birisi de Kur'ân'ı esbab-ı nüzul bağlamında tefsir etmektir. Bu çalışmada, esbab-ı nüzul bağlamında Tahrîm Sûresi'nin tefsiri hedeflenmektedir. Dolayısıyla öncelikle yöntemin bilinmesi ve tefsir edilecek sûrenin genel hatlarıyla bilinmesi gerekmektedir. Bu yüzden çalışmanın birinci bölümü olan bu bölümde esbab-ı nüzûl ve Tahrîm Sûresi ile alakalı genel bilgilere ayrılmıştır.

1.1. SEBEB-İ NÜZÛLE GENEL BİR BAKIŞ

Bu bölümde sebab-i nüzûlün tanımı, doğuşu ve gelişme evreleri, nüzul bilgisinin tespiti, faydaları, nüzülü ifade eden tabirler, taaddüt sorunu ve sebab-i nüzul kaynakları üzerinde durulmaktadır.

1.1.1. Sebeb-i Nüzûlün Tanımı

İzafet terkibinden oluşan sebab-i nüzûl ve esbâb-ı nüzûl ifadesi terim haline geldiği günden bu yana farklı şekilde tarif edilmiştir. Ancak tarif edilmeden öncelikle terkipteki kelimeler ayrı ayrı ele alınıp incelenmiş ve gerçek anlam ve terim anlamı arasındaki alaka tespit edilmeye çalışılmıştır. Biz de bu kavramı bu şekilde açıklamaya çalışacağız. Çünkü kanaatimizce bu akla ve nakle en uygun yöntemdir.

Sebeb kelimesi; sözlükte metot, ip, vesile, vâsita, akrabalık, dostluk, yol, semanın etrafı ve kenarı anlamlarına gelir.¹ Seyit Şerif

¹ Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî, *Muhtaru's-sihâh*, thk. Mahmûd Hâtır (Beyrût: Mektebetu Lübnân, 1995), 326; Muhammed b. Mekrem b. Ali b. Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 3. Baskı (Beyrût: Dâru's-Sadr, 1414), 1:458-459; Muhammed b. Ya'kûb Feyrûzâbâdî, *el-Kamûsu'l-muhît*, (y.y.: t.y.,) 123; Muhammed b.

Cürcânî'ye göre sebep kelimesi sözlükte, istenilen maksada ulaştırın şeyin adıdır. Terim olarak ise, tesir etmeksizin hükme ulaştırın yoldur.² Bu terim bir sonucun meydana gelmesi için şart anlamında değil de Kur'ân'ın ayetlerinin nazil olmasına vesile olan ortam demektir. Dolayısıyla “ayet bu hadise sebebiyle nazil oldu” ifadesi ayetin sadece bu hadise hakkında nazil olduğu anlamına gelmez. Çünkü nüzûlünden bu yana bütün insanlara bütün zamanlarda rahmet ve hidayet rehberi olarak gelen, Kur'ân-ı Kerim'i sadece bir meseleye bağlayıp diğer konulardan ayırmak etmek nüzûl amacına aykırı olur.³

Nüzûl kelimesi ise sözlükte yukarıdan aşağı inmek, konaklamak ve misafir olmak anlamlarına gelen bir mastardır. Aynı kökten türetilen inzal kelimesi, topyekûn indirme anlamına, tenzil ise parça parça indirme anlamlarına gelir.⁴

Sebeb-i Nüzûl/Nüzûl Sebeb-i terimindeki kelimeleri teker teker, sözlük açısından inceledikten sonra terim anlamını açıklamaya çalışacağız.

İlk dönem âlimleri bu kavrama derli-toplu bir tanım yapmamışlardır. Onlar genel olarak sebeb-i nüzûl ile ilgili rivayetleri zikretmişlerdir.⁵ Bu sebepten dolayı son dönem âlimlerinin bazılarının yaptıkları tanımları zikredeceğiz.

Zerkânî (v. 1367/1947) nüzûl sebeb-i terimini “Meydana geldiği vakitte kendisinden bahsetmek veya hükmünü beyan etmek sebebiyle ayet veya âyetlerin indiği hâdise”⁶ olarak tanımlamıştır.

Muhammed ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevahiri'l-kâmûs*, (y.y.: Dâru'l-Hidaye, t.y.), 3: 37-39.

² Alî b. Muhammed b. Alî ez-Zeyn eş-Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta'rifât*, 1. Baskı (Beyrût: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1983), 117.

³ Muhammed Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, (Tunus: Dâru't-Tunusiyye, 1984), 1: 46.

⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 11: 656-658.

⁵ Abdurrahman Ensari, *Sebeb-i Nüzûlün Tefsire Etkisi Bakımından Bakara Sûresi Örneği* (Doktora Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), 10.

⁶ Muhammed Abdulazîm Zerkânî, *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'ân*, (Kâhire: Dâru'l-Hadis, 2001), 1: 95.

İbn-i Aşûr (v. 1393/1973) ise “Kur’ân’dan bazı âyetlerin, hükmünü açıklamak veya kıssalarını anlatmak veya reddetmek ya da benzeri sebeplere bağlı olarak kendileriyle indiği rivayet edilen hadiselerdir” diye tarif etmiştir.⁷

Subhî Sâlih (v. 1407/1986) ise “Kendisi sebebiyle, onu da kapsayarak veya ona cevap olarak ya da hükmünü açıklayarak ayet veya ayetlerin indiği şey” diye tanım yapmaktadır.⁸

Kâttan (v. 1429/1999) ise “Meydana geldiği zamanda kendisiyle ilgili Kur’ân ayeti inen soru veya olay” diye tanımlar.⁹

Muhammed Ali es-Sâbûnî ise “Bazen bir olay veya hadise meydana gelir. Sonra bu olay veya hadise ile ilgili ayet veya ayetler nazil olur. İşte sebab-i nüzûl diye isimlendirilen şey budur. Bazen de o husustaki şer’î hükmü öğrenmek veya dinle ilgili bir mevzunun beyan edilmesini istemek maksadıyla Hz. Peygamber’e (sas) bir soru sorulur ve ardından bazı ayetler iner. Aynı şekilde bu da sebab-i nüzûl diye isimlendirilir” şeklinde tanım yapmaktadır.¹⁰

Yukarıda yapılan tanımlardan da anlaşıldığı üzere ayetlerin bir kısmının bir olay, hadise veya soru akabinde indiği anlaşılmaktadır. Bunları ifade eden malumatlar da bize rivayet yoluyla aktarılmaktadır. Ayetlerin nüzûl sebebi ile ilgili aktarılan rivayetler bize ayetlerin doğru anlaşılmasında yardımcı olacak o günkü nüzûl ortamı ile ilgili sosyolojik, psikolojik, kültürel ve soru soranın durumu ile ilgili bilgiler vermektedir. Bu bilgiler ışığında ayeti anlamaya çalışmak ve yorumlamak kanaatimizce en doğru yol olur. Çünkü bu rivayetler ilahi vahyin arka planını yansıtmaya da en objektif malumatlardır.

⁷ İbn Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 46.

⁸ Subhî Sâlih, *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân*, 18. Baskı (Beyrût: Dâru'l-İlmi li'l-Melâ'în, 1990), 132.

⁹ Mennâ' Kattân, *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân*, 7. Baskı (Kâhîre: Mektebetu Vehbe, 1990), 78.

¹⁰ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *et-Tibyân fî ulûmi'l-Kur'ân*, (Beyrut: 1985), 24.

1.1.2. Sebeb- i Nüzûlü İlminin Doğuşu ve Gelişmesi

Yaratılmış her şeyin bir doğuş ve gelişme süreci vardır. Söz konusu şey, her ne olursa olsun, onun doğru bir şekilde anlaşılması için bu sürecin bilinmesi kesinlikle büyük bir önem arz etmektedir. Çünkü bu tarihi süreç söz konusu olgunun neden ve nasıl doğduğu, ne şekilde geliştiği hakkında en doğru bilgileri verir.

Ayetlerin doğru bir şekilde anlaşılmasında büyük bir önem arz eden bu ilmin doğuşunun, diğer ilimlere paralel olarak hayatlarını Kur'ân-ı Kerim'i anlamaya ve hayata uygulamaya adanmış sahebelerin döneminde başladığını söyleyebiliriz. Nitekim İbn Sirin (v. 110/728)'in, "Ubeyde'ye Kur'ân'dan bir ayet sorunca bana: 'Allah'tan kork ve doğruyu söyle. Kur'ân'ın hangi hususlarda indirildiğini bilenler göçüp gittiler' karşılığını verdi"¹¹ şeklindeki ifadesi ve Hasan-ı Basri'nin (110/728), "Yüce Allah (cc) indirdiği bir ayetin hangi sebeple indirildiğinin, bu ayetten neyin kastedildiğini ve istinbat edilen hükümlerin bilinmesini ister ve bundan hoşnut olur"¹² sözü sahabe dönemindeki sebeb-i nüzûle verilen öneme işaret etmekle bu ilmin temelini o dönemde atılmaya başladığını açıkça ifade etmektedir. Sahabe dönemi tefsir ilmi ile ilgili "İlk dönemlerdeki ilm-i tefsir, nüzûl sebebini bilmekten ibaretti" sözü vakıyı açıkça beyan etmektedir.¹³

Sahabe döneminde ezberleme ve aktarma şeklinde korunmaya çalışılan bu rivayetler, tâbiûn döneminde hadisler tedvin edilmeden önce, sahabelere soru, sohbet ve sema' yoluyla ezberleniyordu.¹⁴

¹¹ Ebu'l Hasen Ali b. Ahmed el-Vahidi, *Esbâb-u nüzûli'l-Kur'ân*, thk. Kemal Besyûni, (Beyrut: 1441 h./1991), 10; Sâlih, *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân*, 134; Kattân, *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân*, 72.

¹² Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtûbî, *el-Câmi' li ahkâmî'l Kur'ân*, 1. Baskı (Beyrut: 1988), 1: 21; Ahmed b. Abdulhalîm İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetava Şeyhi'l-İslam Ahmed b. Teymiyye*, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım, (Medîne: Mecmau'l-Melik Fehd, 1995), 13: 283-284.

¹³ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 28. Baskı (Ankara: TDV yayınları, 2016), 116.

¹⁴ Hâlid b. Süleymân Müzeynî, *el-Muharrer fî esbâbi nüzûli'l-Kur'ân min hilâli'l-kütûbi't-tis'a dirâsetü'l-esbâbi rivâyeten ve dirâyeten*, 1. Baskı (Dammam: Dâru İbni'l-Cevzî, 2006), 39.

Hadisler tedvin edilmeye başlandığı dönemde ise, tüm rivayetler sebab-i nüzûl rivayetleri vd. diye ayırmaksızın beraber toplanıp tedvin edilmiştir.¹⁵ Ancak bu rivayetler, belirli başlıklar altında düzenlenmediğinden dolayı karışık bir şekilde bulunuyordu. Hadislerin tasnif döneminden sonra ise rivayetler belirli bir düzende ayrılmış ve sınıflandırılmış, nüzûl sebepleriyle alakalı rivayetler de genellikle hadis kitaplarının tefsir kısımları içerisinde yer almıştır. Bu açıdan bakıldığında sebab-i nüzûl rivayetlerinin ilk yazıldığı eserler tefsir değil, hadis kitaplarıdır.¹⁶

Bu ilimle ilgili, çalışmaların ise hicri üçüncü asırda başladığı söylenebilir. Zerkânî ve Suyûtî bu konuda yazılmış ilk eserin Ali b. El-Medîni'ye ait olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁷ Ancak en meşhur eserler Vâhidî ve Suyûtî'ye aittir.¹⁸

1.1.3. Sebeb-i Nüzûl Bilgisini Tespiti

Sebeb-i nüzûl rivayetinin sahih olmasıyla bilinir. Bunun dışında herhangi bir yolla bilinmesi mümkün değildir.¹⁹ Konu ile ilgili Vâhidî şu sözleri söylemiştir: “Kitâbın nüzûl sebepleri, sadece nüzûl dönemini müşahede eden, sebepleri bilen, bunu araştıran ve öğrenmeye çabalayanlardan sema’ ve rivayet etme şeklinde bilinebilir. Bunun haricinde sebab-i nüzûl ile alakalı konuşmak caiz değildir. Bu ilimde cahilce hareket edenler Şari’ tarafından şiddetli bir azapla tehdit edilmiştir.”²⁰ Delil olarak, İbn Abbâs’ın Rasûlullâh’tan (sas) rivayet ettiği şu hadisi zikretmiştir: “Bildiğiniz dışında bir şey söyleme hususunda Allah’tan korkun, kim benim adıma kasıtlı yalan

¹⁵ Müzeynî, *el-Muharrer*, 41.

¹⁶ Hasan Kılıç, *Sebeb-i Nüzûle Konu Olan Şahıslar*, (Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016) 7.

¹⁷ Celâlüddin Abdurrahman İbn Ebi Bekr es-Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Şuayb el-Arnaût, 1. Baskı (Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 2008), 71; Zerkânî, *Menâhilü’l-irfân*, 1: 95.

¹⁸ Zerkânî, *Menâhilü’l-irfân*, 1: 95; Ensari, *Sebeb-i Nüzûlün Tefsire Etkisi Bakımından Bakara Sûresinin Örneği*, 13.

¹⁹ Zerkânî, *Menâhilü’l-irfân*, 1: 101.

²⁰ Vâhidî, *Esbâbu nüzûli’l-Kur’ân*, 10-11.

uydurursa ateşte oturacağı yere hazırlansın ve kim Kur'ân hususunda bir bilgiye dayanmadan yalan konuşursa ateşteki yerine hazırlansın.”²¹

Dolayısıyla, sebep-i nüzûl sahabeden rivayet edillirse kabul edilir. Bu rivayet için başka şart aranmaz. Çünkü sahabilerin bu sözleri merfu' hükmünde olup sahabiler, bilgi sahibi olmadıkları konu hakkında konuşmaktan uzaktırlar.

Sebeb-i nüzûl rivayeti, mürsel olarak yani senedinden sahabi düşmüş ise bu durumda haberin kabul edilmesi için bazı şartlar gerekir. Rivayet başka Mürsel bir hadisle takviye edilmesi veya tefsir ilmiyle meşhur olmuş, Mücahid (v. 103/721), İkrime (v. 105/723), ve Said b. Cübeyr (v. 95/713) gibi ravilerin rivayeti olması gerekir.²²

1.1.4. Sebeb-i Nüzûlü Bilmenin Önemi ve Faydaları

Sebeb-i nüzûlü bilmenin faydalarını, Sûyuti “*el-İtkân*” adlı eserinde, Zerkânî “*Menâhilü'l-İrfân*” adlı eserinde zikretmişlerdir. Bu maddelerden önemli olanları şunlardır.

1. Hükümün teşriine sebep olan hikmeti tespit etmektir.²³ Bu madde mümin olana ve olmayana fayda sağlar. Hikmeti bilmek müminin, imanını artırır, Yüce Allah'ın ahkâmına uymayı ve O'nun emirleriyle hareket etmeye sevk eder; Çünkü O, bu hükümlere uyulması, emirlere göre hareket edilmesiyle meydana gelecek faydaları ve ayrıcalıkları görür. Aynı şekilde hikmeti bilmek, inkâr edenleri de Allah'a (cc) inanmaya teşvik eder; çünkü o da, bu ahkâmın boş yere konulmadığını, insanlığın yararını gözettiğini ve onun derecesini arttırmak üzere vazedildiğini kolayca görür. İçki ayeti buna örnektir.²⁴
2. Ayetin doğru şekilde kavranıp, kapalılığın ortadan kaldırılmasıdır.²⁵ Suyûtî, Vahidî'nin konu ile ilgili şöyle dediğini nakletmektedir: “Bir

²¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1995) 3: 197.

²² Zerkânî, *Menâhilü'l-irfan*, 1: 102.

²³ Suyûtî, *el-İtkân*, 71; Zerkânî, *Menâhilü'l-irfan*, 1: 97.

²⁴ Zerkânî, *Menâhilü'l-irfan*, 1: 97.

²⁵ Suyûtî, *el-İtkân*, 71; Zerkânî, *Menâhilü'l-irfan*, 1: 97.

ayetin tefsirinin, nüzûlüne ve kıssasına vakıf olmadan bilinmesi mümkün değildir.”²⁶ Buna örnek olarak, şu ayeti zikredebiliriz: “*Safa ve Merve, Allah’ın nişanlarındandır; dolayısıyla hac veya umre yaparak Beytullah’ı ziyaret eden bir kimsenin bu yerleri tavaf etmesinde kendisi için bir günah yoktur. Kim gönüllü bir iyilik yaparsa bilsin ki Allah iyiliği mükâfatıyla karşılayan ve çok iyi bilendir.*”²⁷ Ayetin zahiriden Safa ve Merve arasındaki sa’yın vâcib olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak ayetin nüzûl sebebine baktığımızda durumun tam tersi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim ilgili rivayette, sahabenin, cahiliye örf ve âdetinden olduğu düşüncesiyle, Safa ve Merve arasında sa’y yapmaktan kaçınıyordu. Yüce Allah (cc) bu ayeti inzal buyurarak onların bu endişesini bertaraf etti. Dolayısıyla ayetin bu sebepten dolayı, bu şekilde nazil olması, sa’y yapmanın vâcib olduğunu ortadan kaldırmaz.²⁸

3. “Hasr” vehmini ortadan kaldırmaktır.²⁹ Buna örnek olarak şu ayeti örnek olarak verebiliriz: “*De ki: ‘Bana vahyedilende, murdar et veya akıtılmış kan yahut domuz eti ya da günah işlenerek Allah’tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, yiyecek kimse için yasaklanmış bir şey bulamıyorum. Başkasına zarar vermemek ve sınırı aşmamak şartıyla, kim yemek zorunda kalırsa, bilsin ki rabbin bağışlayan ve esirgeyendir.*”³⁰ Bu ayetin sebab-i nüzûlüne bakıldığında, inat ve inkârlarından dolayı, Allah’ın haram kıldıklarını helal, helal kıldıklarını da haram sayan kimseler hakkında nazil olduğu görülür. Yüce Allah bu ayetle onlara “Helal ancak sizin haram saydıklarınız haram ise sizin helal kabul ettiklerinizdir” demek istemiştir. Zerkânî, İmâm Şâfiî’nin de bu görüşü savunduğunu nakletmektedir.³¹

²⁶ Suyûti, *el-İtkân*, 71.

²⁷ el-Bakara 2/158.

²⁸ Zerkânî, *Menâhilü’l-irfan*, 1: 98-100.

²⁹ Zerkânî, *Menâhilü’l-irfan*, 1: 100; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 117.

³⁰ el-En’âm 6/145.

³¹ Zerkânî, *Menâhilü’l-irfan*, 1: 100; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 118.

4. Hüküm çıkarmada lafzın umumuna değil de sebebin hususiliğine itibar edenlere göre hükmün hususi olmasıdır. Lafzın umumuna itibar edenlere göre ise kıyas için delil olmasıdır.³² Buna örnek olarak şu ayetleri zikredebiliriz: “İçinizden eşlerine zihâr yapanların eşleri asla onların anaları değildir. Onların anaları sadece, kendilerini doğuran kadınlardır. Gerçek şu ki, onlar çirkin ve asılsız söz söylüyorlar. Şüphesiz Allah affedicidir, bağışlayıcıdır. Eşlerine zihâr yapıp da sonra dediklerinden dönenlerin, onlarla temas etmeden önce bir köle azat etmeleri gerekir. Size öğütlenen işte budur. Allah yapıp ettiklerinizden tamamen haberdardır. Buna imkân bulamayan, temastan önce peş peşe iki ay oruç tutar. Buna da gücü yetmeyen altmış fakiri doyurur. Bu, Allah’a ve resulüne imanınızı göstermek içindir. İşte bunlar Allah’ın koyduğu kurallardır. Kâfirleri elem veren bir azap beklemektedir.”³³ Ayet Evs b. es-Sâmit’in, hanımı Havle’ye zihâr yapması üzere nâzil olmuştur. Bu ayetlerin hükmü, sebebin hususuna itibar edenlere göre yukarıda zikredilen iki şahsa mahsustur. Lafzın umumunu savunanlara göre ise hüküm, nüzûl sebebine kıyas yolu ile bilinir. Eğer bu ayetin nüzûl sebebi bilinmeseydi, bu hükmün maksadı bilinmeyecek, kıyas yapılamayacak ve bu ayetin vaz’ ettiği hükümden istifade edilemeyecekti.³⁴

5. Ayetin umumunu tahsis eden bir şey varit olduğu (meydana geldiği) zaman, nüzûl sebep-inin ayetin hükmüne dâhil olduğunu ifade etmesidir. Çünkü sebep-i nüzûlün hükmünün mutlak olarak baki olduğu hususunda icma‘ vardır.³⁵

6. Kur’ân’ın hıfzedilmesine ve anlaşılmasına kolaylık sağlaması ve böylece ayetlere kulak veren kimselerin zihinlerinde vahyin kök salmasını sağlamasıdır. Dolayısıyla bütün bunlar da nüzûl sebebi bilinince daha kolay olmaktadır. Çünkü sebebi müsebbibe, hükümleri

³² Zerkânî, *Menâhilü’l-irfan*, 1: 100; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 118.

³³ el-Mücadele 58/2-4.

³⁴ Zerkânî, *Menâhilü’l-irfan*, 1: 100; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 118.

³⁵ Suyûti, *el-İtkân*, 71; Zerkânî, *Menâhilü’l-irfan*, 1: 100-101.

hadiselere, hadiseleri zamana ve mekâna bağlamak hükmün zihinde köklü bir şekilde yerleşmesini sağlar.³⁶

1.1.5. Sebeb-i Nüzûlü İfade Etmek İçin Kullanılan Tabirler

Nüzûl sebebini ifade eden rivayetlerde kullanılan ifadeler kesinlik ifade edenler ve ihtimalli olanlar diye iki kısma ayrılır. Rivayette “*Bu âyetin nüzûl sebebi şudur*” diye açık bir ifade kullanılırsa nüzûle delâlette kesinlik ifade eder.³⁷ Müzeynî, Zerkânî’den sebeb-i nüzûle delâlet eden üç maddeyi aktarır, ilk madde ile ilgili sebeb-i nüzûlün bu şekilde ifade edildiğinin bir örneğine rastlamadığını ifade eder. Dolayısıyla “سبب نزول الآية كذا” /Ayetin sebeb-i nüzûlü şudur.” ifadesinin hadis kitaplarında olmadığını ve Zerkânî’nin de buna dair bir örnek zikretmediğini ifade etmiştir.³⁸

Ayetin nüzûlüne sebep olan hadise anlatıldıktan sonra “*fâ*” edatıyla “*fenezelet*” veya “*feenzelellâhu*” tabirleri kullanılırsa delâlette kesinlik ifade eder.³⁹ Buna örnek olarak Cabir’in rivayet ettiği hadisi zikredebiliriz. Rivayete göre Yahudilerin “Kim hanımına arkadan yaklaşırsa çocuk şaşı doğar” sözü üzerine Yüce Allah “*Kadınlar sizin tarlanızdır; tarlanıza hangi taraftan isterseniz oradan varın. Kendiniz için de önceden hazırlık yapın. Allah’tan sakının ve bilin ki O’na kavuşacaksınız. Müminleri müjdele*”⁴⁰ mealindeki ayeti inzal buyurdu. Rivayette “*fa*” edatı zikredilmiştir. Bu da ayetin sebeb-i nüzûle delâletinde kesinlik ifade eder.⁴¹

Bazen de Hz. Peygamber (s.a.v)’e bir konuda soru sorulur da Allâh (cc) soruya cevap olarak bazı âyetler vahyeder. İşte bu durumda da rivayetin nüzûl sebebine delâleti kesinlik arz etmektedir. Buna, şu

³⁶ Zerkânî, *Menâhilü’l-irfan*, 1: 101.

³⁷ Zerkânî, *Menâhilü’l-irfan*, 1: 102.

³⁸ Müzeynî, *el-Muharrer*, 115.

³⁹ Zerkânî, *Menâhilü’l-irfan*, 1: 102.

⁴⁰ el-Bakara 2/223.

⁴¹ Zerkânî, *Menâhilü’l-irfan*, 1: 103.

ayeti örnek olarak verebiliriz: “*Sana ruh hakkında sorarlar. De ki: Ruhun ne olduğunu ancak rabbim bilir, size ise pek az bilgi verilmiştir.*”⁴² İbn Mes’ud’un rivayetine göre O, Hz. Peygamber (sas)’le birlikte bir Yahudi toplulukla karşılaştılar. Yahudiler Hz. Peygamber (sas)’e ruhtan sordular. Hz. Peygamber (sas) onların sorularını cevaplamaksızın bekledi. Bir müddet sonra Hz. Peygamber (sas) onlara bu ayeti okudu. Bu rivayette sebep-i nüzûl ifadesi veya “fa” yoktur. Ancak İbn Mes’ud’un müşahedesi, siyak-sibak ve Hz. Peygamber (sas)’in sorulan soruya hemen ayetle cevap vermesi ayetin sebep-i nüzûlüne açıkça delâlet etmektedir.⁴³

Ancak rivayette “*bu âyet şunun hakkında nazil oldu*”, “*bu âyetin şu konuda indiğini zannediyorum*” ve “*bu âyetin ancak şu konuda indiği kanaatindeyim*” gibi geçen ifadeler nüzûl sebebine delâlette kesinlik ifade etmemekle birlikte âyetin anlaşılması hususunda genel bir malumat türünden olabilir.⁴⁴ Rivayette, sebep-i nüzûle delâlet konusunda ihtimalli olup, sebep-i nüzûl kabul edilen ifadeye örnek olarak, şu ayet örnek olarak zikredilebilir:⁴⁵ “*Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü’l-emre de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah’a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah’a ve peygambere götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzeldir.*”⁴⁶ İbn Abbas’tan gelen rivayete göre ayet Hz. Peygamber (sas) kendisini bir seriyyede komutan olarak görevlendirdiği vakit Abdullah b. Huzafe hakkında nazil olmuştur. Rivayette sebep-i nüzul ifadesi bulunmamakla birlikte bu rivayet nüzûl sebebi olarak kabul edilmiştir.⁴⁷ Ayetin tefsiri türünden olup, sebep-i nüzul olarak kabul

⁴² el-İsrâ 17/85.

⁴³ Zerkânî, *Menâhilü’l-irfan*, 1: 102-103.

⁴⁴ Zerkânî, *Menâhilü’l-irfan*, 1: 102-103; Müzeynî, *el-Muharrer*, 117-119.

⁴⁵ Müzeynî, *el-Muharrer*, 119.

⁴⁶ Nisâ 4/59.

⁴⁷ Müzeynî, *el-Muharrer*, 119.

edilmeyen ifadeye Şu ayeti örnek olarak verilebilir:⁴⁸ “Şu ikisi rableri hakkında ekiŐip duran iki taraftır. Bunlardan inkârcı olanlar için ateşten giysiler biçilmiŐtir, baŐlarının üstünden de kaynar su dökülecektir.”⁴⁹ Ebu Zer’in rivayetine göre bu ayet Bedir’de Hamza (r.a), Ali (r.a.) ve Ubeyde b. Haris (r.a.)’nın karŐısına çıkan Utbe b. Rebia, Őeybe b. Rebia ve Velid b. Utbe hakkında nazil olmuştur. Ancak bu rivayet nüzûl sebebi değil, ayetin anlaşılması için genel bir bilgidir.⁵⁰

1.1.6. Sebeb-i Nüzûlde Taaddt Sorunu

Taaddt sorunu sebeb-i nzl tayin etmede önemli bir engel teşkil etmektedir. Bu durum iki kısımda incelenir. EĞer bir ayetin birden çok sebebi varsa buna “sebebin taaddüdü” denir. EĞer bir sebep birkaç ayet için nüzûl sebebi olarak değerlendiriliyorsa buna “nüzûlün taaddüdü” denir.

1.1.6.1. Sebebin Taaddüdü

Bir ayet hakkında birden fazla delâleti sarih nüzûl rivayeti olursa, biri sahih, diğeri sahih değil ise sahih olan tercih edilir.⁵¹ Buna rnek olarak Buhari, Müslim ve diğerlerinin Cndb’ten yaptıkları rivayeti zikredebiliriz: Hz. Peygamber (sas) hastalığından dolayı bir veya iki gece ibadete kalkamayınca, bir kadın gelerek, “Ya Muhammed galiba Őeytanın seni terk etti” dedi. Ardından “*Yemin olsun, kuşluk vaktine; KararıŐ sakınleŐtiĐinde geceye ki; Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı*”⁵² mealindeki ayetleri inzal buyurdu.

Taberânî ve İbn Ebi Őeybe, Hafs b. Meysere’den, O annesinden, annesi de annesinden rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber (sas)’in hizmetinde olan kadın, bir yavru köpeğin sedirin

⁴⁸ Müzeynî, *el-Muharrer*, 120.

⁴⁹ el-Hac 22/19.

⁵⁰ Müzeynî, *el-Muharrer*, 120.

⁵¹ Suyûti, *el-İtkân*, 77; Zerkânî, *Menâhilü’l-irfan*, 1: 103-104.

⁵² ed-Duhâ 93/1-3.

altına saklanıp, orada öldüğünü, dört gün boyunca Hz. Peygamber'e (sas) vahyin inmediğini ve bunun üzerine Rasûlullâh'ın (sas), 'Ey Havle, Allah Rasûlü'nün (sas) evinde ne oldu ki Cebrâil bana gelmiyor?' dedi. Ben de, 'Ey Allah'ın Rasûlü, bu günden daha hayırlı bir gün görmedik.' dedim. Rasûlullâh abasını aldı ve onu giyip çıktı. Ben kendi kendime, evi düzeltip süpürsem iyi olur, dedim. Eğilip süpürgeyi sedirin altına sürdüğümde süpürge'nin ağır bir şeye takıldığını fark ettim. Nihayet onun ölü bir köpek yavrusu olduğunu gördüm. Ellerimle onu alıp evin arkasına attım. Hz. Peygamber (sas) çenesi titrediği bir halde geldi. Vahiy inince onu titreme tutardı. 'Ey Havle üstümü ört.' dedi. Allah ona: "*Andolsun kuşluk vaktine, kararıp sakinleştiğinde geceye ki, Rabbin seni bırakmadı ve darılmadı. Elbette işin sonu senin için başından daha hayırlıdır. Şüphesiz, Rabbin sana verecek ve sen de hoşnut olacaksın*"⁵³ meâlindeki ayetleri indirdi.

Görüldüğü gibi, her iki rivayetteki ifade nüzûl sebebine delâlette sarihtir. Ancak ilk rivayet sahih, diğer rivayet ise sahih olmadığı için ilk rivayet tercih edilir.⁵⁴

Eğer iki rivayet arasında sıhhat bakımından eşitlik varsa, tercih ettirici unsur aranır. Bakılır, müreccih hangi rivayette ise o rivayet nüzûl sebebi olarak kabul edilir. Tercih ettirici sebep ise, bir rivayetin diğerinden daha sahih olması veya râvinin birinin olaya şahit olması olabilir.⁵⁵ Buna şu ayeti örnek olarak verebiliriz: "*Sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki: Ruhun ne olduğunu ancak Rabbin bilir. Size ise pek az bilgi verilmiştir.*"⁵⁶ Buhârî'nin rivayetine göre İbn Mes'ûd (r.a) şöyle demiştir: "Ben Medîne'de, ekin bulunan bir yerde Rasûlullâh (sas) ile beraberdim. O, hurma ağacından yapılmış bir bastona dayanarak yürüyordu. Bir grup Yahudi'ye uğrayınca, bazıları, 'Ona ruh hakkında soru sorun?' dedi. Bazıları da 'Ona bir şey

⁵³ ed-Duhâ 93/1-5.

⁵⁴ Suyûti, *el-İtkân*, 77; Zerkânî, *Menâhilü'l-irfan*, 1: 104.

⁵⁵ Suyûti, *el-İtkân*, 78; Zerkânî, *Menâhilü'l-irfan*, 1: 104.

⁵⁶ el-İsrâ 17/85.

sormayın ki hoşlanmadığınız bir cevap vermesin.’ dedi. Akabinde bir kısmı Rasûlullâh’ın (sas) yanına varıp, ‘Ey Ebü’l-Kâsım, bize ruhtan bahset.’ dedi. Rasûlullâh (sas) bir süre bekledi. Ben, O’na vahiy inmekte olduğunu anladığımdan geri çekildim. Vahiy tamamlandıktan sonra mealen ”*Sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki: Ruhun ne olduğunu ancak Rabbim bilir*”⁵⁷ ayetini okudu.⁵⁸

Tirmizî, İbn Abbâs’ın (r.a) şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Kureyşliler Yahudilere, “Bize şu adama soracağımız bir şeyler söyleyin?” dediler. Yahudiler, ‘Ona ruh hakkında soru sorun’ dediler. Onlar da ruh hakkında ona soru sordular. Bunun üzerine Yüce Allah “*Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: Ruhun ne olduğunu ancak rabbim bilir. Size ise pek az bilgi verilmiştir*”⁵⁹ ayeti indirdi.” Tirmizî, hadisin bu yolla “hasen-sahih-garib”⁶⁰ bir hadis olduğunu söylemiştir.⁶¹

Rivayetlerden anlaşıldığı üzere, birinci haber Yahudiler tarafından bir soru akabinde Medine’de, ikinci haber ise Kureyşliler tarafından sorulan bir soru sonrası Mekke’de nazil olmuştur. Birinci haber daha sahih olması ve râvisinin olaya şahit olması sebebiyle tercih edilir.⁶²

İki rivayet sıhhat açısından eşit olup tercih ettirici bir sebep bulunmaz ise ve sebepler birbirlerine yakın vakitlerde gerçekleşmiş olup ayetin her iki sebepten sonra nazil olması gibi bir durumdan dolayı cem edilebilmeleri mümkün ise, sebebin birden fazla olduğuna

⁵⁷ el-İsrâ 17/85.

⁵⁸ Buhârî, “İ’tisâm”, 3.

⁵⁹ el-İsrâ 17/85.

⁶⁰ Bu tabir, Tirmizî tarafından kullanılmaktadır. Bu ifade, hadisin sahih veya hasen olduğu hususunda ihtilaf olduğuna işaret etmektedir. Garib ifadesi ise, bu hadisin tek bir kişi tarafından rivayet edildiği anlamına gelmektedir. Ebû’l-Fadl Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî, *Nüzhetu’n-nazar fi tadvîhi nuhbeti’l-fiker fi mustalahi ehli’l-eser*, 1. Baskı, thk. Abdullah b. Dayfullah er-Rahîlî (Riyâd: Matbaatu Sefîr, 1422 h.), 79.

⁶¹ Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 18.

⁶² Suyûti, *el-İtkân*, 79; Zerkânî, *Menâhilü’l-irfan*, 1: 105.

hükmedilir.⁶³ İbn Hacer de konu ile ilgili şöyle demiştir: “Sebeplerin taaddüdünde bir engel yoktur.”⁶⁴ Buna şu ayetleri örnek verebiliriz: *“Eşlerine zina suçlamasında bulunup da kendilerinden başka tanıkları olmayanların her birinin tanıklığı, dört kere, doğru söylediğine Allah’ı tanık göstermesi; beşinci olarak da, "eğer yalan söyleyenlerden ise Allah’ın lânetine uğramasını" söylemesidir. İftiraya uğrayan kadının dört kere, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna Allah’ı tanık göstermesi kendisini ceza görmekten kurtarır. Kadının beşinci tanıklık ifadesi, eğer kocası doğru söyleyenlerden ise kendisinin Allah’ın gazabına uğramayı dilemesi olacaktır.”*⁶⁵ Buhârî’nin rivayet ettiğine göre İbn Abbâs (r.a.) şöyle demiştir: “Hilâl b. Ümeyye, Hz. Peygamber’e (sas) gelerek hanımının Şerik b. Semha ile zina ettiğini söyledi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sas) ona, ‘Ya şahit getirirsin veya zina iftirası cezasına çarptırılırsın.’ dedi. O da, ‘Ey Allah’ın Rasûlü bizden biri eşinin üzerinde bir adam görür de, gidip şahit bulmaya mı çalışır?’ dedi. Nebi (sas) ona tekrar ‘Ya şahit getirirsin veya zina iftirası cezasına çarptırılırsın.’ dedi. Bunun üzerine Hilâl, ‘Seni hak ile gönderene yemin ederim ki, ben doğru söylüyorum; Şüphesiz ki Allah benim sırtımı had cezasından koruyacak bir şey indirecektir.’ dedi. (Daha sonra) Cebrâil indi ve ona *“Eşlerine zina suçlamasında bulunup da kendilerinden başka tanıkları olmayanların.. beşinci tanıklık ifadesi, eğer kocası doğru söyleyenlerden ise kendisinin Allah’ın gazabına uğramayı dilemesi olacaktır”*⁶⁶ mealindeki ayetleri indirdi.⁶⁷

Buhârî’nin rivayetine göre Sehl b. Sa’d’ın (r.a.) şöyle demiştir: “Uveymir, Aclân oğullarının büyüğü olan Asım b. Adıyy’nin yanına geldi ve ona: ‘Size göre bir adam, eşyle birlikte olan bir erkeği

⁶³ Zerkânî, *Menâhilü’l-irfan*, 1: 105.

⁶⁴ Ahmed b. Ali b. Hacer Ebû ‘l-Fadl el-Askalânî eş-Şâfiî, *Fethu’l-bârî şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, (Beyrût: Dâru’l-Mârifetü, 1379 h.), 8: 401.

⁶⁵ en-Nur 24/6-9.

⁶⁶ en-Nûr 24/6-9.

⁶⁷ Buhârî, “Tefsîr”, 24.

gördüğünde ne yapmalı? Acaba bu adam, o erkeği öldürür de, siz de buna karşılık o adamı mı öldürürsünüz, yoksa adam başka bir şey mi yapmalı? Bu meseleyi benim için Hz. Peygamber'e (sas) sor.' dedi. Asım, Hz. Peygamber'e (sas) gelerek 'Ey Allah'ın Rasûlü' dedi. Fakat Hz. Peygamber (sas) sorulardan rahatsız oldu. Uveymir, Asım'a 'Ne oldu?' diye sordu. Asım, Hz. Peygamber'in (sas) sorulardan rahatsız olduğunu ve onları ayıpladığını söyledi. Bunun üzerine Uveymir 'Vallahi bu meseleyi Rasûlullâh'a (sas) sormadan durmam.' dedi. Doğruca Hz. Peygamber'e (sas) gelip şöyle dedi: 'Bir adam, eşiyle birlikte olan bir erkeği gördüğünde o erkeği öldürür de, siz de buna karşılık o adamı mı öldürürsünüz, ya da adam ne yapmalı?' dedi. Bunun üzerine Rasûlullâh (sas) ona: 'Allah senin ve eşin hakkında Kur'ân (ayetleri) indirdi.' dedi ve ardından Allah'ın, Kitâbı'nda belirttiği şekliyle mulâanede bulunmalarını emretti. Bunun üzerine o eşiyle mulâanede bulundu. Sonra da 'Ey Allah'ın Rasûlü, onu yanımda tutarsam ona zulmetmiş olurum.' dedi ve onu boşadı. Artık bu uygulama daha sonra mulâanede bulunanlar için bir sünnet oldu.'⁶⁸

Görüldüğü üzere, iki rivayet sahih olmakla birlikte ikisi arasında tercih ettirici bir sebep bulunmamaktadır. Gerçekleşme zamanları birbirine yakın olduğundan cem yapmaya engel olmadığından iki rivayeti de ilgili ayetlerin sebep-i nüzûlü olarak kabul etmek gerekir.⁶⁹

Rivayetler arasında sıhhat açısından eşitlik bulunur, tercih ettirici bir sebep bulunmaz ve birbirinden uzak zamanlarda gerçekleştiği için cem yapılamıyor ise sebep sayısınca nüzûl olduğuna hükmedilir.⁷⁰ Bu maddeye şu ayeti örnek olarak verebiliriz: *"Müşriklerin cehennemlik oldukları müminler nezdinde açıklık kazandıktan sonra, akraba bile olsalar peygamber de müminler de*

⁶⁸ Buhârî, "Tefsîr", 24.

⁶⁹ Zerkânî, *Menâhilü'l-irfan*, 1: 106-107.

⁷⁰ Suyûti, *el-İtkân*, 79; Zerkânî, *Menâhilü'l-irfan*, 1: 107.

onların affedilmelerini dileyemezler.”⁷¹ Buhârî’nin rivayetine göre, Saîd b. Müseyyeb’in babası şöyle demiştir: “Ebû Tâlib vefata yakın iken Allah’ın Rasulü geldi. Ebû Cehil b. Hişâm ve Abdullâh b. Ebû Ümeyye b. Muğire’yi de orada buldu. Allah’ın Rasulü (sas) Ebû Tâlib’e, ‘Ey amca ‘Lâilâhe illallâh de ki, onu söylediğine Allah katında şahitlik edebileyim’ dedi. Ebû Cehil ve Abdullâh b. Ebû Ümeyye, ‘Ey Ebû Tâlib, Abdulmuttalib’in dininden yüz mü çevireceksin?’ dediler. Hz. Peygamber (sas) Lâilâhe illallâh söylemesini teklif etmeye, onlar da kendi söylediklerini tekrarlamaya devam ettiler ve nihayet Ebû Tâlib’in son sözü, ‘Abdulmuttalib’in dini üzerinde’ ifadesi oldu ve Lâilâhe illallâh demeyi kabul etmedi. Rasûlullâh (sas) da bana yasak kılınmadığı sürece bağışlanman için Allah’tan af dileyeceğim dedi. Bunun üzerine Allah onun hakkında ‘*Cehennemlik oldukları müminler nezdinde açıklık kazandıktan sonra...*’⁷² ayetini indirdi.”⁷³

Tirmizî, Hz. Ali’nin (r.a.) şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Bir adamın, müşrik olan anne ve babası için af dilediğini duydum. Ona, ‘müşrik oldukları halde annen ve baban için af mı diliyorsun?’ dedim. O da, ‘İbrahim müşrik olan babası için af dilemedi mi?’ dedi. Bu olayı Hz. Peygamber’e (sas) aktardım. Bunun üzerine “ *Müşriklerin cehennemlik oldukları müminler nezdinde açıklık kazandıktan sonra, akraba bile olsalar peygamber de müminler de onların bağışlanmalarını dileyemezler*” mealindeki ayet nazil oldu.” Tirmizî bu rivayetin “hasen” olduğunu söylemiştir.⁷⁴

Birinci rivayet sahih, ikinci rivayet ise hasendir. Ancak hüküm konusunda ikisi de eşittir. Aralarında cem mümkün olmadığı için nüzûlün tekrarına hükmedilir.⁷⁵

⁷¹ et-Tevbe 9/113.

⁷² et-Tevbe 9/113.

⁷³ Buhârî, “Cenâiz”, 80.

⁷⁴ Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 10.

⁷⁵ Suyûti, *el-İtkân*, 80.

1.1.6.2. Nüzûlün Taaddüdü

Bir olay veya soru, birden çok ayet için nüzûl sebebi olabilir. Bu, şeriatın hikmetine uygun bir durumdur.⁷⁶ Buna örnek olarak Buhârî'nin rivayetini zikredebiliriz: “Saîd b. Cübeyr İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletmiştir: “Birçok insanı öldürmüş ve çok defa zina etmiş olan bazı müşrikler Muhammed'e (sas) gelip şöyle dediler: ‘Senin söylediklerin ve kendisine davet ettiğin şeyler çok güzel; ancak yaptıklarımızın bir kefaretinin olduğunu bize bildirirsen seviniriz.’ Bunun üzerine, ‘Onlar, Allah ile birlikte başka bir tanrıya tapmazlar; Allah'ın dokunulmaz kıldığı insan hayatına yere kıymazlar ve zina etmezler’⁷⁷ ve ‘De ki, ey kendi aleyhlerine olarak haddi aşmış kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin’⁷⁸ mealindeki ayetler nazil oldu.”⁷⁹

1.1.7. Sebeb-i Nüzûlün Umûmu ve Husûsiliği

Sebeb-i nüzûl umûm husûs açısından üç kısımda incelenir.

Birinci kısım; sebebin ve lafzın hususi olmasıdır. Buna yukarıda örnek olarak, şu ayetleri zikredebiliriz.⁸⁰ Yüce Allah ilgili ayetin mealinde şöyle buyurmuştur: “*Malını Allah yolunda verip arınan takvâ ehli ise ondan uzak tutulur. Onun üzerinde birine ait olup karşılığı verilecek bir lutuf yoktur.*”⁸¹ Bu ayetler Hz. Ebû Bekir'in, işkence edilen Bilâl'i alıp azat etmesi üzerine nazil olmuştur.⁸²

İkinci kısım; sebebin ve lafzın umumi olmasıdır. Buna Âl-i İmrân sûresindeki Bedir ve Uhud savaşları ile alakalı nazil olan

⁷⁶ Zerkânî, *Menâhilü'l-irfan*, 1: 108.

⁷⁷ el-Furkân 25/68.

⁷⁸ ez-Zümer 39/53.

⁷⁹ Buhârî, “Tefsîr”, 39.

⁸⁰ Zerkânî, *Menâhilü'l-irfan*, 1: 110-111.

⁸¹ el-Leyl 97/17-18.

⁸² Zerkânî, *Menâhilü'l-irfan*, 1: 111.

ayetler örnek olarak verilebilir. İlk iki kısımda sebep ile lafız arasında muvafakat olduğundan dolayı âlimler arasında ittifak vardır.⁸³

Üçüncü kısım ise; sebebin hususi lafzın ise umumi olmasıdır. Bu kısımda ise âlimler ayrılığa düşmüşlerdir. Cumhur sebebin hususi olması lafzın umumuna engel teşkil etmediği kanaatindedir. Dolayısıyla lafzın sebebin benzerlerine delâleti kat'i olur. Diğerlerine göre ise sebebin husûsu lafzın husûsunu gerektirir. Ancak sebebin, diğerlerine delâleti lafzın nassı ile değil harici bir delil ile olur. Bu da, eğer şartları yerindeyse kıyas yoluyla olur. Dolayısıyla bu görüşe göre hükmün sebebin benzerlerine teşmili zannîdir, kat'i değildir.⁸⁴ Buna daha önce zikrettiğimiz el-Mücadele Sûresi'nin baş taraflarındaki zihâr ayetlerini örnek olarak verebiliriz.

1.1.8. Sebeb-i Nüzûlün Bazı Kaynakları

Genel olarak sebeb-i nüzûl ile ilgili bilgilere ulaşmayı sağlayacak kaynaklar hadis kitaplarının, tefsîrlerin, sebeb-i nüzûl hakkında yazılmış müstakil eserlerin ve ulûmu'l-Kur'ân ile ilgili yazılmış kitapların sebeb-i nüzûl kısımlarıdır. Sebeb-i nüzûl eserleri hakkında bize bibliyografik malumat verecek eserleri incelediğimizde, bu eserleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Meymûn b.Mihrân (v. 117/735), *Tafsîl li esbâbi't-tenzîl*.⁸⁵
2. Ali b. Abdullâh b. el- Medîni (v. 234/848), *Esbâbu'n-nüzûl*.⁸⁶
3. Ebü'l-Mutarrif el-Endülüsî (v. 402/1011), *el-Kasasu ve'l-esbâb el-letî nezele min eclihe'l- Kur'ân*.⁸⁷

⁸³ Zerkânî, *Menâhilü'l-irfan*, 1: 111.

⁸⁴ Zerkânî, *Menâhilü'l-irfan*, 1: 112-113.

⁸⁵ Abdulkâim Muhammed el-Enîs, *Tahkikü'l-ucâb fi beyâni'l-esbâb*, 1.Baskı, (Demâm: Dâru İbni'l-Cevzi, 1997), 1: 80.

⁸⁶ Bedruddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Ebî'l-Fadl ed-Dimyâtî (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2006), 28; Mustafa b. Abdullâh Hâcî Halîfe, *Keşfu'z-zunûn an esâmî'l kütübi ve'l-funûn*, (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, t.y.), 1: 76.

⁸⁷ Bunun tam adı Ebü'l-Mutarrif Abdurrahmân b. Muhammed b. İsa b.Futays b. Esbâğ el-Endülüsî'dir. Yazdığı bu kitap yüz cüzden daha fazladır. Hayruddin Mahmûd b. Muhammed ed-Dımaşkî ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 15. Baskı, (y.y: Dâru'l-

4. Muhammed b. Es'ad el-Kırâfî (?), *Esbâbu'n-nuzûl*.
5. Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmet el-Vâhidî (v. 468/1075), *Esbâbü'n-nuzûl*.
6. Ebû'l Muzaffer Muhammed b. Es'ad el-İrakî el-Hanefî el-Hakîmî (v. 567/1171), *Esbâbu'n-Nuzûl*, el-Fihrisu'ş-Şamil'de (1.205); *Esbâbu nuzûli'l-Kur'ân*, bu kitâbtaki rivayetler hepsi senedsizdir.
7. Ebû Câfer Muhammed b. Ali b. Şu'ayb el-Mâzenderânî (v. 588/1192), *Esbâbu'n-nuzûl*.
8. Ebû Câfer Muhammed b. Ali b. İbnu'l-Cevzî (v. 597/1200), *Esbâbu'n-nuzûl*.
9. Muhammed b. Es'ad el-İrakî (v. 667/1268), *Esbâbu nuzûli'l-Kur'ân bi'l-âyâti'l-kur'âniyye ve'l-kıyasi'l-furkâniyye*.⁸⁸
10. Ebû'l İshâk İbrahim el-Ca'berî (v. 732/1332),⁸⁹Ca'berî, Vâhidî'nin *Esbâbu'n-Nuzûl*'ünün senedini hazfederek ihtisarını yapmış ve ona farklı bir şey de ilave etmemiştir. Bu eserin adı, *Muhtasarı esbâbi'n-nuzûl li'l-Vâhidî'dir*.
11. İbn Teymiyye, (v. 728/1327), *el-İlm bi-esbâbi'n-nuzûl*.⁹⁰
12. İbn Hacer el-Askalânî (v. 852/1448), *el-Ucâb fî beyâni'l-esbâb*.⁹¹
13. Kadı Zeynuddîn Abdurrahman b. Ali b. İshak et-Temîmî ed-Dârî el-Makdisî eş-Şâfî (v. 876/1472), *Mededur'r-Rahmân fî esbâbi nuzûli'l-Kur'ân*.⁹²

İlmi li'l-Melâyîn, 2002), 1: 325; Ahmet Nedim Serinsu, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Rolü*, (İstanbul: Şule Yayınları, 1994), 76;

⁸⁸ Serinsu, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Rolü*, 76.

⁸⁹ Ziriklî, *el-A'lâm*, 1: 55.

⁹⁰ Serinsu, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Rolü*, 76.

⁹¹ Suyûtî İtkân'ında İbn Hacer'in Esbâb-ı Nüzûl hakkında bir eser yazdığından; fakat vefât ettiği zaman bu kitâbın müsvedde olarak kaldığından ve ona da vâkıf olmadığından sözedir. Suyûtî, *el-İtkân*, 71. Günümüzde ise Abdülhakîm Muhammed el-Enîs, tarafından tahkiki yapılarak, *Tahkikü'l-ucâb fî beyâni'l-esbâb* adında basılmıştır.

⁹² Serinsu, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Rolü*, 77.

14. Celâlüddîn es-Suyûtî (v. 911/1505), *Lübâbü'n-nükûl fi esbâbi'n-nüzûl*.⁹³

15. Lubbî Hâfîz, Muhammed b. Abdullâh el-Kâdî el-Hanefî (v. 1166/1752), *Lübbü't- tefâsîr fi ma'rifeti esbâbi'n-nüzûl ve't-tefsîr*.⁹⁴

16. Abdulfettah el-Kâdî (v. 1195/1780), *Esbâb-ı Nüzûl*, (trc. Salih Akdemir), Ankara, 1986.

Yazarı belli olmayan eserler:

1. *Tafsîl li-esbâbi't-tenzîl*. Berlin Devlet Kütüphanesi (183/1-184 MF. 470 h. 900).

2. *Kitâb fi esbâbi'n-nuzûl ve mâ yeteallaku bihi ve adedu'l-âyât ve gayri zâlik*, Mısır Milli Kütüphanesi Teymûriyye Bölümü (1481/123).

3. *Tafsîl li-esbâbi'n-nuzûl, el-câmiu'l-kebir* (el-Evkâf), San'a (Yemen) (Mecmua 81)- (26-369).

4. *Esbâbu'n-nuzûl ve'n-nâsîh ve'l-mensûh*, Süleymaniye Kütüphanesi Düğümlü Baba Bölümü 4 (38).

İlâhiyat Fakültelerinde sebab-i nüzûl konusunda hazırlanmış bazı tezler:

1. Yusuf Çelik, *Kısa Sûrelerin Nüzûl sebepleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi, Lisans, İzmir, 1983, 71 s.

2. Muhsin Demirci, *Esbâbu'n-Nüzûl ve Esbâbu'n-Nüzûl'e Dair Müstakîl Eserler*, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi, Yüksek Lisans, İstanbul, 1984.

3. Asuman Aydemir, *Tefsîrlerdeki Sebeb-i Nüzûl Rivayetlerinin Ana Kaynaklardan Tesbiti*, Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi, Lisans, Tezi, İzmir 1988, 50 s.

⁹³ Suyûtî, İtkân'ında bu kitâbindan şöyle sözeder: "Ben Esbâb-ı Nüzûl hakkında daha önce benzeri yazılmamış bilgi dolu; fakat öz olan bir kitâb yazdım ve onu "*Lübâbü'n-nükûl fi esbâbi'n-nüzûl*" olarak adlandırdım." Suyûtî, *el-İtkân*, 71.

⁹⁴ Ali Turgut, *Tefsîr Usûlü ve Kaynakları*, (İstanbul: MÜİFV, 1991), 139.

4. Ayşe Aydemir, *Tefsîrlerdeki Sebeb-i Nüzûl Rivayetlerinin Ana Kaynaklardan Tesbiti*, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Lisans, Tezi, İzmir, 1988, 109 s.

5. Hasan Kılıç, *Sebeb-i Nüzûle Konu Olan Şahıslar*, Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2016, 161 s.

Esbâb-ı Nüzûle Dair Yapılan Yeni Çalışmalar:

1. Hasan Tahsin Emiroğlu, *Esbâb-ı Nüzûl (Kur'ân Âyetlerinin İniş Sebepleri ve Tefsirleri)*, Yenikitap Basımevi, Konya, 1965-1983, 14 Cilt.

2. Abdulfettâh el-kâdî, *Sahabe ve Müfessirlere Göre Esbâb-ı Nüzûl* (Çev. Prof. Dr. Salih Akdemir), Fecr Yayınları, Ankara, 1986, 7 Cilt.

3. Mukbil b. Hâdi el-Vâdiî, *es-Sahîhu'l-musned min esbâbi'n-nüzûl*, Mektebetu İbn-i Teymiyye, Kahire, 1404/1987, 4. Baskı, 253 s.

4. İbn Hanife Uleyvi, *Câmiu'n-nukûl fi es-esbâbi'n-nüzûl ve şerhu âyâtihâ*, Matâbiu'l-İş'a, Riyad 1404/1984, 2 Cilt.

5. Ahmet Nedim Serinsu, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûlün Rolü*, Şule yayınları, İstanbul, 1994.

6. Vehbe Zuhaylî b. Mustafa, *Tefsîrü'l Veciz Esbâb-ı Nüzûlü ile beraber*, çev. Hacı İnan, 4 Cilt İstanbul, Dua Yayıncılık, 2013.

7. Müzeynî, Hâlid b. Süleymân, *el-Muharrer fi esbâbi nüzûli'l-Kur'ân min hilâli'l-kütübi't-tis'a dirâsetü'l-esbâbi rivâyeten ve dirâyeten*, 1. Baskı, Dammam: Dâru İbni'l-Cevzî, 2006.

1.2. TAHRİM SÛRESİNE GENEL BİR BAKIŞ

Bu bölümde sûre ile ilgili genel bilgiler verilmektedir. Sûrenin ismi, mushaftaki konumu, Mekkî-Medenî oluşu, indiği zaman dilimi,

ihtiva ettiği konular, fazileti ve sûre hakkında yapılan çalışmalarla ilgili konuları kısaca incelenmektedir.

1.2.1. Tahrir Sûresinin İsmi

Arapların bir şeyi, ihtiva ettiği kelime ile veya onun bir özelliğiyle isimlendirmektedirler. İşte sûreler de bu şekilde isimlendirilmiştir. Ancak burada şu hususu ifade etmek gerekir: Sûre isimlerinin bu şekilde olması onların insan ürünü olmasını akıllara getirmemelidir. Çünkü sûre isimleri naklidir. Nakli deliller incelendiğinde bir sûrenin birden çok ismi olması mümkün olduğu görölmektedir.⁹⁵

Rivayetlere bakıldığında Tahrir sûresi'nin birden çok ismi olduğu görölmektedir. Bu sûrenin “*lime tuharrimu*”⁹⁶, “*ellime tuharrimu*”, “*nisâ*” ve “*nebi*” isimleriyle de isimlendirildiği nakledilmektedir. Ancak son iki isimlendirme ilgili sağlam bir nakil bulunmamaktadır. Nitekim İbn-i Âşûr bu isimlerle ilgili rivayetlere rastlamadığını ifade etmektedir.⁹⁷

1.2.2. Tahrir Sûresinin Ayet, Kelime, Harf Sayısı ve Mushaf'taki Konumu

Tahrir sûresi on iki ayet, iki yüz kırk dokuz kelime ve bin altmış harften oluşmaktadır.⁹⁸ Öncesinde Talak sûresi, sonrasında Mülk sûresi bulunan Tahrir Sûresi Mushaf'ta altmış altıncı sûredir. Nüzûlde ise öncesinde Hücurât Sûresi, sonrasında Cuma Sûresi olmakla yüz beşinci sıradadır.⁹⁹

⁹⁵ Zerkeşi, *el-Burhân*, 189-190.

⁹⁶ Suyûti, *el-İtkân*, 124.

⁹⁷ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 28: 343.

⁹⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 7: 5084.

⁹⁹ Suyûti, *el-İtkân*, 65.

1.2.3. Tahrir Sûresinin Mekkî-Medenî Oluşu ve Nüzûl Zamanı

Sûrenin ilk on ayeti ittifakla Medenî'dir. Son iki ayeti ise Kâtade'ye (v.117/735) göre Mekkî'dir.¹⁰⁰ Tahrir Sûresi H. 9. Yılda, Yemen dâhil olmak üzere bütün Arabistan'ın İslam hâkimiyetine girdiği ve Bizans'ın Sâsâni sınırlarına ulaştığı sene nazil olduğu rivayet edilmektedir.¹⁰¹ Ancak Seyyid Kutup sûrenin nüzûl zamanı ile ilgili "Sûrenin işaret ettiği dönem kesin olmamakla, rivayetlere bakıldığında Hz. Peygamber (sas)'in Zeynep bt. Cahş ile evliliğinden sonra cereyan ettiği anlaşılmaktadır" ifadelerini kullanmaktadır.¹⁰²

1.2.4. Tahrir Sûresinin İhtiva Ettiği Konular

Tahrir Sûresi Hz. Peygamber'e (sas) hitapla başlamaktadır. Peygamberimizin aile hayatında meydana gelen bir takım hadiselerle Yüce Allah'ın helal kıldığı bir şeyi herhangi bir sebeple kimsenin haram kılmaya yetkisinin olmadığını ifade etmektedir. Dolaylı olarak aile düzeninin önemini ifade etmekte ve onun korunması hususunda yönlendirici bilgiler vermektedir. Söz konusu düzen hakkında kadının konumuna dikkat çekerek, onun davranışını düzenlemektedir.

Daha sonra yeminlerin gerekli durumlarda bozulup kefaretinin verilebileceğini ifade etmektedir.

Bir sonraki ayetlerde Hz. Peygamber'e (sas) karşı yardımlaşan eşler tövbeye davet edilmekte, tövbe etmeleri halinde affedilecekleri ifade edilmektedir. Aksi halde Yüce Allah'ın (cc), onlara alternatif olarak Hz. Peygamber'e (sas) onlardan daha hayırlı sözünden ayrılamayacak eşler verebileceği beyan edilmektedir.

¹⁰⁰ Suyûtî, *el-İtkân*, 36.

¹⁰¹ Müslim, Ebu'l-Huseyn b. Haccâc, *Sahîh-i Müslim*, (İstanbul: 1991) 2: 1111-1113.

¹⁰² Seyyid Kutup, *Fi zilâli'l-Kur'ân*, 1. Baskı (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991), 8: 180.

Takip eden ayette toplumu oluşturan Müslüman aile fertleri her türlü inkâr, ahlâksızlıktan sakındırılarak aile reisinin görevi hatırlatılmakta, aile ve toplum düzeninin korunması hedeflenmektedir.

Daha sonra inkârcıların ahiret gününde özürlerinin kabul edilmeyeceği hususunun adaletin tecellisi olduğu açıkça beyan edilmiştir.

Bir sonraki ayette Yüce Allah (cc) müminleri kurtuluş sebebi olan tövbeye davet etmekte ve bunun karşılığında aralarında Hz. Peygamber’inde (sas) bulunduğu bir grubu utandırmayacağını müjdeleyerek devam etmektedir.

Daha sonra Hz. Peygamber’e (sas) kâfir ve münafıklara karşı cihat etmesi emretmektedir. Son olarak inkâr edenlere örnek olan Hz. Nûh (as) ve Hz. Lût’un (as) hanımlarını ve iman edenlere örnek olarak ise Hz. Meryem ve Firavun’un eşi zikredilerek iyi ve kötü kadın profili çizilmektedir.¹⁰³

1.2.5. Tahrîm Sûresi Hakkındaki Müstakil Çalışmalar

Sûre müstakil olarak çoğunluğu çağdaş eser olmak üzere farklı metot ve başlık altında birçok kişi tarafından çalışılmıştır. Bu eserlerden tespit edebildiklerimiz aşağıda sıralanmıştır.

1. Muhammed Bekr İsmail el-Avvâd, *Mekâsidu’t-teşrîl-islâmî fi Sûreti’t-Talâk ve’t-Tahrîm*.
2. Muhammed Ali el-Hicâzi, *Tefsîru Sûreti’t-Tahrîm*.
3. Mustafa Müslim, *Terbiyetu’l-üsreti’l-müslime fi dav’i Sûreti’t-Tahrîm*.¹⁰⁴

1.2.6. Tahrîm Sûresi’nin Nüzûl Ortamı

Tahrîm Sûresi’nin sebab-i nüzûl rivayetlerinden anlaşıldığı üzere, sûre Medine döneminin ileriki zamanlarında inmiştir. Bal

¹⁰³ Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri*, (İstanbul: Anadolu Yayınları, 1989), 12: 6258-6359.

¹⁰⁴ Bilal Işık, *Tahrîm Sûresinde Aile İçi İlişkiler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991), 14-16.

hadisesinin Ubeyd tarikiyle gelen rivayete bakıldığında, bu olayın Hz. Peygamber'in Zeynep bt. Caş ile evliliğinden sonra olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in Zeynep bt. Caş ile evlenmesi ise Medine döneminin sonlarına denk gelir. Hz. Ömer'den (r.a) gelen rivayete bakıldığında, surênin nüzûlünün Gassaniler'in Müslümanlarla, savaşa hazırlandıkları zamana denk geldiği görülür. Bu da hicretin 7. ve 8. yıllarına tesadüf etmektedir. Bu zamanlarda Cuma, Hucûrât, Tevbe, Talâk ve Tahrim sûreleri nazil olmuştur. İlgili sûreler incelendiğinde, muhtevalarının toplum düzeni ile ilgili olduğu görülmektedir.¹⁰⁵ Hicri 7. ve 8. seneleri Müslümanların güçlendiği ve toprakların genişlediği bir zaman dilimidir. İslam toplumu birçok zorluktan geçip, bu refaha kavuştu. İşte böyle bir zamanda, İslam toplumunu sağlam bir zemine oturtmak için bu sûreler nazil oldu diyebiliriz.

Tahrim Sûresi ile ilgili ise, Hz. Peygamber (sas) ve ailesi örneğinde İslam aile düzenine, ailede kadının ve erkeğin konumuna dikkat çekildiğini söylemek mümkündür.

¹⁰⁵ Ebû'l-Al'â el-Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, trc. Ali Bulaç, 2. Baskı, (İstanbul: 1991), 2: 387.

İKİNCİ BÖLÜM

TAHRİM SÛRESİNİN SEBEB-İ NÜZÛLÜ VE TEFSİRİ

Bu bölümde Tahrîm Sûresi üç başlık altında incelenmiştir. İlk başlıkta sûrenin ilk beş ayeti ele alınmıştır. İlgili ayetlerin sebab-i nüzul rivayetleri zikredilmiş, ayetlerin ihtiva ettiği bazı konular ayrı başlık altında incelemiş ve son olarak tefsir yapılmıştır. İkinci ve üçüncü başlıkta ele alınan ayetlerin sebab-i nüzul bilgisi bulunmadığından, ayetlerin ihtiva ettiği konular işlenmiş ve tefsir yapılmıştır.

2.1.TAHRİM SÛRESİNİN BİRİNCİ ÂYETİNDEN BEŞİNCİ ÂYETİNE KADAR OLAN KISMININ SEBEB-İ NÜZÛLÜ İHTİVA ETTİĞİ KONULAR VE TEFSİRİ

Bu başlıkta, ilk beş ayet ile alakalı sebab-i nüzul rivayetleri tespit edilmiş, sıhhat dereceleri araştırılmış ve sebab-i nüzul bilgisi olmaya uygunluğu tespit edilmeye çalışılmış, ilgili ayetlerin ihtiva ettikleri tahrîm ve itâb kavramları genişçe ele alınmış ve son olarak ayrı başlıklar altında ayetlerin tefsirleri yapılmıştır.

2.1.1. Zikredilen Âyetler ve Sebeb-i Nüzûlü

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (1) قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ وَاللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ (2) وَإِذْ أَسْرَأَ النَّبِيُّ إِلَى بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَّأَتْ بِهِ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَفَ بَعْضَهُ وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا نَبَّأَهَا بِهِ قَالَتْ مَنْ أَنْبَأَكَ هَذَا قَالَ نَبَّأَنِيَ الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ (3)

1-3 Eşlerinin rızasını gözeterek, Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine haram kılıyorsun? Allah bağışlayandır, affedendir. Allah, (gerektiğinde) yeminlerinizi bozmanızı size meşru kılmıştır. Sizin yardımcınız Allah'tır. O, bilendir, hikmet sahibidir. Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti. Fakat eşi, o sözü

*başkalarına haber verip Allah da bunu Peygamber'e açıklayınca, Peygamber bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Peygamber bunu ona haber verince eşi: “Bunu sana kim bildirdi?” dedi. Peygamber: “Bilen, her şeyden haberdar olan Allah bana haber verdi” dedi.*¹⁰⁶

Tefsir, hadis ve sebab-i nüzûl kaynakları incelendiğinde, ilgili ayetlerin nüzûl sebepleri ile alakalı, üç rivayet bulunduğu görülmektedir. Öncelikle bu rivayetler aşağıda olduğu gibi sıralanacak, sebab-i nüzûl ölçütlerine göre incelenecek ve nüzûl sebebi olmaya uygunluğu tespit edilmeye çalışılacaktır. Öncelikle rivayetlerin sıhhat dereceleri tespit edilecek ve rivayetin nüzûl sebebine delâleti hususunda kilit rol oynayan açık ifade aranacaktır. Daha sonra nüzûl sebeplerinde taaddüt olup olmadığı tespit edilecek ve taaddüt varsa tercih veya cem‘ yapılacaktır. Son olarak ayetlerin tefsiri nüzûl sebebine sadık kalınarak yapılmaya çalışılacaktır.

1.Mevhûbe hadisi:

İbn Ebî Hâtim, İbn Abbâs’tan gelen bir rivayete göre *“Eşlerinin rızasını gözeterek, Allah’ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine yasak ediyorsun?”*¹⁰⁷ ayeti kendini Hz. Peygamber (sas)’e hibe etmek isteyen kadın hakkında nazil olmuştur.¹⁰⁸ O’da bu kadını reddetmiştir.¹⁰⁹

Bu rivayetin değerlendirmesini diğer rivayetlerle birlikte yapacağız.

2. Bal hadisi:

Hz. Âişe olayı şöyle anlatıyor: “Hz. Peygamber (sas), Zeyneb bint Cahş’ın yanında kalır, bal şerbeti içerdi. Ben ve Hafsa Hz.

¹⁰⁶ et-Tahrîm 66/1-3.

¹⁰⁷ et-Tahrîm 66/1.

¹⁰⁸ Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Sâmi b. Muhammed Selâme (Riyâd: Dârü'l-Taybe, 1999) 8: 160.

¹⁰⁹ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Fereh el-Ensârî el-Hazrecî Şemsuddîn el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî, İbrâhîm Atfîş, 2. Baskı (Kâhire: Dârü'l-Kutubu'l-Mısriyye, 1964), 18: 178.

Peygamber (sas) hangimize gelirse ben senden ‘Meğafir’ kokusu alıyorum. ‘Meğafir’ mi yedin? demek üzere aramızda anlaştık. Ravi der ki: Hz. Peygamber (sas) onlardan birisinin yanına girdiği vakit üzerinde anlaşmaya vardıkları sözleri söylemiştir. Hz. Peygamber (sas) “*Hayır, Zeynep bint Cahş'ın yanında bal şerbeti içtim, bir daha asla içmeyeceğim*” buyurmuş ve işte bunun üzerine “*Ey peygamber! Eşlerinin rızasını arayarak, Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin sen kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*¹¹⁰” âyet-i kerimesi nazil oldu.¹¹¹

Buhârî'nin sahihinde geçen başka bir rivayete göre de Hz. Âişe olayı şu şekilde anlatmaktadır: “Hz. Peygamber (sas) tatlıyı ve balı severdi. O, ikindi namazını kıldıktan sonra hanımlarının odalarına uğrar, onları ziyaret ederdi. Hz. Peygamber (sas) bir gün ikindiden sonra, Hafsa binti Ömer'in yanına girdi ve daha önceleri kalmadığı kadar uzun bir süre onun odasında kaldı. Orada uzun süre kaldığını öğrenince kıskandım ve bunun sebebini sordum. Bana denildi ki: “Kabilelerinden bir kadın Hafsa'ya bir küçük tulum bal hediye getirmiş ve o da Hz. Peygamber (sas)'e bal şerbeti yapmış, O'na içirmiş.” Kendi kendime: “Allah'a yemin ederim ki ona bir hile düzenleyeceğim.” dedim ve Sevde binti Zem'a'ya, “Birazdan Hz. Peygamber (sas) sana gelecek. Yanına geldiğinde O'na, “Ey Allah'ın Peygamberi, Meğafir mi yedin?” diye sor. Sana: “Hafsa'nın yanında bal şerbeti içtim” diyecektir. O'na: “Herhalde o balı yapan arı Urfut ağacından beslenmiş” de diyerek tembihledim. Sonra Safiye'ye gittim, onu da aynı şekilde tembihledim. Rivayetin devamında Hz. Âişe'nin söylediğine göre daha sonra Sevde der ki: “Allah'a yemin olsun ki Allah'ın Rasûlü kapıda gözüktüğünde az kalsın senin bana tembihte bulunduğunu ona söyleyecektim; ancak söylemedim. Bana yaklaştığında da: “Ey Allah'ın elçisi, Urfut ağacının zamkından mı yedin?” diye sordum. Hz. Peygamber (sas)'in “hayır” demesi üzerine

¹¹⁰ et-Tahrîm 66/1.

¹¹¹ Buhârî, “Talâk”, 8; Müslim, “Talâk”, 20.

de “O halde sende bulduğum bu koku ne?” diye sorduğumda Hz. Peygamber (sas): “Hafsa bana bal şerbeti içirdi” diyerek cevap verdi. Sevde de: “Herhalde arısı meşe ağacından emmiş” dedim. Hz. Âişe anlatmaya şöyle devam eder: Benim yanıma girdiğinde ben de Sevde’nin söyledikleri gibi söyledim, Safiye’nin yanına gittiğinde o da aynı şeyleri söylemiş. Dolaşıp tekrar Hafsa’nın odasına geldiğinde Hafsa: “Ey Allah’ın elçisi, ondan sana tekrar vereyim mi?” diye sorunca: “Hayır, ona ihtiyacım yok.” buyurmuştur. Sevde: “Allah’a andolsun ki Hz. Peygamber (sas)’i ondan mahrum ettik.” Dedi.¹¹²

Bu rivayetlerle ilgili değerlendirmeyi, diğer rivayetlerle birlikte yapacağız.

3. Mariye hadisi:

Nesâî’nin rivayet ettiğine göre, Enes (r.a) şöyle naklediyor: “Hz. Peygamber’in (sas) kendisiyle birlikte olduğu bir cariyesi vardı. Hz. Âişe (r.anhâ) ve Hafsa (r.anhâ) da Hz. Peygamber’in (sas) bu cariyeyi bırakması için ısrar ederlerdi. Sonunda Hz. Peygamber (sas) bu cariyeyi kendisine haram kıldı. Bunun üzerine “*Ey peygamber! Eşlerinin rızasını arayarak, Allah’ın sana helâl kıldığı şeyi niçin sen kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir*” ayeti nazil oldu.¹¹³

Taberî’nin (v. 310/923) rivayet ettiği habere göre: Hz. Peygamber (sas) bir gün hanımlarından birinin odasında oğlu İbrahim’in annesiyle temasta bulundu. Onu gören hanımı: “Ey Allah’ın elçisi, benim evimde, benim yatağında ha?” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sas) İbrahim’in annesini kendisine yasakladı. Bu sefer de hanımı: “Ey Allah’ın elçisi, sana helâl olan bir şeyi kendine nasıl haram kılarırsın?” dediyse de Hz. Peygamber (sas) onunla bir daha asla birleşmeyeceğine dair hanımına yemin etti. Bunun üzerine: *Ey peygamber! Eşlerinin rızasını arayarak, Allah’ın sana*

¹¹² Buhârî, “Talâk”, 8; Müslim, “Talâk”, 21.

¹¹³ Nesâî, “İşretü’n-Nisâ”, 4.

*helâl kıldığı şeyi niçin sen kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir” âyeti nazil oldu.*¹¹⁴

İbn Abbâs ise şöyle anlatıyor: Ben, Hz. Ömer’e: “Allah’ın haklarında “Eğer her ikiniz de Allah’a tevbe ederseniz gerçekten kaymış olan kalbleriniz düzelmiş olur...” buyurduğu iki kadın kimdir?” diye sordum. “Onlar Âişe ve Hafsa’dır” deyip şöyle devam etti: “Olayın başlangıcı İbrahim’in annesi hakkındaydı. Hz. Peygamber (sas), Hafsa’nın sırası olduğu günde ve onun odasında İbrahim’in annesiyle temasta bulunmuştu. Hafsa onları kendi odasında o şekilde bulunca: “Ey Allah’ın elçisi, benim günümde, benim nöbetimde ve benim yatağımda ha? Eşlerinden hiçbirine yapmadığın bir şeyi bana yaptın” dedi. Hz. Peygamber (sas): “İstemez misin ki ben onu kendime haram kılayım da bir daha ona hiç yaklaşmayayım” buyurdu. Hafsa’nın “Evet isterim” demesiyle de Hz. Peygamber (sas) onu kendisine haram kıldı ve “bunu başka birisine sakın söyleme” buyurdu. Ancak Hafsa bu sırrı tutmayıp Hz. Âişe’ye söyledi de Allah Tealâ “Ey peygamber! Eşlerinin rızasını arayarak, Allah’ın sana helâl kıldığı şeyi niçin sen kendine haram ediyorsun?” âyet-i kerimesini indirerek onun sırrı ifşa ettiğini bildirdi. Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (sas) yeminine kefarete verdi ve cariyesi ile tekrar birleşti.¹¹⁵

Taberî Saîd b. Cübeyr’in şu şekilde rivayette bulunduğunu aktarmaktadır: “Abdullah b. Abbâs: ‘Haram kılma konusunda yemîninin keffâreti vardır’ diye söylendi. İbn Abbâs “Andolsun ki; sizin için Peygamber’de güzel bir örnek vardır”¹¹⁶ âyetini okuyup, şöyle demiştir: Hz. Peygamber (sas) cariyesini kendine haram kıldı da Allah (cc): “Ey peygamber! Eşlerinin rızasını arayarak, Allah’ın sana

¹¹⁴ Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr B. Gâlib Ebû Ca’fer et-Taberî, *Câmiu’l-beyân fi te’vili’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, 1. Baskı (Beyrût: Müessesetu’r-Risâle, 2000), 23: 475; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, 8: 158.

¹¹⁵ Taberî, *Câmiu’l-beyân* 23: 484-485; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, 8: 159.

¹¹⁶ el-Ahzâb 33/21.

helâl kıldığı şeyi niçin sen kendine haram ediyorsun?” buyurdu.¹¹⁷
Böylece Hz. Peygamber (sas) yemininin kefareti vererek haram konusundaki yeminini bozmuştur.¹¹⁸

Heysen b. Küleyb de Müsnedinde konuyla ilgili rivayette der ki: Bize Ebu Kılâbe, Hz. Ömer'den şöyle nakletti: Hz. Peygamber (sas): “Hafsa'ya; kimseye haber verme, doğrusu İbrahim'in anası bana haramdır” dedi. Hafsa: “Allah'ın sana helâl kıldığını sen, kendine haram mı kılıyorsun?” dedi. Hz. Ömer (ra) der ki: “O Âişe'ye haber verene değin Hz. Peygamber (sas) İbrahim'in annesine yaklaşmadı. Bunun üzerine Allah Teâlâ: *“Allah (gerektiğinde) yeminlerinizi bozmayı (ve kefareti ödemeyi) size meşru kılmıştır”*¹¹⁹ mealindeki âyeti indirdi.” Bu rivayetin isnadı sahîh olmakla beraber, Kütüb-i Sitte müelliflerinden hiç birisi onu tahrîc etmemiştir.¹²⁰

Muhammed ibn Mansûr et-Tûsî ise Hz. Ömer'den şöyle rivayet ediyor: Bir gün Hz. Peygamber (sas), ümmü veled cariyesi Mâriye ile hanımlarından Hafsa'nın odasında yalnız kalmıştı. Hafsa, odasında Hz. Peygamber (sas)'le Mâriye'yi bulunca: “Bunu neden benim odama sokuyorsun? Bunu bana yaptın; çünkü hanımlarının senin gözünde en değersiz benim demektir” dedi. Hz. Peygamber (sas) “Âişe'ye söyleme ama bundan sonra buna yaklaşmak bana haram olsun” buyurdu. Hafsa: “Onu kendine nasıl haram kılarısın, o senin cariye?” dediyse de Hz. Peygamber (sas), ona bir daha yaklaşmayacağına yemin etti ve Hafsa'yı: “Sakın bunu kimseye söyleme” diye tembihledi. Fakat Hafsa bu sırrı tutamayarak Hz. Âişe'ye söyledi de Hz. Peygamber (sas) bir ay hanımlarının yanına girmede ve 29 gece onlardan ayrıldı. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ *“Ey peygamber! Eşlerinin rızasını arayarak, Allah'ın sana helâl*

¹¹⁷ Taberî *Câmiu'l-beyân*, 23: 478.

¹¹⁸ Müslim, “Talâk”, 1473.

¹¹⁹ Tâhrim, 66/2.

¹²⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8: 159.

kıldığı şeyi niçin sen kendine haram ediyorsun?” buyurdu.¹²¹” âyet-i kerimesini indirdi.¹²²

Bu hadise üzerine Hz. Peygamber (s.a.v)'in, hanımı Hafsa'yı boşadığı, daha sonra tekrar nikâhı altına aldığı da rivayet edilmiştir.¹²³

Taberî'nin Katâde ve Şa'bî'ye dayandırdığı rivayete göre Mesrûk şöyle demiştir: “Resûlullah (sas) yemin ederek onu haram kılınca, bu tahrimden dolayı itâb edildi ve yemîn keffâreti ödemesi emredildi.”¹²⁴ Avfi, İbn Abbâs'tan bu kıssayı uzun uzadıya rivayet eder.¹²⁵

Mevhûbe, Bal ve Cârîye ile ilgili rivayetleri sıraladıktan sonra bu rivayetleri incelemeye geçebiliriz.

Kurtubî, ilgili ayetin nüzûl sebepleri hakkındaki rivayetleri serdettikten sonra rivayetleri inceler ve Mevhûbe rivayetinin üç rivayet arasında en zayıfı olduğunu söyler.¹²⁶

Sebeb-i nüzûlün bal şerbeti olduğunu ifade eden rivayetlerde, Hz. Peygamber'in (sas) şerbeti kimin yanında içtiği husunda iki farklı versiyon vardır. Bu iki versiyon incelendiğinde, şu farklılıklar görülmektedir: Urve'nin, Âişe'den (r.anhâ) rivayetine göre bal şerbetini içiren Hafsa'dır. Ubeyd'in rivayetine göre ise, bu Zeynep bt. Cahş'tır.¹²⁷ Ubeyd'in rivayetinde, ilgili rivayetin sebeb-i nüzul olduğunu ifade eden “fa” harfi bulunmakta, Urve'nin rivayetinde ise, sebeb-i nüzûle delâlet eden bir ifade bulunmamaktadır. Ubeyd'in rivayetine göre Hz. Peygamber'e (sas) karşı anlaşılanlar; Âişe ve Hafsa, Urve'nin rivayetine göre ise anlaşılanlar; Âişe, Sevde ve Safiyye'dir. Bu konuda tercih edilen görüş, bal şerbetinin Zeynep bt. Cahş'ın

¹²¹ et-Tâhrim, 66/1.

¹²² Vahidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 312.

¹²³ Ebû Dâvûd, “Talâk”, 38; İbn Mâce, “Talâk”, 1; Nesâî, “Talâk”, 76; Dârimî, “Talâk”, 2.

¹²⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 23: 476.

¹²⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8: 159.

¹²⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmu'l-Kur'ân*, 18: 179; Müzeynî, *el-Muharrer*, 1030.

¹²⁷ Buhârî, “Talâk”, 8; Müslim, “Talâk”, 20.

yanında içilmiş olmasıdır.¹²⁸ Ayrıca İbn Hacer ilgili rivayetler arasında taaddut yoluyla cem‘ etmenin mümkün olduğunu ifade ettikten sonra Ubeyd’in rivayetini tercih edenlerin gerekçelerini de aşağıdaki gibi sıralamaktadır. Birincisi: Ubeyd’in rivayeti İbn Abbâs’ın (r.a) Hz. Ömer’tan (r.a) anlaşılanlar ve yardımlaşanlar hakkında sahih yolla naklettiği rivayetine uygundur. İkincisi: Buhârî’nin Âişe’den (r.anhâ) rivayetine göre Hz. Peygamber’in (sas) hanımları iki gruba ayrılmışlardı. Birinci grupta; Âişe, Hafsa ve Sevede, ikinci grupta ise; Ümmü Seleme ve diğer hanımlar bulunmaktaydı. Görüldüğü gibi, bu rivayet, Âişe’nin kendi grubunda olan Hafsa’yı değil de grubunda olmayan Zeyneb’i kıskanmasını desteklemektedir. Üçüncüsü: Kur’ân-ı Kerim’in siyakı, şerbet içirenin Zeyneb b. Cahş olduğunu desteklemektedir. Çünkü “*Eğer ikiniz de Allah’a tevbe ederseniz*”¹²⁹ ayetinde olduğu gibi muhataplar Ubeyd’in rivayetinde olduğu gibi iki kişidir. Ancak Urve’nin rivayetine göre ise onlar üç kişidirler. Dolayısıyla bu durum Zeynep rivayetini tercih ettirmektedir. Dördüncüsü: Ubeyd’in rivayetinde, rivayeti ayetin nüzûl sebebi olduğuna delâlet eden “*fa*” ifadesi bulunmakta, Urve’nin rivayetinde ise bu ifade bulunmamaktadır.¹³⁰ Dolayısıyla ayetle alakalı olan rivayetin, ayetle alakalı olduğuna delâlet eden, ayetin nüzul sebebi olduğuna delâlet ifadenin bulunmadığı rivayete tercih edilmesi aklen ve ilmen daha uygun görünmektedir.

Kâdı İyâd, sahih olanın bu âyet-i kerimenin Hz. Peygamber (sas)’in, Zeyneb bt. Cahş’ın yanında bal şerbeti içmesi hadisesi üzerine nazil olduğunu olduğunu belirtir.¹³¹

Kurtubî ilgili ayetlerin nüzûl sebebi hakkında sahih olanın bal rivayeti olduğunu söylemektedir. Bunun sebebini ise Mâriye hadisinin

¹²⁸ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 9: 376.

¹²⁹ et-Tahrîm 66/3.

¹³⁰ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 9: 377.

¹³¹ Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhâc şerhu Sahîhi Müslim b. Haccâc*, 2. Baskı (Beyrût: Dâru İhyâu’t-Turâsi’l-Arabî, 1972), 10: 76-77.

mana olarak daha yakın olduğunu ifade etmekle birlikte, Mürsel olarak rivayet edildiğine ve Sahîhâyn'da bulunmadığına bağlamaktadır.¹³²

İbn Kesîr, rivayetleri zikrederken Hz. Ömer tarihiyle rivayet edilen Mâriye hakkındaki hadisin sahih olduğunu fakat sünen sahiplerinden kimsenin bu rivayeti tahrir etmediğini ifade etmektedir. Daha sonra Mevhûbe rivayetini reddederken bu konuda sahih olanın bal rivayeti olduğunu söylemektedir.¹³³

İbn Atiyye ilgili ayetin nüzûl sebebinin Mâriye hadisi olduğunu ve insanların fıkıh hükümlerini de bu hadise göre bina ettiklerini savunmaktadır.¹³⁴

Kâsımî ilgili ayetin sebab-i nüzûl rivayetlerini sıralayıp iki rivayetin de sahih olduğunu zikrettikten sonra tercihinin Mâriye hadisi olduğunu ifade etmektedir. Bunun sebeplerini ise zikredeceğimiz üzere açıklamaktadır. Rivayetlerden anlaşıldığı üzere, Hz. Peygamber (sas)'in kendine Mâriye'ye haram kılması hanımlarının rızası içindir. Ancak bal hadisinde bu durum söz konusu değildir. Çünkü Hz. Peygamber (sas) bal şerbetini kendine haram kılmasının sebebi hanımlarının rızası değil, bilakis kendisinden hanımlarının ifade ettiği gibi ağır kokunun gelmesini hoş görmediğidir. Surenin bir bütün olarak indiriliş amacı olan hanımların Hz. Peygamber'e (sas) karşı çıkmaları konusunda uyarılmaları ve bundan vazgeçememeleri durumunda Hz. Peygamber'e (sas) kendilerinden daha hayırlı eşler verileceği, ancak Mâriye hadisesinden kaynaklanan kıskançlık gibi önemli bir olaydan meydana gelebilir. Kâsımî ilgili rivayeti tercih etmesinin sebeplerini açıklamakla kalmamış, bal rivayeti ile ilgili şu tevcihte bulunmuştur: Bal rivayetindeki "bunun üzerine şu ayetler

¹³² Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmu'l-Kur'ân*, 18: 179.

¹³³ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8: 159-160.

¹³⁴ Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib b. Abdurrahmân b. Temmâm b. Atiyye el-Endulusî el-Muhâribî, *el-Muharreru'l-vecîz fi tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed, 1. Baskı (Beyrût: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 2001), 5: 330.

nazil oldu” ifadesi, ilgili ayetlerin nüzûl sebebi olmayıp, ancak ayetlerin umûmu bu rivayeti kapsadığı anlamına gelmektedir. Yani, ilgili ayetler bu hadiseden dolayı nazil olmamıştır. Ancak ayetlerin muhtevası bu hadiseyi de kapsamaktadır. Nitekim selefin, bu ifadeye böyle anlam yüklemeleri bilinen adetlerindendir.¹³⁵ Müzeynî, Kâsımî'nin Mâriye rivayetiyle ilgili bu gerekçelerini sıraladıktan sonra, şu gerekçeleri ekler: Ayetlerin siyakından, Hz. Peygamber'in (sas) verdiği sırrın saklanmasını istediği anlaşılmaktadır. Ancak Bal rivayetine göre Hz. Peygamber'in (sas), sırrı kendisinin bizzat açıkladığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, Hz. Peygamber'in (sas) gizlenmesini istediği bir şeyi, kendisinin açığa vurması düşünülemez. Ayrıca ayette Hz. Peygamber'in (sas) sırrı ifşa edene sırrın bir kısmını söylediği açıkça ifade edilmiştir. Buradan sırrın uzun olduğu ve bir kısmının diğerinden ayrı olarak söylenebileceği anlaşılmaktadır. Bal rivayetine bakıldığında ifşa edilen sırrın “bal şerbeti içtim” ifadesi olduğu anlaşılmaktadır. Görüldüğü gibi bu ifadenin, bir kısmı ayrı söylenebilecek uzun bir sır olmadığı pekâlâ anlaşılmaktadır. Bunlara ek olarak, ayetlerin siyakından Hz. Peygamber'in (sas) sırrın ifşa edildiğinden, ancak Yüce Allah'ın (cc) bildirmesiyle haberdar olduğu anlaşılmaktadır. Anlaşılmaktadır ki, Yüce Allah'ın (cc) Hz. Peygamber'i (sas) bizzat kendisinin yaptığı sırrın ifşasından haberdar etmesi düşünülemez.

Burada Kâsımî'nin konumuz için ayrı bir öneme sahip olduğunu ifade etmek istiyoruz. Çünkü ilgili rivayetlerin mukayesesini tatmin edici bir şekilde yapmıştır.

Taberî, ayetlerin nüzûl sebebi ile ilgili doğru olan sözün, “Hz. Peygamber'in (sas) kendi nefesine helal olan bir şeyi haram kıldığıdır. Bu, içeceklerden bir içecek, cariye veya başka şey olabilir. Ancak hangisi olursa olsun bu helal olan bir şeyin haram kılınmasıdır.

¹³⁵ Muhammed Cemâleddin b. Muhammed b. Kâsım el-Hallâk el-Kâsımî, *Mehâsinu't-te'vil*, 1. Baskı (Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1997), 9: 268; Müzeynî, *el-Muharrer*, 1034.

Bundan dolayı itâb edilmiş” olduğu kanaatindedir.¹³⁶ Görüldüğü gibi, Taberî bir tercihte bulunmayıp rivayetlerin ortak noktası olan helal olan bir şeyin haram kılınması üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kanaatimizce Taberî bu yorumuyla bir tefsirci olarak üzerine düşeni yapmak suretiyle ayetin ifade etmek istediği manayı açıklamaktadır.

Şevkânî, ilgili ayetlerin nüzûl sebebi ile ilgili rivayetlerini zikredip Mevhûbe rivayetini reddettikten sonra, Bal rivayeti ve Mâriye rivayeti arasında bir tercihte bulunmayıp, iki rivayetin cem‘ edilebileceğini savunmaktadır.¹³⁷

İbn Hacer, Nesâî’nin cariye hakkında sahih bir rivayeti bulunduğunu ve bu rivayetin konu hakkında en sahih rivayet olduğunu ifade eder. Ayrıca Taberî’den Nesâî’nin rivayetini destekleyen Zeyd b. Eslem’in rivayetiyle sahih yolla gelmiş mürsel bir rivayeti nakleder. Ancak İbn Hacer Cariye hadisinin daha sahih olduğunu ifade etmekle iki rivayeti cem etmenin mümkün olduğunu söylemektedir.¹³⁸

Görüldüğü gibi, ilgili ayetlerin sebab-i nüzûl rivayetlerinde taaddüt söz konusudur. Bu durumda, öncelikle tespit edilmesi gereken rivayetlerin sıhhatidir. Eğer rivayetlerden biri veya daha fazlası sahih değilse, o rivayet veya rivayetler reddedilir. Eğer rivayetler sıhhat açısından eşit iseler, tercih ettirici bir şey aranır ve tercih yapılır. Eğer tercih ettirici bir durum olmayıp, cem‘ etmeye bir engel bulunmazsa rivayetler arasında cem‘ yapılır.¹³⁹

İlgili ayetlerin sebab-i nüzûl rivayetlerini ilgili rivayetler hakkındaki tercihleri sıraladıktan özetle şunları söyleyebiliriz: Sebeb-i nüzûl ile ilgili elimizde üç rivayet bulunmaktadır. Bunlar Mevhûbe,¹⁴⁰

¹³⁶ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 23: 480.

¹³⁷ Muhammed b. Ali b. Abdullah eş-Şevkânî el-Yemenî, *Fethû’l-kadîr-el-câmi‘ beyne fenneyi’r-rivâye ve’d-dirâye min ‘ilmi’t-tefsîr*, 1. Baskı (Dımaşk, Beyrût: Dâru İbn Kesîr, Dâru’l-Kelimi’t-Tayyib, 1993), 5: 300-301.

¹³⁸ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 9: 376.

¹³⁹ Suyûti, *el-İtkân*, 77-79; Zerkânî, *Menâhilü’l-irfan*, 1: 103-105.

¹⁴⁰ İbn Kesîr, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-azîm*, 8: 160.

Bal¹⁴¹ ve Mâriye¹⁴² rivayetleridir. İlk rivayet (Mevhûbe) senet açısından zayıf, metin açısından da ayetlerin manasına uymadığından dolayı tercih edilmemiş, reddedilmiştir.¹⁴³ İkinci rivayet (Bal) ise, ittifakla sahihtir. Çünkü Sahihayn'da rivayet edilmiştir.¹⁴⁴ Ancak bu rivayet, kimileri tarafından nüzûl sebebi olarak tercih edilmemiştir.¹⁴⁵ Son rivayetin (Mâriye) ise, sıhhati açısından ihtilaf vardır. Kimisi bu rivayetin sahih yollarla gelmediğini,¹⁴⁶ kimisi ise bu rivayetin sahih yollarla nakledildiğini¹⁴⁷ hatta başka tariklerle desteklenip bu konuda en sahih rivayet olduğunu savunmaktadır.¹⁴⁸ Ancak sebep-i nüzûl olması açısından en tercihe şayan rivayettir. Ayrıca insanlar ilgili ayetlerin fıkhi konularını bu rivayet üzerine bina etmişlerdir.¹⁴⁹

Yukarıdan anlaşıldığı üzere, Bal rivayetini tercih edenlerin gerekçesi bu rivayetlerin Sahihayn'da rivayet edilmesidir. Ancak bu gerekçe, Bal rivayetinin tercih edilmesi için yeterli değildir. Evet, bir rivayetin Sahihayn'da rivayet edilmesi, o rivayetin sahih olduğuna delâlet eder. Çünkü Sahihayn müellifleri kitaplarına sahih harici bir rivayet almayacaklarını taahhüt etmiştir. Ayrıca bu iki hadis kaynağı ümmet tarafından makbul görülmüştür.¹⁵⁰ Ancak ifade etmek gerekir ki sahih rivayetler, ilgili kaynaklarda geçen rivayetlerle sınırlı değildir. Bunun yanısıra, ümmetin Sahihayn'a özel bir önem atfetmesi, ilgili kaynaktaki geçen rivayetlerin tümünün, diğer rivayetlerden daha üstün

¹⁴¹ Buhârî, "Talâk", 8; Müslim, "Talâk", 20.

¹⁴² Nesâî, İşretü'n-Nisâ, 4; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 23: 477;

Vahidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 312; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8: 158.

¹⁴³ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 18: 179.

¹⁴⁴ Ebû Zekeriyâ Muhyiddin b. Şeref en-Nevevî, *et-Takrîb ve't-teysîr li ma'rifeti suneni'l-Beşîri'n-Nezîr fi Usûli'l-Hadîs*, 1. Baskı, thk. Muhammed Osmân el-Huşî, (Beyrût: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1985), 27.

¹⁴⁵ İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5: 330; Kâsimî, *Mehâsinu't-te'vîl*, 9: 268.

¹⁴⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmu'l-Kur'an*, 18: 179; Nevevî, *el-Minhâc şerhu Sahîhi Müslim b. Haccâc*, 10: 76-77; Kâsimî, *Mehâsinu't-te'vîl*, 9: 268.

¹⁴⁷ İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5: 330; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* 9: 376; Kâsimî, *Mehâsinu't-te'vîl*, 9: 268.

¹⁴⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* 9: 376.

¹⁴⁹ İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5: 330.

¹⁵⁰ Nevevî, *et-Takrîb*, 27.

olması anlamına gelmez. Çünkü bu önem ilgili kaynakların toplamı itibarıyladır. Dolayısıyla, başka bir kaynakta geçen bir rivayetin Sahihayn'da geçen bir rivayetten sıhhat açısından üstün olması muhal bir durum değildir. Bu bilgiler ışığında, kanaatimiz Bal rivayetinin Sahihayn'da rivayet edilmesinin salt tercih sebebi olamayacağı yönündedir.

Bal rivayetini tercih edenlerden bir kısmı, Mâriye rivayetinin sahih olmadığını savunmuşlardır. Ancak yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu iddia ispat edilmiş değildir. Tam aksine sahih olduğuna dair, delil ile desteklenmiş güçlü bir kanaat bulunmaktadır. İbn Hacer'in vd. de ifade ettiği gibi konu ile ilgili Nesâî'de sahih bir rivayet bulunmaktadır. Ayrıca bu rivayet başka Mürsel rivayetlerle desteklenmiştir. Bu gerekçeyle sıhhat açısından Bal rivayetini geçtiği ifade edilmiştir.¹⁵¹

Mâriye rivayetini tercih edenlere bakıldığında, rivayetin ayetin siyak-sibakıyla uygunluğu üzerinde yoğunlaştıkları ve genel olarak bu sebeple tercih ettikleri görülmektedir. Ayrıca fikhî hükümlerin, genel olarak bu rivayet üzerine bina edildiği açıkça görülmektedir.

Rivayetler genel olarak incelendiğinde, tefsircilerin tercih eğiliminde oldukları, hadisçilerin de tercihten kaçınarak cem yapma eğiliminde oldukları açıkça görülmektedir. Bu da tefsircilerin, sonuca ulaşma çabasında olduklarını, hadisçilerin ise malzemeyi koruma çabasında olduklarını göstermektedir. Tefsirciler arasında, Taberî'nin farklı bir yaklaşımı olduğu, tercih yapmaksızın, ayetten genel olarak ne kast edildiği üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu gibi benzer durumlarda ayetlerin nasıl tefsir edileceği hususunda tefsir ilmine önemli bir katkıda bulunduğu kanaatindeyiz.

Sonuç olarak, kanaatimizce rivayetler arasında nüzûl sebebi olarak en uygun rivayetin Mâriye rivayeti olduğu anlaşılmalı birlikte bu konuda tercih yapmanın zor olduğunu belirtmek istiyoruz.

¹⁵¹ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* 9: 376.

إِن تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا وَإِن تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ
الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ (4) عَسَى رَبُّهُ إِن طَلَّقَنَّ أَنْ يُبَدِّلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِّمَّنْ
كُنَّ مُسْلِمَاتٍ مُّؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ سَائِحَاتٍ ثَيِّبَاتٍ وَأَبْكَارًا (5)

4-5. Eğer ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz, (yerinde olur). Çünkü kalpleriniz sapmıştı. Ve eğer Peygamber'e karşı birbirinize arka verirsiniz bilirsiniz ki onun dostu ve yardımcısı Allah, Cebrail ve müminlerin iyileridir. Bunların ardından melekler de (ona) yardımcıdır. Eğer sizi boşayacak olursa rabbi ona sizin yerinize sizden daha hayırlı, Allah'a teslimiyet gösteren, yürekte inanan, içtenlikle itaat eden, tövbe eden, kulluk eden, dünyada yolcu gibi yaşayan, dul ve bakire eşler verebilir.”¹⁵²

Ahmed b. Hanbel'in rivayetine göre Enes b. Mâlik (r.a) Hz. Ömer'in şöyle dediğini nakleder: “Ben Yüce Allah'a (cc) üç şeyde muvafakat ettim. Hz. Peygamber'e (sas) “Ey Allah'ın Resûlü Makam-ı İbrahim'den bir namazgâh edinseydin” dedim. Yüce Allah (cc) “Makam-ı İbrâhim'den namazgâh edinin”¹⁵³ ayetini inzal buyurdu. Hz. Peygamber'e (sas) “Ey Allah'ın Rasûlü senin yanına iyi ve kötü insanlar geliyor. Müminlerin annelerine hicâbı emretsen” dedim. Yüce Allah (cc) hicâb ayetini¹⁵⁴ inzal buyurdu. Hz. Peygamber'in (sas) bazı hanımlarına kızdığını duydum. Bu durumu müminlerin annelerinden birer birer soruşturdum ve “Allah'a (cc) yemin olsun ki, bu durumdan vazgeçerseniz veya Allah (cc) sizi, sizden daha hayırlı olanlarla değiştirir” dedim. Daha sonra, bazı hanımlarının yanına gittim, birisi bana “Ey Ömer, Hz. Peygamber'in (sas) hanımlarına nasihat edeceği bir sözü yok mu ki sen bize nasihat ediyorsun?” dedi. Bunun üzerine Yüce Allah (cc) “Eğer sizi boşayacak olursa rabbi ona sizin yerinize sizden daha hayırlı eşler verebilir”¹⁵⁵ ayetini inzal buyurdu.”¹⁵⁶

¹⁵² et-Tahrîm 66/4-5.

¹⁵³ el-Bakara, 2/125.

¹⁵⁴ el-Ahzâb, 33/53.

¹⁵⁵ et-Tahrîm 66/5.

¹⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1: 363.

Buhârî'nin rivayetine göre Enes b. Mâlik (r.a) Hz. Ömer'in (r.a) şöyle dediğini nakleder: “ Ben Yüce Allah'a (cc) üç şeyde, Yüce Allah'ta (cc) bana üç şeyde muvafakat etti. Hz. Peygamber'e (sas) “Ey Allah'ın Resûlü Makam-ı İbrahim'den bir namazgâh edinseydin” dedim. Hz. Peygamber'e (sas) “Ey Allah'ın Rasûlü senin yanına iyi ve kötü insanlar geliyor. Müminlerin annelerine hicâbı emretsen” dedim. Yüce Allah (cc) hicâb ayetini¹⁵⁷ inzal buyurdu. Hz. Peygamber'in (sas) bazı hanımlarına kızdığını duydum. Onların yanına gittim ve “Allah'a (cc) yemin olsun ki, bu durumdan vazgeçerseniz veya Allah (cc) sizi, sizden daha hayırlı olanlarla değiştirir” dedim. Daha sonra birinin yanına gittim, O da bana “Ey Ömer, Hz. Peygamber'in (sas) hanımlarına nasihat edeceği bir sözü yok mu ki sen bize nasihat ediyorsun?” dedi. Bunun üzerine Yüce Allah (cc) *“Eğer sizi boşayacak olursa rabbi ona sizin yerinize sizden daha hayırlı, Allah'a teslimiyet gösteren, yürekten inanan, içtenlikle itaat eden, tövbe eden, kulluk eden, dünyada yolcu gibi yaşayan, dul ve bakire eşler verebilir”*¹⁵⁸ ayetini inzal buyurdu.¹⁵⁹

Görüldüğü üzere, ilgili ayetlerle alakalı bu rivayetler sahih olup, sebab-i nüzûl olduğuna delalaeti de kesindir. Çünkü rivayette “ف” harfi vardır. Bu da ifade ettiğimiz üzere sebab-i nüzûl olduğuna kesin delâlet eder.

Taberî, İbn Atiyye ve İbn Âşûr bu rivayeti ilgili ayetlerin nüzûl sebebi olarak değendirmişlerdir. Bir görüşe göre ise bu ayetlerin, bir önceki ayetlere bağlı olarak Peygamber'in (sas) hanımlarını uyarmak ve sakındırmak için nazil olduğu söylenmiştir.

Ayetin bir önceki ayetlerle birlikte siyak-sibak uyumu incelendiğinde, ilk ayetlerde Hz. Peygamber'in (sas) Mariye'yi kendine haram kıldığından bahsedilmesi, daha sonra “*Rabbi sizi*

¹⁵⁷ el-Ahzâb, 33/53.

¹⁵⁸ et-Tahrîm 66/5.

¹⁵⁹ Buhârî, “Salât”, 32.

*boşarsa*¹⁶⁰ ayetinin gelmesi, bu ayetin bir önceki ayetlerin devamı mahiyetinde olduğu anlaşılır.¹⁶¹

2.1.2. İlgili Âyetlerin İhtiva Ettiği Konular

Bu başlıkta, ilgili ayetlerin ihtiva ettiği, itâb, tahrim ve yemin kavramları üzerinde durulacaktır. Bu kavramları sözlük ile terim anlamları açıklanacak ve Kur'ân'da kullanımları tespit edilecektir. Son ilgili kavarmaların fikhî boyutları üzerinde durulacaktır.

2.1.2.1. İtab Kavramı ve Hz. Peygamber'e (sas) Yapılan İtâb

Konu ile ilgili ayette şöyle buyrulmuştur:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ

Ey Peygamber! Allah'ın sana helal kıldığını neden kendine haram kılıyorsun?

İtab kelimesi sözlükte, muhâtabı azarlayıp, yönlendirme ve yanlışını hatırlatıp, onu, güzel bir şekilde yanlışından döndürme anlamına gelir.¹⁶² Dolayısıyla Yüce Allah'ın (cc) Hz. Peygamber'e (sas) yönelik itâbı; sözlerinde ve fiillerinde yaptığı hatasını hatırlatıp, kendisine uygun olana yönlendirmesi ve risâlet makamına uygun mükemmelliğe ulaştırmasıdır.¹⁶³ Bazıları bu manayı ıstılahi mana olarak değerlendirse de bu doğru değildir. Çünkü bir şeyin ıstılah olabilmesi için sözlük anlamından başka bir anlama nakil olması gerekir.¹⁶⁴ Görüldüğü üzere bir nakil olmayıp umumî mananın fertlerinden olan hususî bir mana irade edilmiştir.

¹⁶⁰ et-Tahrîm 66/4.

¹⁶¹ Müzeynî, *el-Muharrar*, 1041.

¹⁶² Mecma'u'l-Lugatu'l-Arabiyye, "A-t-b", 581.

¹⁶³ Uveyd b. İyâd el-Mutrafi, *Âyâtu itâbi'l-Mustafâ*, (Mekke: Mektebetu'l-Melik Fehd el-Vataniyye, 2005), 113.

¹⁶⁴ Abdulgafur el-Lârî, *Hâşiyetu Abdulgafur el-Lârî alâ şerhi'l-Câmî*, (İstanbul: Dersaâset Matbaâsı, 1309 h.), 6-7.

Kur’ân-ı Kerim’de Yüce Allah (cc) peygamberlere¹⁶⁵ ve özelde Hz. Peygamber’e¹⁶⁶ bazı ayetlerde, farklı sebeplerle itâb edilmiştir.

İtabı genel hatlarıyla açıkladıktan sonra asıl konumuz olan Tahrim suresinin ilk ayetindeki itâb üzerinde duracağız.

Kuşeyrî ilgili ayetteki itâb ile ilgili şunları söyler: “ Yüce Allah (cc) bunun (tahrim) üzerine ona itâbta bulundu. Bu itâb Hz. Peygamber (sas)’in küçük günah işlemesini caiz görenlere göre küçük günah, caiz görmeyenlere göre ise *evlâyı terk* kabilindedir.¹⁶⁷

Kurtubî’ye göre sahih olan görüş, bunun küçük günah değil evlâyı terk türünden bir itâb olmasıdır.¹⁶⁸

Merâğî’ye göre ilgili ayetteki itâb Hz. Peygamber (sas)’in makamına yapılması uygun olmayan bir şeye dikkat çekmekte ve Yüce Allah’ın (cc) itâbın başında “*Ey nebi*” diye söze başlaması “*Allah seni affetti/affetsin. Neden izin verdin onlara?*”¹⁶⁹ ayetinde olduğu gibi taltife ve Hz. Peygamber (sas)’in makamının yüceliğine delâlet eder.¹⁷⁰

Râzi ilgili ayetteki “*Allah’ın sana helâl kıldığı şeyi, neden harâm ediyorsun?*” ifadenin zâhirinin itâbı vehmettiğini, ancak Yüce Allah’ın (cc) ilgili ayete “*Ey nebi*” hitâbı ile başlamasının Hz. Peygamber’e (sas) bir teşrif ve tekrim ifade ettiğini söylemektedir. Dolayısıyla bu hitap bir kınama olmayıp, Hz. Peygamber’den (sas) sadır olan şeyin olmaması gerektiğin dikkat çeken bir hitaptır.¹⁷¹

¹⁶⁵ el-A’râf 7/22; Hûd 11/45-46; el-A’râf 7/143; Sâd 38/34-35; el-Enbiyâ 21/87.

¹⁶⁶ en-Nisâ 4/105; el-En’âm 6/52; el-Ahzâb 33/11; el-Enfâl 8/67; et-Tevbe 9/43, 84, 113; et-Tahrîm 66/1; Abese 80/1-12.

¹⁶⁷ Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdülmelik el-Kuşeyrî, *Letâifu’l-işârât*, thk. İbrâhîm Besyûnî, 3. Baskı (Mısır: el-Hey’etu’l-Mısriyyetu’l-Âmme, ty.), 3: 604.

¹⁶⁸ Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmu’l-Kur’ân*, 18: 184.

¹⁶⁹ et-Tevbe 9/43.

¹⁷⁰ Ahmed b. Mustafâ el-Merâğî, *Tefsîru’l-Merâğî*, 1. Baskı (Mısır: Şeriketu Mektebeti ve Matbaati Mustafâ’l-Bâbî, 1946), 28: 157.

¹⁷¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Râzi, *Mefâtihu’l-gayb*, 3. Baskı, (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 1999), 30: 569.

Şa'râvî'ye göre, Yüce Allah'ın (cc) peygamberlerine itâbı bir noksanlık sebebi değildir. İtab edilen kimsenin maslahatı için yapılan itâb ile azarlamak için yapılan itâb arasında fark vardır. İşte Yüce Allah'ın (cc) peygamberlerine itâbı, onların aleyhine değil lehine olduğu görülmektedir. Yüce Allah (cc) Hz. Peygamber'e (sas) hitâben şöyle buyurmuştur: *“Ey Nebi! Allah'ın sana helal kıldığını, eşlerini hoşnut etmek arzusuyla niçin kendine haram kılıyorsun? Bununla beraber Allah bağışlayıcıdır, merhametlidir.”*¹⁷² Ayet Hz. Peygamber'i (sas) kızdıran bir duruma işaret etmekte ve O'nun Allah'ın (cc) helal kıldığı, beşeri nefsin rağbet ettiği bazı şeylerden yüz çevirdiğini ifade etmektedir. Bu ayetteki itâb Hz. Peygamber'in (sas) lehine yapılan bir itaptır.¹⁷³

Görüldüğü üzere, Kur'ân'da peygamberlere ve özelde Hz. Peygamber (sas)'e itâb edilmiştir. Ancak bu itâbların seviyesi muhataba göre farklılık arz etmektedir. Peygamberlere yapılan itâb ile diğerlerine yapılan itâb aynı derecede değerlendirilemez. Çünkü insanlar arasından seçilip, nübüvvet vazifesiyle görevlendirilen Peygamberlere tevcih edilen itâb ancak onların makamına daha uygun olana dikkat çekmek olarak değerlendirilebilir. Aynı şekilde, Hz. Peygamber (sas)'e yöneltilen itâbların derecesi ve makamına göre değişmektedir. Örnek olarak; Ahzâb 33/38-39, Tahrîm 66/1 ayetlerini verebiliriz. Ahzâb Suresi'nde itâb Yüce Allah'ın (cc) hükümlerini tebliğ ile ilgilidir. Bu sûredeki itâb şiddetli bir şekilde gelmiştir.¹⁷⁴ Tahrîm Surêsi'nde ise Allah'ın (cc) yapılması ve yapılmaması konusunda serbest bıraktığı, bir durumu kendine yasaklaması ile ilgilidir. Buradaki itâb hafif bir üslupta gelmiştir. İki konu arasındaki fark açıkça görülmektedir. Dolayısıyla tüm itâbları eşit değerlendirmek doğru değildir. İtâbın derecesini belirlemek için onu,

¹⁷² et-Tahrîm 66/1.

¹⁷³ Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî, *Tefsîru's-Şa'râvî-Havâtürî havle'l-Kur-ân'l-Kerîm*, (yy.: Metâbiu Ahbâr'l-Yevm, 1997), 6: 3647.

¹⁷⁴ Mustafâ Müslim, *Terbiyetu'l-usreti'l-müslime*, (Mekke: Dâru'l-Minare, 1991), 23.

itâb edilen kimse, itâba konu olan olay ve itâb etme uslûbu bağlamında değerlendirmek daha doğru olur kanaatindeyiz.

Tahrim Sûresi'ndeki itâb görüşlerini kısaca şöyle özetleyebiliriz: Kimisi bu hitap şeklinin itâb gibi görüldüğünü, aslında bu hitabın sadece iltifat ifadesi olduğunu ve olmaması gereken bir duruma dikkat çektiği görüşündedir. Diğer bir kısım ise, bu hitabın açıkça bir itâb olduğunu, ancak bunun noksanlığı değil, bilakis Hz. Peygamber'in (sas) makamının yüceliğini ifade eden ve O'nun lehine olan bir itâb olduğunu savunmaktadır.

İki görüşe bakıldığında, aslında farklılık arz ediyor gibi görünse de aslında ifade etmek istedikleri anlam yakındır. Ancak bu farklılık kanaatimizce itâb kelimesine yüklenen anlam farklılığından kaynaklanmaktadır. Ayette itâb olmadığını savunanlar, itâb mefhumunu olduğu gibi aldıkları anlaşılmaktadır. İtâb olduğunu savunanlar ise, mefhumu biraz daha genişleterek, Hz. Peygamber (sas) makamına uygun bir mana yüklemişlerdir. Kanaatimizce doğru olan da budur. Çünkü ayete bakıldığında açıkça itâb olduğu anlaşılmaktadır. Fakat görüldüğü üzere, burada Yüce Allah'ın (cc), peygamberine yaptığı bir uyarı söz konusudur. Buradaki itâb Hz. Peygamber (sas)'in konumu ve hitabın şekli bağlamında değerlendirildiğinde bu itâb bir eksiklik değil, pekâlâ Hz. Peygamber'in (sas) Yüce Allah (cc) katında ne kadar yüce olduğunu gözler önüne sermektedir.

2.1.2.2. Tahrim kavramı ve Allah'ın Helal Kıldığı Şeyin Haram Kılınması

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Eşlerinin rızasını gözeterek, Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine yasak ediyorsun? Allah bağışlayandır, merhametlidir.”¹⁷⁵

¹⁷⁵ et-Tahrîm, 66/1.

Tahrim kelimesi sözlükte, men etmek, yasaklamak anlamına gelen bir mastardır. Bu kelime “h-r-m” maddesinden tef’îl kalıbında türetilmiştir.¹⁷⁶ İstilahta ise, Şâri’nin herhangi bir şeyin yapılmamasını kesin ve bağlayıcı bir şekilde istemesi anlamına gelir.¹⁷⁷

Kur’ân-ı Kerim’de haram kılma yetkisinin Yüce Allah’a (cc) ait olduğu ve Yüce Allah’ın (cc) helal kıldığı şeyleri, haram kılmanın yasak olduğu vurgulanmaktadır.¹⁷⁸ Bazı ayetlerde Hz. Peygamber’in (sas) haram kılmasından bahsedilir. Mesela bir ayette “...Onlara temiz şeyleri helal, pis şeyleri haram kılar...”¹⁷⁹ buyrulmaktadır. Başka bir ayette de “Kendilerine kitap verilenlerden Allah’a ve ahiret gününe inanmayan, Allah ve Rasûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak dini kendine din edinmeyen kimselerle, küçülerek elleriyle cizye verene kadar savaşın”¹⁸⁰ buyrulmaktadır. Buradan, Hz. Peygamber’e (sas) de teşri yetkisi verildiği anlaşılmaktadır. Ancak buradaki teşri müstakil bir teşri faaliyeti olmayıp, ilahi vahyin gözetiminde Yüce Allah’ın (cc) verdiği yetkiye bağlıdır.¹⁸¹

H-r-m maddesi, tef’îl babı özelindeki türevleriyle Kur’ân-ı Kerim’de, 41 yerde geçmektedir. Bu ifadelerin beşi sözlük anlamıyla¹⁸² alınmakta, otuz dokuzu ise şer’î tahrim olarak¹⁸³ kullanılmaktadır.

Kur’ân-ı Kerim’de tahrim kavramını kısaca, ifade ettikten

¹⁷⁶ Mecma‘u’l-Lugatu’l-Arabiyye, “H-r-m”, *el-Mu‘cemu’l-vasît*, (Mısır: Mektebetü’ş-Şurûku’d-Düveliyye, 2004), 169.

¹⁷⁷ Ferhat Koca, “Harâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1997) 16: 100.

¹⁷⁸ el-Mâide 5/87; el-Arâf 7/32.

¹⁷⁹ el-Arâf 7/157.

¹⁸⁰ et-Tevbe 9/29.

¹⁸¹ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî, *el-Mustasfâ min ilmi’l-usûl*, thk. Muhammed Süleyman el-Eşkâr, 1. Baskı (Beyrût: Müessesetu’r-Risâle, 2012) 1: 157.

¹⁸² el-Mâide 5/72, 26; en-Neml 27/91; el-A’râf 7/50; İbrâhîm 14/37.

¹⁸³ el-Bakara 2/85, 173, 285; Âl-i İmrân 3/50, 93; en-Nîsa 4/23, 160; el-Mâide 5/3, 87; el-En’âm 6/119, 138, 139, 140, 143, 144, 145, 146, 148, 150, 151; el-A’râf 7/32, 33, 157; et-Tevbe 9/29, 37; en-Nahl 16/35, 115, 118; el-İsrâ 17/33; en-Nûr 24/3; el-Furkân 25/68; el-Kasas 28/12; et-Tahrîm 66/1.

sonra bu ayetteki tahrim ifadesinin tefsirine geçebiliriz. Bu ayetteki tahrim konusunda iki görüş vardır. Bir kısım buradaki tahrimi luğavi tahrim, diğer bir kısım ise şer'i tahrim olarak kabul etmektedir.

Râzi ilgili ayetteki tahrimden kast edilenin, sözlük anlamında uzak durmak olduğunu ifade etmektedir. Yüce Allah'ın (cc) helal kıldığına haram olduğuna i'tikâd etmek değildir. Çünkü bu küfrü gerektirir.¹⁸⁴ Hâzin de tefsirinde Râzi'nin bu görüşünü savunmaktadır.¹⁸⁵

Elmalılı, buradaki tahrimin, helal olandan kendini men etme anlamında olup şer'i bir tahrim olmadığı kanaatindedir. Bu, “ *Tevrât indirilmeden önce, İsrâîl'in kendine haram kaldıkları dışında...*”¹⁸⁶ ayetinde Hz. Yâkub'un (as) yaptığı gibi, mubah olan bir şeyi kendi tasarrufuyla, kendine yasak kılmasıdır.¹⁸⁷

Kanaatimizce buradaki “*tahrim*” ifadesi sözlük anlamıyla kullanmış bir ifade değildir. Bilakis, ıstılahi “*haram*” kelimesinden türetilmiş bir ifadedir. Çünkü sözlük anlamıyla alınan tahrimde itâb düşünülemez. Bu tahrim; bir kimsenin herhangi bir yemeği, içeceği veya başka mübah olan bir şeyi kendine yasaklaması anlamındadır. Bu gibi hususlar günlük hayatta çokça cereyan etmekte ve Hz. Peygamber'in (s.a.v) hayatında da meydana geldiği bilinmektedir. Bir defasında Hz. Peygamber (sas)'e Keler ikram edilmiş, ancak Hz. Peygamber (sas) onu yemekten imtina etmiştir. Ayrıca takrir yoluyla onun helal olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁸ Burada, Hz. Peygamber'in (sas) helal olan bir şeyi yemekten kaçındığı ve bundan dolayı itab edilmediği görülmektedir. Bal şerbetini Tahrim Sûresi'nin nüzûl sebebi olarak varsayarsak, Hz. Peygamber'in (sas) nefsinin hoşuna

¹⁸⁴ Râzi, *Mefâtihu'l-gayb*, 30: 569.

¹⁸⁵ Alâuddin Ali b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ömer Ebû'l-Hasan el-Hâzin, *Lûbabu't-te'vil fi ma'âni't-tenzil*, thk. Muhammed Ali Şâhîn, 1. Baskı (Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye), 4: 312.

¹⁸⁶ Âli İmrân 3/93.

¹⁸⁷ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 7: 5101-5102.

¹⁸⁸ Buhârî, “Et'ime”, 10, 14; “Zebâih”, 33; Müslim, “Sayd”, 43, 44, 45.

giden bir şeyden imtina etmesi pekâlâ hoş karşılanacak bir durum olurdu. Ayrıca ayette “*haram kılıyorsun*” ifadesinin mukabilinde ıstılahi anlamdaki “*helal kıldığı*” ifadesinin kullanılması da buradaki tahrimin ıstılahi tahrir olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim müfessirlerden, İbn Atiyye, İbn Arefe ve Kurtubî’de bizim bu kanaatimizi destekler mahiyettedir.

İbn Arefe’nin Tahrir 66/1 ve Âli İmrân 3/93 ayetlerinin tefsirinden anlaşıldığı üzere bu şer’i bir tahriridir. Müfessir, “*Tevrât indirilmeden önce, İsrâil’in kendine haram kıldıkları dışında...*”¹⁸⁹ ayetinin tefsirinde, İbn Atiyye’den nakil ile, bu ayetten Peygamberlerin kendi içtihatları ile kendilerine bir şeyi haram kılmalarının caiz olduğunun anlaşıldığını söyler ve Hz. Peygamber’in (s.a.v) Mâriye’yi (r.anhâ) kendine haram kılmasını bu kısımdan sayar.¹⁹⁰

Buradan, Hz. Peygamber’in (sas) ve Hz. Yâkub’un (as) içtihat ile kendilerine bir şeyleri haram kıldıkları, ancak Hz. Yâkub’un (as) içtihadının kabul edildiği ve Hz. Peygamber’in (sas) içtihadının kabul edilmediği ve itab edildiği anlaşılmaktadır. İbn Arefe, bunun sebebinin Yüce Allah’ın (cc) iki peygambere olan muhabbetin derecesinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Bundan dolayı Yüce Allah (cc) Hz. Peygamber’e (sas) itabta bulunmuştur.¹⁹¹

Kurtubî de Âli İmrân 3/9 ayetinde Yüce Allah’ın (cc) tahriri Hz. Yâkub’a (as) isnat etmesinden bu tahririn, kendi içtihadı olduğunu ifade eder. Ayrıca Hz. Peygamber (sas), kendi içtihadıyla bir hüküm beyan edecek olursa bunun uyulması gereken dini hükümlerden olduğunu söylemektedir. Daha sonra Tahrir 66/1 ayetini bu ayete benzetip şöyle der: “Peygamberimiz de sahih olan rivayete göre balı veya Mâriye’yi kendine haram kılmıştı. Ancak yüce

¹⁸⁹ Âli İmrân 3/93.

¹⁹⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Arefe el-Vergamî, *Tefsîru İbn Arefe*, thk. Celâl es-Suyûtî, 1. Baskı (Beyrut: Dâru’l-Kutubu’l-İlmiyye, 2008), 1: 383.

¹⁹¹ İbn Arefe, *Tefsîru İbn Arefe*, 1: 383.

Allah (cc) onun bu tahrimini takrir yoluyla kabul etmeyip, “Eşlerinin rızasını gözeterek, Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine yasak ediyorsun? Allah bağışlayandır, merhametlidir”¹⁹² ayetini inzal buyurdu.”¹⁹³

2.1.2.3. Kuran’da Yemin Kavramı ve İlgili Ayetlerin Fıkhi Boyutu

Yemin kelimesi sözlükte, sağ yön, bereket, kuvvet ve ant içme anlamlarına gelir. Çoğulu ise “eymun” ve “eymân” kalıplarında gelir.¹⁹⁴ İstilahta ise, bir şeyi Allah’ın (cc) isimlerinden veya sıfatlarından birini zikrederek, mahsus bir şekilde kesinleştirmektedir. İstilahta yemin munakide, gamus ve lağv olmak üzere üç kısma ayrılır.¹⁹⁵

Kur’ân-ı Kerîm’de yemin kelimesi, müfret ve cemi olarak yirmi bir yerde sağ el anlamında,¹⁹⁶ on sekiz yerde sağ taraf ve mecazi olarak saadet anlamında,¹⁹⁷ on beş defa müfret ve cemi olarak kuvvet, kudret anlamında¹⁹⁸ ve yirmi dört defa ant içme anlamında¹⁹⁹ kullanılmıştır.

Tahrim Sûresi’nin ilk ayetindeki yeminin çoğulu olan “eymân” kelimesi yukarıda da ifade edildiği gibi antlar anlamında kullanılmıştır. İlgili ayette Yüce Allah (cc) Hz. Peygamber (sas)’e

¹⁹² et-Tahrîm, 66/1.

¹⁹³ Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 4: 135.

¹⁹⁴ Mecma‘u’l-Lugatu’l-Arabiyye, “Y-m-n”, 1067.

¹⁹⁵ Muhammed b. İbrâhîm b. Abdullah et-Tuveycerî, *Muhtasaru’l-fıkhî’l-İslâmî fi dav’i’l-Kur’ân ve’s-Sunne*, (Suudi Arabistan: Dâru Esda’ı’l-Muctema’, 2010), 990.

¹⁹⁶ Tâhâ 20/17, 69; el-Ankebût 29/48; el-Ahzâb 33/50, 52, 55; el-İsrâ 17/71; el-Hâkka 69/19; el-İnşikâk 84/7; en-Nisâ 4/3, 24, 25, 36; en-Nûr 24/31, 33, 58; er-Rûm 30/28; en-Nahl 16/71; el-Mû’minûn 23/16; el-Meâric 70/30.

¹⁹⁷ en-Nahl 16/48; el-Kehf 18/17-18; Sebe’ 34/15; Kâf 50/17; el-Meâric 70/17; es-Sâffât 37/28; el-Arâf 7/17; Meryem 19/52; Tâhâ 20/80; el-Kasas 28/30; et-Tahrîm 66/8; el-Hadîd 57/12; el-Vâkia 56/27, 38, 90, 91; el-Müddessir 74/39.

¹⁹⁸ el-Hâkka 69/45; es-Sâffât 38/93; ez-Zümer 39/67.

¹⁹⁹ el-Mâide 5/53, 89, 108, 109; et-Tevbe 9/12, 13; el-Kalem 68/39; el-Bakara 2/224, 225; en-Nisâ 4/33; en-Nahl 16/38, 91, 92, 94; et-Tahrîm 66/2; Âli İmrân 3/77; en-Nûr 24/53; el-Fâtır 35/42; el-Mücâdele 58/16; el-Munâfikûn 63/2.

itâbından sonra “Allah, (gerektiğinde) yeminlerinizi bozmanızı size meşru kılmıştır”²⁰⁰ ayetiyle gerektiğinde yeminlerin bozulmasını meşru kıldığını ifade etmektedir. Burada öncelikle ifade edilmesi gereken şey ayette efendimizin yemin edip veya etmediği hususunda açık bir bilgi bulunmamasıdır. Ancak bazı rivayetlerde yemin ettiği dair malumat bulunmaktadır. Nitekim Şa‘bî şöyle demiştir: “ Haram kıldı ve (ona) yaklaşmayacağına dair yemin etti. Daha sonra tahrim konusunda itâb edildi ve yemin keffaretini verdi.”²⁰¹ Başka bir rivayette ise Hz. Peygamber’in (sas) yemin etmediği aktarılmıştır. İbn-i Abbâs ise şöyle demiştir: “ Allah (cc) Hz. Peygamber (sas)’e ve müminlere nefislerine Allah’ın (cc) helal kıldığı bir şeyi haram kıldıklarında on miskini doyurmakla veya giydirmekle veya köle azat etmekle kefarete bulunmalarını emrediyor. Buna boşama dâhil değildir. Çünkü Hz. Peygamber (sas) cariyesini kendine haram kıldı ve yemin etmedi.”²⁰² Cessâs konu ile ilgili şöyle bir değerlendirmede bulunur: “Ayetin zahiri yeminin olduğuna delâlet etmez. Onda ancak tahrim vardır. Çünkü ayette olmayan bir şeyi ona eklemek caiz değildir. Dolayısıyla tahrimin yemin olması vacip olur. Çünkü Allah (cc) sadece tahrim lazfini zikrederek ona kefareti vacip kılmıştır.” Cessâs bu değerlendirmeyi bir sonraki sayfada Kur’ân’ın âhad haberler ile tahsis edilmeyeceği kuralına dayandırmaktadır.²⁰³

İlgili ayetteki haram kılmayı fakihler farklı şekilde yorumlamışlardır. Bu görüşleri aşağıda olduğu gibi sıralayabiliriz.

Bir kimse “şu şey bana haram olsun” demek suretiyle eş ve cariye dışında; yiyecek, giyecek veya binit gibi mubah bir şeyi kendine haram kılsa; Hanefilere ve Hanbelilere göre, yemin

²⁰⁰ et-Tahrîm 66/2.

²⁰¹ Ebû Muhammed Mekki b. Ebî Talib Hammuş b. Muhammed b. Muhtar’l-Kaysî el-Kayrevânî, *el-Hidaye ila bulûğu’n-nihâye fi ilmi maâni’l-Kur’ân ve tefsîrihi ve ahkamîhi ve cûmelin min funûni ulûmihi*, 1. Baskı (Dimâşk: Memûatu Buhûsu’l-Kitâb ve’s-Sunne, 2008), 12: 7562.

²⁰² Kayrevânî, *el-Hidaye ila bulûğu’n-nihâye*, 12: 7563.

²⁰³ Ahmed b. Ali Ebû Bekr er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, (Beyrut: Dâru İhyai’t-Turâsi’l-Arabî, 1984), 5: 363-364.

kefarecini gerektirir. Çünkü bu söz onlara göre yemindir.

İbn Abbas'a (r.a.) göre zihar kefarecini gerekli kılar.

Şâfiî ve Mâlikilere göre ise bu tahrim kefarec gerektirmez. Çünkü bu bir yemin değildir.

Kişinin kendine haram kıldığı şey eşi ise ve şahıs bu sözyle, yemin etmeye kast etmiş değilse, Tâvus, Zührî ve Nehâî'ye göre boşamayı niyet etmişse, bu söz talak, buna niyet etmemişse yemin olur.

İkrime, Atâ, Mekhûl, Katade, Saîd b. Müseyyeb ve Saîd b. Cübeyr'e göre kişi bu söz ile ister boşamaya ister zihara niyet etsin, bu söz yemin olarak kabul edilir ve kefarec gerekir.²⁰⁴

Hanefilere göre, kişi eğer talak niyetiyle tahrimde bulunursa ve üç talak niyet etmezse bu bâin talak olur. Eğer talak niyet etmezse yemin olur ve bu kimse îlâ²⁰⁵ yapmıştır.²⁰⁶ İmâm Muhammed'e göre eğer kişi zihârî²⁰⁷ niyet etmişse zihâr olmaz. Çünkü zihâr teşbih harfi ile yapılır. Ebû Yusuf ve Züfer ise bu konuda İmâm Muhammed'e muhalefet etmişlerdir.

İbn Ebî Leylâ'ya göre ise kişinin niyetine bakılmaksızın onun üç talak olduğuna hükmedilir.

İmâm Mâlik'e göre herhangi bir konudaki haram kılma yemin

²⁰⁴ Hâlid b. Ali b. Muhammed, "Hükmü tahrimî'l-müslim el-helâle alâ nefsihî inde'l-fukahâ", *Mecelletü Câmiati'l-İmâm Muhammed b. Suûdi'l-İslâmiyye*, sayı: 29, 267-269.

²⁰⁵ İlâ; Kişinin hanımına "sana şu kadar zaman yaklaşmayacağım" diye yemin etmesidir. İlâ yapan kişinin hanımıyla beraber olabilmesi için yemini bozması gerekir. Bkz. Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed Ebû Bekr Alâuddîn es-Semerkandî, *Tuhfetu'l-fukahâ*, (Beyrût: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1994), 2: 203; Ahmed b. Muhammed b. el-Kâsım ed-Dabbî Ebû'l Hasan İbnu'l-Mehâmîlî eş-Şâfiî, *el-Lübâb fi fikhî's-Şâfiî*, 1. Baskı, thk. Abdulkerîm b. Suneytân el-Ömerî, (Medîne: Dâru'l-Buhârî, 1416), 333.

²⁰⁶ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 5: 363; Hâlid b. Ali b. Muhammed, "Hükmü tahrimî'l-müslim", 269-272.

²⁰⁷ Zihâr; bir kimsenin hanımına "sen veya zahir azalarından biri bana annemin sırtı gibidir" söylemesidir. Bu sözü söyledikten sonra, eğer hanımını boşamazsa zihârdan dolayı kefarec gerekir. Bkz. İbnu'l-Mehâmîlî, *el-Lübâb fi fikhî's-Şâfiî*, 336; Semerkandî, *Tuhfetu'l-fukahâ*, 2: 211.

olmaz. Ancak eşini kendine haram kılsa bu üç talak olur. Eğer bir talak veya iki talak niyet ederse niyetine göre hükmedilir.

Sevrî'ye göre kişinin niyetine göre hüküm verilir. Yani eğer üç talak niyet ettiyse üç talak, bir talak niyet ettiyse bir talak olur. Yemin niyet ettiyse yemin olur ve kefarete gerekir. Ancak yemin veya talak niyet etmediyse bu lağv yemin kısmına girer.

Evvâl kişinin niyeti üzere olduğu söyler. Yani yemin niyet etmişse yemin olur.

İmâm Şâfiî ise bunun talak olmadığını ancak niyete göre talak olduğu ve sayısına hükmedileceğini söyler. Ancak kişi hanımını kendi nefesine talak niyeti olmaksızın haram kılsa bu bir yemin olur ve ilâ yapmış olmaz.²⁰⁸

Hanbelilere göre, ister talaka niyet edilsin ister yemine niyet edilsin mutlak olarak bu söz zihar olarak kabul edilir.²⁰⁹

Görüldüğü gibi fakihler tahrimin sonucu hakkında görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Kurtubî bunun sebebinin konu ile ilgili açık bir nas bulunmayışına bağlamıştır.²¹⁰

2.1.3. İlgili Ayetlerin Tefsiri

Bu başlıkta ilk beş ayet, bazı tefsir kaynaklarından istifade edilmek suretiyle tefsir edilmeye çalışılacaktır.

2.1.3.1. Birinci Ayetin Tefsiri

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

Eşlerinin rızasını gözeterek, Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine haram kılıyorsun? Allah bağışlayandır, merhametlidir.

Yüce Allah'ın (cc) ayete Hz. Peygamber'e (s.a.v) en yüce

²⁰⁸ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 5: 363.

²⁰⁹ Bu görüşlerin ayrıntıları, delilleri ve tenkitleri için bkz. Hâlid b. Ali, "Hükmü tahrîmi'l-müslim", 278-289.

²¹⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmu'l-Kur'ân*, 18: 183.

sıfatlarından biri olan nübüvvetine atıf yaparak “*Ey nebi*”²¹¹ diye başlar. Bu hitap, onun yüce ve şerefli makamına saygıyı ve hürmeti, müminlerin Hz. Peygamber’e (sas) nasıl hitap etmeleri gerektiğine²¹² ve bu hitaptan sonra zikredilecek konunun önemli olduğuna²¹³ ve Hz. Peygamber’in (sas) şahsıyla alakalı değil, nübüvveti ile alakalı olduğuna²¹⁴ dikkat çekmektedir.

Daha sonra, Yüce Allah (cc) ezeli kelâmına “*neden haram kılıyorsun*”²¹⁵ itabıyla devam ediyor. Burada, Hz. Peygamber (sas) Yüce Allah’ın (cc) ona helal kıldığı bir şeyi haram kıldığından dolayı itâb etmiştir. Yukarıda da ifade edildiği üzere buradaki itâb Hz. Peygamber’in (sas) lehine, makamına daha uygun olana irşad anlamı taşımaktadır.²¹⁶

“*Allah’ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine haram kılıyorsun?*”²¹⁷ ayetindeki tahrîm ve helal kelimeleri yukarıda ifade ettiğimiz gibi ıstılahi anlamdadır. Helal ve haram kılma yetkisinin Yüce Allah’a (cc) ait olduğunu, kimsenin buna yetkisi olmadığını ve Hz. Peygamber’in (sas) teşri faaliyetinin ilahi vahyin izni dâhilinde olduğunu ifade etmektedir.²¹⁸ Çünkü yukarıda ifade ettiğimiz gibi, Hz. Peygamber (sas) bir içtihadta bulunmuştur. Ancak Yüce Allah (cc) bu içtihadı onaylamamıştır.

“*Eşlerinin rızasını gözeterek*”²¹⁹ cümlesi müstakil bir cümle değildir. Haram kılmanın sebebini ifade etmektedir.²²⁰ Yani Hz.

²¹¹ et-Tahrîm 66/1.

²¹² Şa’râvî, *Tefsîru’ş-Şa’râvî*, 25: 15906-15907.

²¹³ Muhammed Seyyid Tantâvî, *et-Tefsîru’-vesît li’l-Kur’ân-ı’l-Kerîm*, 1. Baskı (Kâhire: Dâru Nehdatu Mısra, 1998), 14: 467.

²¹⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 7: 5104.

²¹⁵ et-Tahrîm 66/1.

²¹⁶ Şa’râvî, *Tefsîru’ş-Şa’râvî*, 25: 15910-15912.

²¹⁷ et-Tahrîm 66/1.

²¹⁸ Gazâlî, *el-Mustasfâ*, 1: 83.

²¹⁹ et-Tahrîm 66/1.

²²⁰ Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Hayyân Esîruddîn el-Endulusî, *el-Bahru’l-muhît fi’t-tefsîr*, thk. Sıdkî Muhammed Cemîl (Beyrût: Dâru’l-Fikr, 1420), 10: 209.

Peygamber (sas), Mâriye rivayetinde olduğu gibi Hafsa'nın (r.anhâ) rızasını gözeterek haram kıldığı anlaşılmaktadır. Ancak ayetteki eşleri ifade eden “زَوْجٌ”, “زَوَاجٌ” kelimesinin çoğuludur. Bu kelime çift olan şeylere delâlet ettiği gibi, tek olan bir şeye kullanımı da vardır. Ayette tek anlamında kullanılmıştır.

Ayet, Hz. Peygamber'in (sas) eşlerinin rızasını gözeterek Yüce Allah'ın (cc) helal kıldığını kendine haram kılmasından dolayı itabından bahseder. Peygamberlerin de itâbtan sonra Yüce Allah'a (cc) tevbe etmeleri onların adetlerindedir. Bundan dolayı, ayetin Hz. Peygamber'e (sas) itâbtan sonra “Allah bağışlayandır, merhametlidir”²²¹ ifadesiyle bitmesi münasip olmaktadır. Yani Yüce Allah (cc) Hz. Peygamber'i (sas) tahrinden dolayı affetmiş ve O'na itâb ederek merhamet etmiştir.²²²

2.1.3.2. İkinci Ayetin Tefsiri

فَدَفَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ وَاللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

Allah yeminlerinizi bozmanızı meşru kılmıştır. Sizin yardımcınız Allah'tır. O, bilendir, hikmet sahibidir.

Ayetteki, “فَرَضَ” kelimesi, “عَلَى” harf-i cerriyle kullanılırsa; vâcib, gerekli kılmak anlamına gelir. Ancak “ل” harf-i cerriyle kullanılırsa; gerekli kılmak veya açıklamak, beyan etmek anlamlarına gelir. Görüldüğü gibi, ayette “فَرَضَ” kelimesi, “ل” harf-i cerriyle kullanılmıştır.²²³ Mukâtil, “فَرَضَ” kelimesini “beyan etti” diye tefsir etmektedir. Onun dışında kalanlar ise “vacip kıldı” diye tefsir etmektedirler.

Ayetteki “تَحِلَّةَ” kelimesi tef'îl babından semâi bir mastar olup, çözmek, helal kılmak anlamlarına gelir.²²⁴ “أَيْمَانٌ” ise “يَمِينٌ” kelimesinin çoğulu olup ant içme, bereket ve sağ yön anlamlarına

²²¹ et-Tahrîm, 66/1.

²²² Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetu't-tefâsîr*, 1. Baskı (Kâhire: Dâru's-Sâbûnî, 1997), 3: 384.

²²³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7: 5109; Şa'râvî, *Tefsîru's-Şa'râvî*, 25: 15919.

²²⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7: 5109.

gelir.²²⁵ Burada ant içme anlamında kullanılmaktadır. Bütün bunlara göre, Yüce Allah (cc) size yeminlerinizi kefarete yoluyla çözmenizi açıklamış veya meşru kılmıştır.²²⁶ Yemin kefareti Yüce Allah (cc) ise, on fakiri yedirmek veya giydirmek ya da bir köle âzat etmek diye Kur'ân'da açıkça beyan etmektedir.²²⁷

Ayetteki “مَوْلَى” kelimesi dost, yardımcı ve sahip anlamlarına gelmektedir. Yani; Yüce Allah (cc) sizin dostunuz, yardımcınız ve sahibinizdir. O'nun, emirlerine göre hareket ediniz.²²⁸ İbn Âşûr ise ayetteki “مَوْلَى” kelimesinin çok merhametli ve kolaylaştırıcı anlamına geldiğini söylemektedir.²²⁹ Buradan Yüce Allah'ın (cc) gerektiğinde yeminleri bozmayı meşru kılp, ümmete bir kolaylık sağladığı anlaşılmaktadır.

Ayetteki, “الْعَلِيمُ” ilmi her şeyi kuşatan anlamında, “الْحَكِيمُ” hikmet sahibi anlamında Yüce Allah'ın (cc) güzel isimlerindedir. Yani; Yüce Allah (cc) sizin menfaatinize uygun olanı bilir ve hikmetiyle hüküm verir.²³⁰

Görüldüğü gibi, Yüce Allah (cc) Hz. Peygamber'e (sas) hitaben başladığı sureye genel bir hitapla devam eder. Bu yemin hükmünün sadece Hz. Peygamber'i (sas) değil tüm ümmeti kapsadığını ifade eder. Yüce Allah (cc) bu hüküm ile ümmete bir kolaylık sağlamış ve ayette buna imada bulunmuş ve ayetin mefhumuna uygun sıfatlarıyla bitirmektedir.

2.1.3.3. Üçüncü Ayetin Tefsiri

وَإِذْ أَسْرَ النَّبِيِّ إِلَىٰ بَعْضِ أَرْوَاجِهِ حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَّأَتْ بِهِ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَفَ بَعْضَهُ وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا نَبَّأَهَا بِهِ قَالَتْ مَنَ أَنْبَأَكَ هَذَا قَالَ نَبَّأَنِي الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ

²²⁵ Mecma'u'l-Lugatu'l-Arabiyye, “Y-m-n”, 1067.

²²⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 28: 348.

²²⁷ el-Mâide 5/89.

²²⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 7: 5110.

²²⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 28: 348.

²³⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 7: 5110; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 28: 348.

Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti. Fakat eşi, o sözü başkalarına haber verip Allah da bunu Peygamber'e açıklayınca, Peygamber bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Peygamber bunu ona haber verince eşi: “Bunu sana kim bildirdi?” dedi. Peygamber “Bilen, her şeyden haberdar olan Allah bana haber verdi” dedi.

Ayetteki “أَسْرَ” kelimesi sır verip gizlemeyi istemek anlamına gelir.²³¹ “بَعْضِ أَرْوَاجِهِ” ifadesi, bazı eşleri anlamına gelir. Arapça da “بَعْضِ” kelimesi tekil, ikil ve çoğul için kullanılır.²³² Ayette Hz. Peygamber’in (sas) sır verip gizlemesini istediği eşi, yukarıda zikrettiğimiz rivayete²³³ göre Hafsa’dır. Bu konuda âlimler arasında ittifak vardır.²³⁴

Ayette geçen “حَدِيثًا” kelimesi konuşulan söz, kelâm veya haber anlamına gelir.²³⁵ Hz. Peygamber’in (sas) Hafsa’ya (r.anhâ) verdiği sır konusunda İbnu’l-Cevzî üç görüş nakletmektedir.

Birincisi; Hz. Peygamber’in (sas) Mâriye’yi (r.anhâ) kendisine haram kıldığı ile ilgili sırdır. Bu, İbn Abbâs (r.a), Atâ, Şâbi, Katâde, Dahhâk, Zeyd b. Eslem ve oğlu Süddî’den nakledilmektedir.

İkincisi; Hz. Peygamber’in (sas) kendisinden sonra, Hz. Ebubekir (r.a) ve Hz. Ömer’in (r.a) halife olacakları ile ilgili sırdır. Bu görüş Saîd b. Cübeyr tarafından İbn Abbâs’tan nakledilmektedir.

Üçüncüsü; Hz. Peygamber’in (sas) kendisinden sonra, Hz. Ebubekir’in (r.a) halife olacağı ile ilgili sırdır. Bu görüş Meymûn b. Mihran’tan rivayet edilmektedir.²³⁶

İbn Kesîr’e bu konudaki sahih olanın birinci görüş olduğunu

²³¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 28: 351.

²³² Şa’râvî, *Tefsîru’s-Şa’râvî*, 25: 15927.

²³³ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, 8: 159.

²³⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 7: 5110; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 28: 35.

²³⁵ Mecma’u’l-Lugatu’l-Arabiyye, “H-d-s”, 160.

²³⁶ Cemâluddîn Ebû’l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr fi’l-ilmî’t-tefsîr*, thk. Abdurrezzâk Mehdî, 1. Baskı (Beyrût: Dâru’l-Kutubu’l-İlmiyye, 1422 h.), 4: 307.

savunmaktadır.²³⁷

Ayette geçen, “نَبَأْتُ” haber verdi anlamına gelir. Buradan Hafsa'nın (r.anhâ) Hz. Peygamber'in (sas) kendisine verdiği sırrı başkasına (r.anhâ) haber verdiği anlaşılmaktadır. Haber verdiği kişi ise Âişe'dir.

“أَطَهَّرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ” ifadesi “Yüce Allah (cc) onu Hz. Peygamber'e (sas) âşikâr kıldı” anlamına gelir. Buradan Yüce Allah'ın (cc) Hafsa'nın (r.anhâ) Âişe'ye (r.anhâ) sırrı haber verdiğini, Hz. Peygamber'e (sas) bildirdiği anlaşılmaktadır.²³⁸

“عَرَفَ بَعْضَهُ” ifadesi “bir kısmını bildirdi” anlamına gelir. “أَعْرَضَ عَن بَعْضِ” ifadesi ise, “bir kısmından yüz çevirdi” anlamına gelir. Yani Hz. Peygamber (sas) Hafsa'nın (r.anhâ) sırrı ifşa ettiğini sırrın bir kısmını bildirmek suretiyle, bildiğini ifade ettiği anlaşılmaktadır.²³⁹ Daha sonra Hafsa (r.anhâ) “*Bunu sana kim bildirdi?*” diye sorar. Buradan Hafsa'nın (r.anhâ) Âişe'ye (r.anhâ) güvendiği, Hz. Peygamber'in (sas) de bunu Âişe'den (r.anhâ) yâda vahiy yoluyla bilebileceğini düşündüğü ve emin olmak için bu soruyu sorduğu anlaşılmaktadır.²⁴⁰ Bunun üzerine Hz. Peygamber (sas) “*Her şeyi bilen, her şeyden haberdar olan Allah bana haber verdi*” diye cevap verdi. Yani; ilmi her şeyi kuşatan, hiçbir şeyin kendisine gizli kalmadığı Yüce Allah (cc) senin sırrı Âişe'ye (r.anhâ) ifşa ettiğini bana haber verdi.

Elmalılı, ayetin tefsirinde Hz. Peygamber'in (sas) bu kadar söylemekle iktifa ettiğini ve hoşnutluklarını gözeterek ibret almaları için bir ay onlardan uzak durmak suretiyle ilâ yaptığını belirtmiştir.²⁴¹

²³⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8: 159.

²³⁸ Taberî, *Câmiul-beyân*, 23: 482; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmu'l-Kur'ân*, 18: 187.

²³⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 7: 5115.

²⁴⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 28: 351.

²⁴¹ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 7: 5116-5117.

2.1.3.4. Dördüncü Ayetin Tefsiri

إِنْ تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ

Eğer ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz, (yerinde olur). Çünkü kalpleriniz sapmıştı. Eğer Peygamber'e karşı birbirinize arka verirsiniz bilirsiniz ki onun dostu ve yardımcısı Allah, Cebrail ve müminlerin iyileridir. Bunların ardından melekler de (ona) yardımcıdır.

Ayetteki “تَتُوبَا” ifadesi “tevbe ederseniz” anlamına gelir. Kendilerinden tevbe etmeleri istenenler iki kişidir. Onlar İbn Abbâs’ın (r.a) rivayetine göre Hafsa (r.anhâ) ve Âişe’dir (r.anhâ).²⁴² Yani; Yüce Allah (cc) Hz. Peygamber’in (sas) hanımlarından Hafsa (r.anhâ) ve Âişe’yi (r.anhâ) yaptıklarından dolayı tevbe etmelerinin yerinde olacağını istemektedir. Ayetin başındaki şart edatının cevabı hazfedilmiştir. Yani; “tevbe ederseniz, yerinde olur” anlamına gelir.²⁴³

“صَغَتْ” kelimesi, kulağın vermek anlamında olan “صَغُو” kökünden türetilmektedir.²⁴⁴ “قُلُوبُكُمَا” ikinizin kalpleri anlamında cemi olarak gelmiştir. Ancak herkesin bir kalbi olmasına ve bahsi geçenlerin iki olmasına rağmen tesniye olarak değil de cemi olarak getirilmesini müfessirler iki tesniyenin bir arada kullanılmadığına bağlamışlardır.²⁴⁵ “فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا” ifadesi “çünkü kalpleriniz Hz. Peygamber’in (sas) sevdiğinden, sevmediğine meyletmişti” diye tefsir edilmiştir.²⁴⁶ Yani bu cümle tevbe talebinin sebebidir. Burada tevbe edilmesi istenen olay sırrı ifşa etme olayıdır. Sırrı ifşa edenden tevbe istenmesi açıktır. Çünkü sırrı ifşa etmemesi konusunda Hz. Peygamber (sas) kendisine uyarıda bulunmuştu. Ancak kendisine

²⁴² Buhârî, “Mezâlim”, 25.

²⁴³ İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5: 331.

²⁴⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 7: 5117.

²⁴⁵ Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmu'l-Kur’ân*, 18: 188.

²⁴⁶ İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5: 331; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 7: 5117; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 28: 356.

sırrın ifşa edilenden tevbe istenilmesi ise sırta ortak olması, duymak istemesi, engellemesi veya Hz. Peygamber'e (sas) söylememesinden kaynaklanır.²⁴⁷

Ayetteki, “تَطَاهَرَا” fiili, “yardımlaştılar” anlamındadır.²⁴⁸

Ayette geçen, “صَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ” ifadesi “müminlerin iyileri, salih olanları” anlamına gelir. Bunlardan kimin kast edildiği hususunda farklı görüşler vardır. Bu görüşleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.

İkrime ve Saîd b. Cubeyr, bunların Hz. Ebû Bekir (r.a) ve Hz. Ömer (r.a) oldukları görüşündedirler. Çünkü onlar, Hafsa (r.anhâ) ve Aîşe'nin (r.anhâ) babasıdır. Bu hâdisede Hz. Peygamber'e (sas) yardımcı olmuşlardır.²⁴⁹ Ebû's-Suud (v.982) bu görüşü tercih etmiştir. Çünkü ayetin hem maddi hem manevi yardımcılarından bahsettiğini belirtmiştir. Nitekim manevi yardımcı olarak Cebrâil (as) ilahi destekle ona yardımcı olmuştur. Hz. Ebû Bekir (r.a) ve Hz. Ömer'de (r.a) risâlet vazifesini yürütmekte hep yanında olarak maddi yardımcıları olmuştur.²⁵⁰

Bazısı bunun Hz. Alî (r.a) olduğunu söylemiştir.

Bazısı bunun Müslümanlardan seçkin kimseler olduğunu söylemiştir.

Katâde, Süfyân ve Alâ b. Ziyade ise onların Peygamberler olduğunu söylemişlerdir.

Suddî ise Hz. Peygamber'in (sas) ashâbı oldukları görüşündedir.²⁵¹

Kanaatimizce bu görüşlerden en yakın olanı ilk görüştür.

“ظَهَرَ” kelimesi yardımcı anlamına gelmektedir.

²⁴⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 28: 356.

²⁴⁸ Mecma'u'l-Lugatu'l-Arabiyye, “z-h-r”, 578.

²⁴⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmu'l-Kur'ân*, 18: 189.

²⁵⁰ Ebû's-Suud el-İmâdî Muhammed b. Muhammed b. Mustafâ, *İrşadu'l-akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ty.), 8: 267.

²⁵¹ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmu'l-Kur'ân*, 18: 189.

Yani; eğer Hz. Peygamber'e (sas) karşı eziyet etme ve muhalefet hususunda yardımlaşacak olursanız; biliniz ki bu Hz. Peygamber'e (sas) bir zarar vermez ve Yüce Allah (cc) Hz. Cebrâil (a.s.), Hz. Ebû Bekir (r.a), Hz. Ömer (r.a) ve melekler O'nun yardımcılarıdır.

2.1.3.5. Beşinci Ayetin Tefsiri

عَسَى رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَنَّ أَنْ يُبْدِلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِّنْكُمْ مُّسْلِمَاتٍ مُّؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ سَائِحَاتٍ ثَيِّبَاتٍ وَأَبْكَارًا

Eğer sizi boşayacak olursa rabbi ona sizin yerinize sizden daha hayırlı, Allah'a teslimiyet gösteren, yürekten inanan, içtenlikle itaat eden, tövbe eden, kulluk eden, dünyada yolcu gibi yaşayan, dul ve bakire eşler verebilir.

Bu ayet sebab-i nüzûl rivayetlerini sıralarken zikrettiğimiz gibi, Hz. Peygamber'in (sas) hanımlarının kıskançlıkta birleştiklerinde onlara uyarı sadedinde nazil olmuştur. Ayrıca bu ayet Hz. Ömer'in (r.a) Yüce Allah'a muvafakat ettiği ayetlerden birisidir.²⁵²

Ayette geçen, “عَسَى” fiili, ümit etme, beklenti ve umut anlamına gelir. Kur'ân-ı Kerîm'de mutlak surette vucûb ifade etmektedir. Yani bu fiil ile zikrettiği şey ya gerçekleşmiştir veya zamanı gelince gerçekleşecektir. Ancak Yüce Allah (cc) bu ayette bunu talak şartına bağlamıştır. Ancak talak gerçekleşmemiştir.²⁵³ Dolayısıyla şart gerçekleşmediği için meşrut; zevcelerin tebdili de gerçekleşmemiştir.

“رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَنَّ” ifadesi, “Eğer Hz. Peygamber (sas)'in Rabbi sizi boşarsa” anlamına gelmektedir.

“أَنْ يُبْدِلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِّنْكُمْ” ifadesi ise “ona sizin yerinize, sizden daha hayırlı eşler muhakkak verir” anlamına gelmektedir. Hz. Peygamber'in (sas) hanımları yeryüzündeki en hayırlı hanımlardır.

²⁵² Buhârî, “Mezâlim”, 25.

²⁵³ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmu'l-Kur'ân*, 18; 193; Şa'râvî, *Tefsîru's-Şa'râvî*, 25: 15936-15938.

Ancak Hz. Peygamber (sas) hanımlarını ona eziyet vermelerinden dolayı boşayacak olsaydı bu özellik onlardan gidecekti ve onların yerine gelenler en hayırlı kadınlar olacaktı.²⁵⁴ Çünkü onlar bu vasfı Hz. Peygamber'in (sas) hanımları olmaları sebebiyle kazanmışlardı.²⁵⁵ Yüce Allah'ın (cc) bu şekilde hitap etmesi, yeryüzünde onlardan daha hayırlı hanımlar var anlamında değil, onları korkutmak içindir. Bu ifadenin manası “Eğer ondan yüz çevirirseniz, yerinize başka bir toplum getirir, artık onlar sizin gibi olmazlar”²⁵⁶ ayetinin manası gibidir.²⁵⁷

“مُسْلِمَاتٍ” ifadesi, “İslam ile muttasıf hanımlar” anlamındadır. “مُؤْمِنَاتٍ” ifadesi “kalp ile tasdik edenler” anlamındadır. “قَانِنَاتٍ” ifadesi, “en güzel şekilde itaat edenler” anlamına gelir. “تَائِبَاتٍ” ifadesi, “günaha düştükleri zaman günahı terk edenler” anlamındadır. “عَابِدَاتٍ” ifadesi, “Yüce Allah'ın (cc) ibadetine yönelenler” anlamına gelir. “سَائِحَاتٍ” ifadesi, “hicret edenler” anlamındadır. “تَيِّبَاتٍ وَأَبْكَارًا” ifadesi, “dullar ve bakireler” anlamına gelmektedir. Görüldüğü gibi, “تَيِّبَاتٍ وَأَبْكَارًا” ifadesine kadar zikredilen özellikler, birbirlerine atfedilmemişlerdir. Çünkü burada kastedilen, bu özelliklerin tümünün Hz. Peygamber'in (sas) hanımlarının her birinde olmasıdır. Eğer atıf yapılsaydı, ayetten kastın, her bir özelliğin birinde olması, olarak anlaşılabilirdi. Bundan dolayı atıf yapılmamıştır. “تَيِّبَاتٍ وَأَبْكَارًا” ifadesinde ise atıf yapılması iki özelliğin aynı anda bir kişide bulunmasının mümkün olmayışındadır.²⁵⁸

Görüldüğü üzere Yüce Allah (cc) ayette Hz. Peygamber'in (sas) hanımlarını yaptıklarından vazgeçmemeleri takdirde boşama ile tehdit edip, Hz. Peygamber'in (sas) hanımları olmakla elde ettikleri en hayırlı kadınlar özelliğini boşanma olduğu takdirde kaybedeceklerini ve bu özelliğin onların yerine gelecek olan hanımlara geçeceği

²⁵⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30: 571.

²⁵⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 28: 356.

²⁵⁶ Muhammed 47/38.

²⁵⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmu'l-Kur'ân*, 18: 193.

²⁵⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 28: 361-362.

mesajını vermektedir. Ancak vakıda boşanma gerçekleşmemiştir. Yukarıda da ifade edildiği gibi bu hitap şekli bir korkutmadır. Ayrıca Yüce Allah'ın (cc), o kadınların özelliklerini sayması, Hz. Peygamber'in (sas) hanımlarında olması gereken özelliklere işaret etmektedir. Ayrıca bu olay Yüce Allah'ın (cc) ümmete olan rahmetinin bir tezahürüdür. Hâşâ bu olay Hz. Peygamber'in (sas) ailesi yani müminlerin annelerine bir eksiklik değildir. Çünkü Yüce Allah (cc) ideal Müslüman aileyi Hz. Peygamber'in (sas) hayatında canlı yaşamış bir örnek olarak ümmete sunmuştur. Dolayısıyla burada sayılan; Müslüman olma, kalp ile inanma, itaât etme, tevbe etme, ibadete yönelme ve hicret etme gibi özellikler sadece Hz. Peygamber'in (sas) hanımlarında değil, bilakis onların örneğinde ümmetin tüm kadınlarında olması gerektiği anlaşılıyor.

2.2. TAHRİM SÛRESİNİN ALTINCI ÂYETİNDEN DOKUZUNCU ÂYETİNE KADAR OLAN KISMININ SEBEB-İ NÜZÛLÜ İHTİVA ETTİĞİ KONULAR VE TEFSİRİ

2.2.1. Zikredilen Âyetler ve Sebeb-i Nüzûlü

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ (6) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ إِنَّمَا تُجْرُونَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ (7) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تُوبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَصُوحًا عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَنْ يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُم جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يَوْمَ لَا يُخْزِي اللَّهُ النَّبِيَّ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُوا مَعَهُ نُورُهُمْ يَسْعَىٰ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَنْتُمْ لَنَا نُورٌ لَنَا وَغَفِرْ لَنَا إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (8) يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفْرَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاعْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ (9)

6-9 Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında, acımasız, güçlü, Allah'ın kendilerine buyurduğuna başkaldırmayan ve emredildiklerini yapan melekler vardır. Ey inkâr edenler! Bugün bahane üretmeyin, ancak yapmış olduklarınızın cezasını görmektesiniz. Ey iman edenler! İçtenlikle ve kararlılık içinde Allah'a tevbe ederek Allah'a dönün ki, Rabbiniz kötülüklerinizi örtsün, sizi, içlerinden ırmaklar akan cennetlere koysun. O gün Allah, peygamberi ve onunla aynı imanı paylaşanları utandırmaz. Onların nuru önlerinde ve sağ yanlarında yürüyerek yollarını aydınlatırken şöyle derler: "Rabbimiz nurumuzu tamamla, bizi bağışla, doğrusu Sen her şeye Kadir'sin." Ey Peygamber, kâfirler ve münafiklarla savaş; onlara sert davran. Onların varacakları yer cehennemdir, ne kötü dönüşür!

Bu âyetlerin hususî bir sebeb-i nüzûlü yoktur. Yani bu âyetler, Yüce Allah'ın (cc) bir sebebe bağlamaksızın doğrudan inzal buyurduğu âyetlerdendir. Bu durumda, ilgili âyetlerin ihtiva ettiği konuları ayrı başlık altında inceledikten sonra, tefsir yapılacaktır.

2.2.2. İlgili Ayetlerin İhtiva Ettiği Konular

2.2.2.1. Tevbe Kavramı

Tevbe kelimesi, sözlükte pişmanlık, yaptığı şeye dönmemeye azmetmek anlamlarına gelmektedir.²⁵⁹ İstılahta ise Günah konusunda ısrar etmeyip, kalben Allah'a (cc) dönmek ve onun emir ve nehiyelerini yerine getirmektir.²⁶⁰

Tevbe dört kısma ayrılır: günahların bazısından tevbe etmek, aciz kimsenin tevbesi, son nefeste yapılan tevbe ve nasûh tevbedir.

Ehl-i sünnet, günahların bazılarında tevbe edip bir kısmını bırakma durumunda, böyle bir tevbenin geçerli olacağını savunur. Çünkü tevbenin keyfiyetinde derecelendirme olduğu gibi kemmiyetinde de olabilir.²⁶¹

Aciz kimsenin tevbesinin geçerliliği hususunda iki görüş vardır. Birinci görüşe göre aciz kimsenin tevbesi geçerli değildir. Çünkü aciz kimse artık günah işleyecek durumda değildir ve tevbe mümkün olan şeyler için yapılır. Diğer görüşe göre ise bu kimsenin tevbesi geçerli kabul edilir. Çünkü tevbenin temel unsuru pişmanlıktır. Günah işleyen kimse, pişmanlık duyup nefsini kınarsa tevbe etmiş olur.²⁶²

Son nefeste tevbe kabul edilmeyen tevbelerdendir. Zira son nefeste mükellefiyet insandan kalktığı için artık tevbeyi gerektirecek bir durum kalmamıştır.²⁶³

Nasûh tevbe ise, sözlükte çokça halis, samimi, içten edilen tevbe anlamına gelir.²⁶⁴ Bunun ne olduğu Peygamber (sas) bir hadisi şerifte açıklamıştır. Rivayete göre Muâz b. Cebel, Peygamber'e (sas):

²⁵⁹ Mecma'u'l-Lugatu'l-Arabiyye, "T-v-b", 90.

²⁶⁰ Cürçânî, *Ta'rifât*, 74.

²⁶¹ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmü'l-Kur'ân*, 1: 19.

²⁶² Nihat Dalgın, *İslam'da Tevbe ve Cezalara Etkisi*, (Trabzon, 1996), 46.

²⁶³ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, (Ankara, 1970), 1116.

²⁶⁴ Mecma'u'l-Lugatu'l-Arabiyye, "N-s-h", 925.

“nasuh tevbe nedir?” diye sorar. Peygamber (sas): “Kulun yapmış olduğu günaha pişmanlık duyup, Allah’a (cc) özür beyan etmesi ve sağılan sütün memeye dönmediği gibi dönmemesidir” buyurdu.²⁶⁵

2.2.2.2. Cihad Kavramı

Cihâd kelimesi sözlükte, savaşmak anlamına gelir.²⁶⁶ İstilahta ise Allah (cc) yolunda ehl-i zimmet olmayan kâfirlerle savaşmak anlamına gelir.²⁶⁷

İstilahi olarak cihâd kelimesi sadece kâfirle mücadele anlamında kullanılmaz. Nefis, şeytan ve fasıklarla mücadele anlamında da kullanılır.

Nefis ile mücadele; nefsi dinin emirlerine uydurmakla olur.

Şeytanla mücadele, ondan gelen vesvese vb. şeylere uymayıp dini hükümlere bağlı kalmakla olur.

Kâfirlerle cihâd, el, mal, dil ve kalp ile gerçekleşebilir.

Fasıklarla cihad ise önce el ile sonra dil ile daha sonra kalp ile gerçekleşir.²⁶⁸

2.2.3. İlgili Ayetlerin Tefsiri

Yüce Allah (cc), daha önceki ayetlerde Hz. Peygamber’in (sas) hanımlarını tevbeye davet etmektedir. Burada ise tüm mümin ve kâfirlere hitap etmektedir. Yüce Allah (cc) müminleri nasûh tevbeye davet ederek karşılığında büyük bir mükâfatın müjdesini vermektedir. Kâfirlerin ahiret günü ahiret gününde özür beyan etmelerinin kendilerine bir fayda sağlamayacağını bildirmektedir.

²⁶⁵ Tirmizî, “Zühd”, 8.

²⁶⁶ Mecma‘u’l-Lugatu’l-Arabiyye, “C-h-d”, 142.

²⁶⁷ Ömer Nasûhi Bilmen, *Hukuk İslâmîyye Kâmusu*, (İstanbul: 1985), 3; 334; Mecma‘u’l-Lugatu’l-Arabiyye, “N-s-h”, 925.

²⁶⁸ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî* 6: 2.

2.2.3.1. Altıncı Ayetin Tefsiri

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ

Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında, acımasız, güçlü, Allah'ın kendilerine buyurduğuna başkaldırmayan ve emredildiklerini yapan melekler vardır.

Ayet müminlere hitaben, yakıtı insanlar ve taşlar olan, sert yapılı, şiddetli olan ve Yüce Allah'ın (cc) emrine karşı gelmeyen meleklerin memur olduğu cehennemden, kendilerini ve aile efradını sakındırmalarını emretmektedir.²⁶⁹

Ayetteki “قُوا” ifadesi, korumak anlamındaki “وَقَايَةً” mastarından türetilmiş emir fiilidir.²⁷⁰ “أَهْلِيكُمْ” ifadesinden eş, çocuk ve köleler kastedilir.²⁷¹ Yüce Allah (cc) mümine aynı anda, hem âmir hem memur vazifelerini yükleyerek, kendisini ve ailesini ateşe sebebiyet verecek her türlü isyandan korumasını ve kendi emirlerine itaati emretmiştir.²⁷² Rivayet edildiği üzere bu ayet nazil olunca Hz. Ömer (r.a) Hz. Peygamber'e (sas): “Ey Allah'ın (cc) resulü kendimizi koruyoruz, peki ailemizi nasıl koruruz?” diye sormuş, Hz. Peygamber'de (sas): “Yüce Allah'ın (cc) size yasakladığı şeyleri onlara yasaklarsanız, size emrettiği şeyleri onlara emrederseniz” diye buyurmuştur.²⁷³ Hz. Ali (r.a) , Mücâhid ve Katâde bu ayeti “kendinizi fiillerinizle, ailenizi tavsiyelerinizle koruyun” şeklinde tefsir etmişlerdir.²⁷⁴

²⁶⁹ Konyalı Mehmed Vehbi, *Hulâsatu'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*, 4. Baskı (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1969), 15: 5998.

²⁷⁰ Mehmed Vehbi, *Hulâsatu'l-beyân*, 15: 5998.

²⁷¹ Şihâbuddîn Mahmûd b. Abdillâh el-Huseynî el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî fi tefsiri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, thk. Alî Abdalbârî Atiyye, 1. Baskı (Beyrût: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1415 h.), 14: 351.

²⁷² Şa'râvî, *Tefsîru's-Şa'râvî*, 25: 15949.

²⁷³ Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 14: 351.

²⁷⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmu'l-Kur'ân*, 18: 195.

Ayette geçen “نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ” ifadesi, “yakıtı insan ve taşlar olan ateş” anlamına gelir. Yüce Allah (cc) bu ifadeyle müşriklerin sonunu²⁷⁵ hatırlatarak müminleri sonucunda yakıtı insanlar olan ateşten sakındırıyor.²⁷⁶

“غِلَظٌ” ifadesi, sert, acımasız anlamına, “شِدَادٌ” ise çetin, güçlü anlamlarına gelir.²⁷⁷ Yani; Cehennem başında Yüce Allah’a (cc) karşı gelmeyen, emredilene yapan, sert sözlü, cehennem ehline merhameti olmayan ve onlara her türlü azaba güç yetirebilen melekler vardır. Yüce Allah (cc) bu ifadeyle cehennem ehlinin karşılaşacakları muameleyi zikrederek müminleri ateşten sakındırmaktadır.²⁷⁸

Özetle ayet, müminlerin kendilerini Yüce Allah’ın (cc) emirlerini yerine getirerek, yasaklarından kaçınarak ve bunları aile efradına öğretmek ve onları uyararak ateşten sakındırmaları gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca ateşi onlara, yakıtı insanlar ve taşlar olan, başında ateştekilere merhameti olmayan, güçlü ve Allah’ın (cc) emrine riayet eden meleklerin olduğu diye tasvir ederek, onları ateşten sakındırır.

2.2.3.2. Yedinci Ayetin Tefsiri

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ إِنَّمَا تُجْرَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

Ey inkâr edenler! Bugün bahane üretmeyin, ancak yapmış olduklarınızın cezasını görmektesiniz.

Yüce Allah (cc) bir önceki ayette müminlere hitabından sonra, bu ayette kâfirlere hitaben ahirette sadece dünyada yaptıklarının cezasını göreceklerini ve hesap gününde özür beyan etmelerinin kabul edilmeyeceğini bildirmektedir. Yani; insanları hidayet için gönderilen peygamberlere iman etmeyip, küfürde ısrar edip ve cehennem ateşini gözleriyle gördükleri günde, kâfirlerin özür beyan etmeleri kendilerine

²⁷⁵ el-Enbiyâ 21/98.

²⁷⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 28: 365.

²⁷⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7: 5123.

²⁷⁸ Mehmed Vehbi, *Hulâsatu'l-beyân*, 15: 5999.

bir fayda sağlamayacaktır. Çünkü burası artık dünyada yapılan iyilik ve kötülüklerin karşılıklarının verileceği ceza yurduudur.²⁷⁹

2.2.3.3. Sekizinci Ayetin Tefsiri

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُكَفِّرَ عَنْكُم سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُم
جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يَوْمَ لَا يُخْزِي اللَّهُ النَّبِيَّ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ نُورُهُمْ يَسْعَىٰ بَيْنَ
أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَنْتُمْ لَنَا نُورٌ وَآغْفِرْ لَنَا إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

Ey iman edenler! İçtenlikle ve kararlılık içinde Allah'a tevbe ederek Allah'a dönün ki, Rabbiniz kötülüklerinizi örtsün, sizi, içlerinden ırmaklar akan cennetlere koysun. O gün Allah, peygamberi ve onunla aynı imanı paylaşanları utandırmaz. Onların nuru önlerinde ve sağ yanlarında yürüyerek yollarını aydınlatırken şöyle derler: "Rabbimiz nurumuzu tamamla, bizi bağışla, doğrusu Sen her şeye Kadir'sin."

Yüce Allah (cc) bir önceki ayette kâfirlerin ahirette özür beyan etmelerinin kabul edilmeyeceğini bildirdikten sonra bu ayette müminlere tevbenin yeri olan dünyada tevbe etmelerini emrediyor ve karşılığında cenneti vaat ediyor.

Ayette geçen “تَوْبَةً نَّصُوحًا” ifadesi, “insana nasihat edici tevbe” anlamına gelmektedir.²⁸⁰ Yani; Yüce Allah (cc) müminlerden sahibine günahı bırakmasını öğütleyen, tevbe ettiği günaha dönmemesini sağlayan, samimi bir tevbe etmelerini istemektedir.²⁸¹

Yüce Allah (cc) müminlerden tevbe etmelerini istedikten sonra “عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُكَفِّرَ عَنْكُم سَيِّئَاتِكُمْ” ifadesiyle, bu tevbenin onların günahlarına kefaret olabileceğini bildirmektedir. Yani; Yüce Allah'ın (cc) ayette ümit, beklenti ifade eden “عَسَىٰ” ifadesini kullanması, bu kefaretin kendi katından bir lütuf olduğu ve tevbenin mucibi olmadığı anlamına gelmektedir. Buradaki ümit ve beklentinin müminlere müteveccih olduğu anlaşılmaktadır. Zira daha önce de ifade edildiği

²⁷⁹ Mehmed Vehbi, *Hulâsatu'l-beyân*, 15: 5999-6000.

²⁸⁰ Mehmed Vehbi, *Hulâsatu'l-beyân*, 15: 6001.

²⁸¹ Mehmed Vehbi, *Hulâsatu'l-beyân*, 15: 6001; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 28: 369.

üzere “عَسَى” ifadesi, Kur’ân-ı Kerîm’de mutlak surette vucûb ifade etmektedir. Yüce Allah’ın (cc), burada bu ifadeyi kullanması müminlerin korku ve ümit arasında bir halde olması gerektiğine işaret etmektedir. Ayrıca ayetten bir günah işleyenin, hemen arkasından o günaha bir daha dönmeyeceğine dair tevbe etmesi gerektiği anlaşılmaktadır.²⁸²

Ayetteki “وَيُدْخِلُكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ” ifadesi “içinden ırmaklar akan cennetlere koyması beklenir” anlamına gelir. Yüce Allah (cc) ayette tevbenin muhtemel sonuçlarından biri olan cennet müjdesini bu şekilde vermektedir.

Ayetin devamında, bu vaatlerin gerçekleşme zamanını ve kâfirlerin özürlerinin kabul edilmeyeceği o günde Hz. Peygamber’in (sas) ve onunla birlikte olan müminlerin vaziyetini bildirmektedir. Ayetteki “يَوْمَ لَا يُخْزِي اللَّهُ النَّبِيَّ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ” ifadesi “Yüce Allah’ın (cc) Hz. Peygamber’i (sas) ve onunla birlikte olan müminleri utandırmayacağı günde” anlamına gelmektedir. Yani; iman etmeyenler rezil olacak, iman edenler ise bu vasıflarından dolayı utandırılmayacaklardır.²⁸³

“نُورُهُمْ يَسْعَى بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ” ifadesi “onların nurları önlerinden ve sağ taraflarından koşar” anlamına gelmektedir. Yani; Yüce Allah (cc) çetin, dehşet verici o günde müminlere, imanlarından dolayı onları özel kılan ve imanlarına bir nişane olan bir nur bahşetmekte ve bu nur sağlarından ve önlerinden parıldamaktadır.²⁸⁴ Daha sonra müminler “يَقُولُونَ رَبَّنَا أَنْتُمْ لَنَا نُورٌ نَا وَاعْفِرْ لَنَا إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ” (“Rabbimiz nurumuzu tamamla, bizi bağışla, doğrusu Sen her şeye Kadir’sin” derler) diye dua ederler. Yani; müminlerin kâfirlerin durumunu görünce, bu nurun sönmemesini ve affedilmeyi istemektedirler.²⁸⁵ Bu nur ifade ettiğimiz gibi onların affedildiklerine işaret etmektedir.

²⁸² Mehmed Vehbi, *Hulâsatu’l-beyân*, 15: 6002-6003.

²⁸³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 28: 370.

²⁸⁴ Mehmed Vehbi, *Hulâsatu’l-beyân*, 15: 6004.

²⁸⁵ Mehmed Vehbi, *Hulâsatu’l-beyân*, 15: 6004-6005.

Dolayısıyla müminlerin affedilmesine rağmen Yüce Allah'tan (cc) tekrardan böyle bir istekte bulunmaları, O'na karşı bir tevazu ifadesidir. Bu vakıa Hz. Peygamber'in (sas) gelmiş geçmiş tüm günahlarının affedilmesine rağmen günde yetmiş defa istiğfar etmesi gibidir. Duayı “إِنِّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ” ifadesi ise duanın kabulünü istemekten kinayedir. Bunun açıkça değil de, kinaye yoluyla söylenmesi bir edep ifadesidir.²⁸⁶

Özetle ayette Yüce Allah (cc); müminlerden günahlarından bir daha dönmeyecek bir şekilde tevbe etmelerini istemektedir. Bunun karşılığında günahların affedilebileceğini ve cennete girebileceklerini bildirmekte ve ahiret gününde müminlerin durumdan söz etmektedir.

2.2.3.4. Dokuzuncu Ayetin Tefsiri

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ

Ey Peygamber, kâfirler ve münafıklarla savaş; onlara sert davran. Onların varacakları yer cehennemdir, ne kötü dönüşür!

Bu ayette Yüce Allah (cc), Hz. Peygamber'e (sas) kâfirlere ve münafıklara nasıl bir tavır sergileyeceğini bildirmektedir.

Ayette geçen “جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ” ifadesi “kâfirler ve münafıklarla mücadele et” anlamına gelmektedir. Kâfir; inkârını açığa vuran kimsedir. Münâfık; mümin görünüp inkârını gizleyen kimsedir. Taberî'nin ayetin tefsiriyle ilgili şöyle demektedir: Yüce Allah (cc) Hz. Peygamber'e (sas) kâfirlerle kılıçla, münafıklarla lisanla ve korkutma ile mücadele etmesini istemiştir.²⁸⁷ Çünkü Hz. Peygamber'in (sas) münafıklarla fiili bir savaşa girmemiştir.²⁸⁸ Ayrıca Hz. Peygamber'in (sas) “onlarla en güzel yöntemle tartış”²⁸⁹ ayetinde kâfirlerle güzel bir şekilde mücadele etmeyle emredilmesi bu ayetle

²⁸⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 28: 371.

²⁸⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 24: 496.

²⁸⁸ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, (yy.:Yeni Ufuklar Neşriyat, ty.), 9: 515.

²⁸⁹ en-Nahl 16/125.

bir çelişki arz etmemektedir. Zira mücadele yöntemleri yerine göre değişiklik arz etmektedir.²⁹⁰

“وَاعْلُظْ عَلَيْهِمْ” ifadesi “onlara şiddetli davran” anlamına gelmektedir. Yani; Yüce Allah (cc), Hz. Peygamber’e (sas) ilahi hükümleri icra etmede ve yerine getirmede müsamaha göstermeden ve şiddetli bir şekilde davranmasını emretmektedir.²⁹¹

“وَمَا أُولَٰئِكَ بِجَهَنَّمَ” ifadesi “onların varacakları yer cehennemdir” anlamına gelir. Yani; Hz. Peygamber’in (sas) kâfirler ve münafıklarla dünyada cihâd etmek onları temize çıkarmayacak, bilakis ahirette de yaptıklarından dolayı cehennemle cezalandırılacaklardır.

“وَبِئْسَ الْمَصِيرُ” ifadesi “cehennem ne kötü gidilecek yerdir” anlamına gelir. Yani; kâfir ve münafıkların inkârlarından dolayı varacakları yer cehennemdir. Öyleyse orası çok kötü bir yerdir.²⁹²

Sonuç olarak Yüce Allah (cc) ilgili ayette, Hz. Peygamber’e (sas) kâfir ve münafıklarla şiddetli bir şekilde mücadele etmesini emretmektedir. Ancak Yüce Allah (cc), Hz. Peygamber’e (sas) “onlarla en güzel yöntemle tartış”²⁹³ ayetinde kâfirlerle güzel bir şekilde mücadele etmeyle emretmektedir. Buradan nasihat, davet yöntemlerinin ortam şartlarına göre değiştiği anlaşılmaktadır.

2.3. TAHRİM SÛRESİNİN ONUNCU ÂYETİNDEN SON ÂYETİNE KADAR OLAN KISMININ SEBEB-İ NÜZÛLÜ VE TEFSİRİ

2.3.1. Zikredilen Âyetler ve Nüzûl Sebebi

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَتَ نُوحٍ وَامْرَأَتَ لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحِينَ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّاخِلِينَ (10) وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ آمَنُوا امْرَأَتَ فِرْعَوْنَ إِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِنْ فِرْعَوْنَ

²⁹⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 28: 371.

²⁹¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 28: 372.

²⁹² İbrâhîm b. Ömer b. Hasan er-Ribât b. Ali b. Ebî Bekr el-Bikâî, *Nazmu'd-durer fi tenâsubu'l-âyâti ve's-suver*, (Kâhire: Dâru'l-Kutubu'l-İslâmiyye, ty.), 20: 207.

²⁹³ en-Nahl 16/125.

وَعَمَلِهِ وَنَجَّيْنَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ⁽¹¹⁾ وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا وَصَدَّقْتَ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُنْتِ مِنَ الْقَائِمِينَ⁽¹²⁾

10-12 Allah, kâfirlere, Nuh'un hanımı ile Lût'un hanımını örnek verdi. Bu ikisi, kullarımızdan iki sâlih kişinin nikâhları altında iken onlara hainlik ettiler. Kocaları Allah'tan gelen hiçbir şeyi onlardan savamadı. Onlara: “Haydi, ateşe girenlerle beraber siz de girin” denildi. Allah, inanlara Firavunun hanımını misal gösterir: O: “Rabbim, katında, cennette benim için bir ev bina et; beni Firavundan ve onun yaptıklarından kurtar; beni bu zalimler topluluğundan da selâmetle çıkar” demişti. İmran kızı Meryem de bir misaldir: O iffetini çok iyi korumuştur, biz de ruhumuzdan üfledik; o, rabbinin sözlerini ve kitaplarını hep tasdik etmişti ve gönülden itaat edenlerdendi.

Bu âyetlerin hususî bir sebab-i nüzûlü yoktur. Yani; bu âyetler, Yüce Allah'ın (cc) doğrudan, bir sebebe bağlamaksızın, inzal buyurduğu âyetlerdendir. Bu durumda, ilgili âyetlerin ihtiva ettiği konuları ayrı başlık altında inceledikten sonra, tefsir yapılacaktır.

2.3.2. İlgili Ayetlerin İhtiva Ettiği Konular

2.3.2.1. Kur'ân'da Firavun'un Hanımı

Kur'ân'da Firavun'un hanımı iki yerde zikredilmektedir.²⁹⁴ Ayette bahsi geçen bu hanımın Âsiye bt. Müzâhim olduğu rivayet edilmiştir.²⁹⁵

Yüce Allah (cc) Hz. Mûsa (as) doğduğunda, annesine onu bir tabut veya sandığın içine koyup nehre bırakmasını ve Yüce Allah'a (cc) güvenmesini emretti.²⁹⁶ Allah'ın (cc) izniyle nehir, Hz. Mûsa'ya (as) Firavun'un sarayının dibin getirdi. Âsiye sandığın içindeki bebeği görünce kalbi ona arşı sevgiyle doldu ve Firavun'un onu öldürme

²⁹⁴ el-Kasas 28/9; et-Tahrîm 66/11.

²⁹⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 7: 5130.

²⁹⁶ el-Kasas 28/7.

isteklerine rağmen onu ikna ederek buna engel oldu ve bebeği kendisi aldı.²⁹⁷

Hz. Mûsa (as) büyüyüp, Yüce Allah (cc) O'na Peygamberlik görevi verip ve Firavun'a elçi olarak gönderdikten sonra aralarında bir takım hadiseler gerçekleşmiştir. Hz. Mûsa (as) Firavun'un sihirbazlarına galip gelince Âsiye, sihirbazlarla birlikte iman etmiştir.²⁹⁸

Firavun, Âsiye'nin Yüce Allah'a (cc) iman ettiğini anlayınca ininden dönmesi için Âsiye'ye işkence yapmaya başladı. Taberî'nin rivayetine göre: Firavun'un karısı "Kim gâlib geldi?" diye sorardı. Mûsâ ve Hârûn gâlib geldi denilince; "Ben de Mûsâ ve Harun'un Rabbine îmân ettim, derdi." Firavun, ona adamlarını gönderip bulabildiğiniz en büyük kayayı araştırın. Eğer sözünde ısrar ederse; üzerine atın, eğer sözünden dönerse onun Firavun'un karısı olduğunu söyleyin" derdi. Yanına geldiklerinde o, gözünü göğe doğru yükseltmiş, kendisine cennetteki köşkü gösterildi. Yüce Allah (cc) onun ruhunu çekip aldı da ruhsuz cesedine kaya atıldı. Onun sözü: *"Rabbim; bana katında, cennette bir ev yap, beni Firavun'dan ve onun yaptıklarından kurtar. Ve beni zâlimler güruhundan kurtar"*²⁹⁹ olmuştur.³⁰⁰

Yüce Allah (cc) Kur'ân'da Firavunun eşini ve duasını zikretmiş, mümin bir eş ve kâfir bir kocadan oluşan bir aileyi örnek vermiştir. Ayette Firavunun eşinin duasından dünya haz ve isteklerini bir kenara iterek, himmetini ahirete sarf ettiği anlaşılmaktadır. Bu

²⁹⁷ Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr, *Kasasu'l-enbiyâ*, thk. Mustafâ Abdulvâhid, 3. Baskı (Mekke: Mektebetu't-Tâlibi'l-Câmiî, 1988), 351-352.

²⁹⁸ Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mesûd el-Begavî, *Meâlimu't-tenzîl*, thk. Abdurrezzâk Mehdî, 1. Baskı (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420 h.), 5: 123.

²⁹⁹ et-Tahrîm 66/11.

³⁰⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8: 172.

samimi dua ve gönülden ahirete yönelmiş şahsiyet, her Müslümanın sahip olması gereken bir anlayıştır.³⁰¹

Ayrıca burada dikkat çekilmek istenen başka diğer bir nokta, kadının tevhit inancını kocasının inançsızlığının etkileyemeyeceği hususudur.

2.3.2.2. Kur'ân'da Hz. Meryem

Hz. Meryem'in ismi Kur'ân-ı Kerim'de yirmi üçü İsâ b. Meryem olarak yirmi dört defa geçmektedir. Meryem'in babasının adı Kur'ân'da İmrân olarak zikredilmiş, annesinin isminden bahsedilmemiştir.³⁰² Meryem'in dünyaya gelişi annesinin yaşlılık dönemine denk gelir. Yüce Allah'a (cc) kendine bir çocuk vermesini istemiş, verirse onu mabede bağışlayacağını söylemiştir.³⁰³ Yahûdilerin inancına göre mabede sadece erkek çocuk adandığından, o bir erkek çocuk beklemiştir. Ancak beklediği gibi erkek değil kız çocuğu olmuştur.³⁰⁴ Ayette Meryem'in ismini annesinin koyduğu ifade edilmektedir. Buradan babasının o doğmadan önce vefat ettiği anlaşılır.³⁰⁵

Allah'ın evine hizmet etmesi hususundaki adağını kabul etmelerini istedi. İsrail oğullarının en önde gelen din adamlarından ibaret olan Beytül Makdis mütevellileri, Meryem'in sorumluluğunu üstlenme ve onu yetiştirme hususunda ihtilafa düştüler. Sonunda kura çekmeye karar verdiler. Böylece Meryem'i eğitime ve yetiştirme görevi, aynı zamanda Meryem'in teyzesinin kocası da olan Zekeriya'ya verilmiş oldu. Ergenlik çağına erişinceye kadar Beytül Makdis'te kendisi için yapılan odada Zekeriya'nın velâyetinde kalmaya devam etti.³⁰⁶

³⁰¹ Ömer Faruk Harman, "Âsiye", TDV, 3: 487.

³⁰² Âl-i İmrân 3/35.

³⁰³ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 8: 23.

³⁰⁴ Harman, "Meryem", TDV, 29: 240.

³⁰⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 8: 25.

³⁰⁶ İbn Kesîr, *Kasasu'l-enbiyâ*, 648.

Meryem büyümüş, Yüce Allah'ın (cc) dilemesi ve seçkin kılmasıyla Hz. İsa'yı (as) dünyaya getirecek olgunluğa ulaşmıştı. Meryem'in durumunu Kur'an-ı Kerim şöyle haber veriyor: *"Hani melekler, 'Ey Meryem! Allah, seni seçti. Seni tertemiz yaptı ve seni dünya kadınlarına üstün kıldı. Ey Meryem! Rabbine divan dur. Secde et ve (O'nun huzurunda) rükû edenlerle beraber rükû et' demişti."*³⁰⁷

Meryem, namusunu koruyan ve iffetine düşkün bir kadındı. Meryem'in bu üstün ahlakını Kur'an şöyle haber vermektedir: *"(Allah, insanlara) İmran'ın kızı Meryem'i de (örnek verdi.) O ki ırzını korudu, biz de onun rahmine ruhumuzdan üfledik. O, Rabbinin sözlerini ve kitaplarını tasdik etti ve (Rabbine) gönülden bağlı olanlardan oldu."*³⁰⁸

Meryem, bir gün bazı ihtiyaçlarını karşılamak için mescidin doğu tarafına gitti ve orada düzgün bir insan görünümünde gelen Cebrail ile karşılaştı.³⁰⁹ Bu karşılaşmayı Kur'an şöyle açıklar: *"Kitap'ta Meryem'i de an. Hani O, ailesinden ayrılıp doğu tarafında bir yere çekilmişti. Onlarla kendi arasında bir perde çekmişti. Biz de ruhumuzu (Cebrail'i) O'na gönderdik; (O), ona düzgün bir insan şeklinde göründü."*³¹⁰ Meryem, karşısındaki kişinin Cebrail olduğunu bilmediği için, yabancı birisiyle karşılaşmasından dolayı hemen Allah'a sığındı ve: *"Dedi ki: Gerçekten ben senden Rahman (olan Allah)'a sığınırım. Eğer (Allah'tan) korkuyorsan (bana yaklaşma)"*³¹¹ sözleriyle kendisinin Allah'tan korkan, iffetli bir mü'mine olduğunu ifade etmiştir. Meryem, bu konuşmasıyla sadece kendisinin Allah'tan korkan bir kimse olduğunu ifade etmekle kalmamış, *"Eğer Allah'tan korkuyorsan bana yaklaşma"* sözleriyle aynı zamanda karşısındaki kişiyi de Allah'tan korkup sakınmaya davet etmiştir. Cebrail ise bu sözlere karşılık: *"Ben, sadece Rabbinden (gelen) bir elçiyim, sana*

³⁰⁷ Âl-i İmrân 3/42-43.

³⁰⁸ et-Tahrîm 66/12.

³⁰⁹ İbn Kesîr, *Kasasu'l-enbiyâ*, 660.

³¹⁰ Meryem 19/16-17.

³¹¹ Meryem 19/18.

tertemiz bir erkek çocuk hediye etmek için (geldim) ”³¹² diyerek Meryem’e kendisini tanıtarak bir insan olmadığını söyledi. Meryem ise büyük bir şaşkınlık ve hayretle; “Dedi ki: Benim nasıl bir erkek çocuğum olur? Bana hiçbir beşer dokunmadı ve ben azgın (fuhuş yapan bir kadın) da değilim”³¹³ sözleriyle böyle bir durumu kabullenmek istemedi. Cebrail, Allah’ın gücünün her şeye yeteceğini bir şeye sadece ‘ol’ demesiyle onun hemen oluvereceğini bildirmiştir: “Dedi ki: Rabbim! Bana bir beşer dokunmamışken benim nasıl çocuğum olur? Allah, böylece dilediğini yaratır, dedi. Bir şey (in olmasını) istedi mi ona ‘ol’ der, o da olur.”³¹⁴ “(Cebrail): ‘Öyledir.’ dedi. Rabbin dedi ki: Bu benim için kolaydır. O’nu insanlara, (kudretimizi gösteren) bir işaret ve bizden bir rahmet kılmak için (bu çocuk olacak). Bu zaten (ezelde) hükme bağlanmış bir işittir.” dedi. Böylece Meryem ona hamile kaldı ve onunla uzak bir yere çekildi.”³¹⁵

Yüce Allah (cc), hayatının her anında olduğu gibi, hamilelik döneminde de Meryem’i rahmeti ve korumasıyla desteklemiştir. Kur’ân-ı Kerîm: “Böylece ona hamile kaldı, sonra onunla ıssız bir yere çekildi”³¹⁶ âyetiyle Meryem’in Allah’ın dilemesiyle hamile kalmasının ardından ıssız bir yere çekildiğini bildirmektedir. Şiddetli doğum sancıları içerisinde bir hurma dalına doğru ilerlediği sırada Allah O’na yardım etmiştir. Hüzne kapılmamasını, alt yanında onun için bir su arkı kıldığını bildirmiştir. Allah, henüz oluşmuş hurmaların³¹⁷ dökülmesi için hurma dalını kendine doğru sallamasını, yiyip içmesini ve gözünün aydın olmasını buyurmuştur. Kur’ân bu durum şöyle ifade eder: “ Doğum sancısı O’nu bir hurma ağacına getirdi. ‘Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitmiş olsaydım’

³¹² Meryem 19/19.

³¹³ Meryem 19/20.

³¹⁴ Âl-i İmrân 3/47.

³¹⁵ Meryem 19/21-22.

³¹⁶ Meryem 19/22.

³¹⁷ İbn Kesîr, *Kasasü’l-enbiyâ*, 660.

dedi. Bunun üzerine ağacın altından (bir ses) öyle seslendi: “Üzülme, Rabbin senin alt tarafından bir ark kılmuştur. (Su çıkarmıştır.) Hurma dalını kendine doğru salla ki sana taze hurma dökülsün. Artık ye, iç, gözün aydın olsun. İnsanlardan birini göreceksin, ‘şüphesiz ben Rahman’a susmayı adadım. Bugün hiçbir insanla konuşmayacağım’ de.”³¹⁸

Meryem, oğlu Hz. İsa (as) ile kavmine geri döndüğünde, kavmi bu olaydan dolayı ona iftirada bulunmuşlardır. Bu durumu Kur’ân şöyle açıklıyor: “Böylece onu taşıyarak kavmine geldi. Dediler ki: ‘Ey Meryem! Sen gerçekten şaşırtıcı bir şey yaptın. Ey Harun’un kız kardeşi, senin baban da kötü bir kişi değildi ve annen de azgın, utanmaz (bir kadın) değildi.’”³¹⁹

Bu durum karşısında Yüce Allah (cc) Meryem’e, “...İnsanlardan birini göreceksin, ‘şüphesiz ben Rahman’a susmayı adadım. Bugün hiç bir insan ile konuşmayacağım’ de,”³²⁰ ayetinde olduğu gibi nasıl davranması gerektiğini vahyetmektedir. Bunun yanısıra Yüce Allah (cc) beşikte olan Hz. İsa’yı (as) konuşturarak, Meryem’i kavminin şerrinden emin kılmaktadır. Kur’ân- Kerim’de bu durum şöyle anlatılmaktadır: “Bunun üzerine ona (çocuğa) işaret etti. Dediler ki: ‘Beşikte olan bebekle nasıl konuşuruz?’ bebek şöyle konuştu: ‘Şüphesiz ben Allah’ın kuluyum. Allah bana kitabı verdi ve beni Peygamber kıldı. Nerede olursam olayım beni kutlu ve erdemli kıldı. Ve bana yaşadığım sürece namazı ve zekâtı emretti. Anneme itaati de emretti. Beni azgın bir zorba kılmadı. Doğduğum gün, öleceğim gün ve diriltileceğim gün bana selam (esenlik verilmiştir)’. Hakkında şüpheye düştükleri hak söze göre Meryem oğlu İsa işte budur.”³²¹ Böylece, olağanüstü bir şekilde,

³¹⁸ Meryem 19/23-26.

³¹⁹ Meryem 19/27-28.

³²⁰ Meryem 19/26.

³²¹ Meryem 19/29-34.

Hız. İsbâ'nın (as) beşikte konuşması, Meryem'i kavminin ifatiralarından kurtarmaktadır.

2.3.3. İlgili Ayetlerin Tefsiri

Yüce Allah (cc) daha önceki ayetlerde mümin ve kâfirlerin durumunu beyan ettikten sonra, bunu zihinlere daha iyi bir şekilde yerleştirmek için müminler ve kâfirlerden canlı örnekler vermiştir. Ayrıca verdiği örnekleri sürenin baş kısmına uygun olarak, kadınlardan vermiştir. Kâfirlere Hz. Nûh (as) ve Hz. Lût'un (as) hanımları olmalarına rağmen küfürde ileri gitmiş olan kadınları örnek vermiştir. Müminlere ise, kavmi arasında türlü iftiralara maruz kalmasına rağmen namusunu koruyan ve imanını muhafaza eden Hz. Meryem'i (a.s.), ve kendini ilah olarak gören Firavunun hanımı olması ve birçok eza ve eziyet görmesine rağmen imanını koruyan ve bu uğurda canını veren Hz. Âsiye'yi örnek vermiştir.

2.3.3.1. Onuncu Ayetin Tefsiri

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَتَ نُوحٍ وَامْرَأَتَ لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحِينَ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّٰخِلِينَ

Allah, kâfirlere, Nuh'un hanımı ile Lût'un hanımını örnek verdi. Bu ikisi, kullarımızdan iki sâlih kişinin nikâhları altında iken onlara hainlik ettiler. Kocaları Allah'tan gelen hiçbir şeyi onlardan savamadı. Onlara: “Haydi, ateşe girenlerle beraber siz de girin” denildi.

Kâfirler ve Müslümanlardan akraba olanlar vardı. Kâfirler bu akrabalığın onlara fayda sağlayabileceğini, Müslümanlar ise bunun onlara zarar verebileceğini düşünmekteydiler. Yüce Allah (cc) bu ayetle zihinlerde dolaşan bu yanlış düşünceleri def etmiştir.

Ayetteki “ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَتَ نُوحٍ وَامْرَأَتَ لُوطٍ” ifadesi “Yüce Allah (cc) kâfirlere Hz. Hûd (as) ve Hz. Lût'un (as) hanımlarını örnek verdi” anlamına gelmektedir. Yani; Yüce Allah (cc) bu iki kadını kâfirlere bir nasihat ve uyarı bağlamında örnek vermektedir.

Ayrıca ayet, kâfir ve Müslümanlar arasındaki akrabalığın fayda veya zarar vermeyeceğini ifade etmektedir.³²²

Ayetteki “كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحِينَ فَخَانَتَاهُمَا” ifadesi “o ikisi kullarımızdan iki salih kişinin nikâhındaydılar ve hıyanet ettiler” anlamına gelmektedir. Yani; onlar Allah’ın (cc) salih kulları arasında temayüz etmiş olan, iki peygamber; Hz. Nûh (as) ve Hz. Lût’un (as) nikâhında olmalarına, Allah’a (cc) iman noktasında yüce bir mertebe elde etme imkânları rağmen doğru yolu seçmeyip hıyanet ettiler.³²³ Hz. Nûh’un (as) hanımının hıyaneti, O’na deli diyerek ve sırlarını kâfirlerle paylaşarak olmuştur. Hz. Lut’un (as) hanımının hıyaneti ise, eve gelen misafirleri Lût kavmine haber vermek suretiyle olmuştur.³²⁴

“فَلَمْ يُعْنِيا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا” ifadesi “kocaları Allah’tan gelen cezaya karşı onları koruyamadı” anlamına gelmektedir. Yani; Yüce Allah’ın (cc) peygamberleri olmalarına rağmen Hz. Nûh (as) ve Hz. Lût’un (as) peygamberlikleri onları ateşten kurtaramadı ve onlara herhangi bir fayda sağlamadı, bilakis onların azabını artırdı. Bu ayetle Yüce Allah (cc) bir kimseye veya bir şeye güvenerek günah işleyenlerin bu güvenini boşa çıkarmaktadır.³²⁵

“وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّٰخِلِينَ” ifadesi “ateşe girenlerle beraber sizde girin” anlamındadır. Yani; küfürde ısrarcı olmaları ve Yüce Allah’ın (cc) peygamberlerine düşmanlıklarından dolayı onlara cehenneme girenlerle sizde girin denilmektedir.³²⁶

Ayette kişisel sorumluluğa dikkat çekilmiştir. Akrabalık bağının kişiye bir fayda veya zarar vermeyeceğini ifade etmektedir.

³²² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 28: 374.

³²³ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 7: 5130.

³²⁴ Mehmed Vehbi, *Hulâsatu'l-beyân*, 15: 6007.

³²⁵ Şa’râvî, *Tefsîru’ş-Şa’râvî*, 25: 16002-16003.

³²⁶ Bikâî, *Nazmu’d-durer*, 20: 209.

2.3.3.2. On Birinci Ayetin Tefsiri

وَصَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ آمَنُوا امْرَأَتَ فِرْعَوْنَ إِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ وَنَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

Allah, inanlara Firavunun hanımını misal gösterir: O: “Rabbim, katında, cennette benim için bir ev bina et; beni Firavundan ve onun yaptıklarından kurtar; beni bu zalimler topluluğundan da selâmetle çıkar” demişti.

Yüce Allah (cc), bir önceki ayette kâfirlere Hz. Nûh (as) ve Hz. Nûh’un (as) hanımlarını örnek verip, onların peygamber eşleri olmalarının kendilerine bir fayda sağlamadığını bildirmektedir. Bu ayette ise müminlere örnek olarak Firavunun eşini zikretmekte, onun bir kâfirin eşi olmasının onun imanına zarar vermeyeceğini bildirmektedir.

Ayette bahsi geçen bu hanımın Âsiye bt. Müzâhim olduğu rivayet edilmiştir.³²⁷ Ancak ayette ismi zikredilmemiştir. Çünkü bu ayetin vermek istediği mesaj onun kim olduğundan ziyade, onun vasfıdır. Yani; ayette vurgulanmak istenen, zalim olan ve kendini ilah zanneden Firavunun, mümin olan bir kimsenin imanını etkileyemediği ve onu kâfir yapamadığıdır. Bu ayetle Yüce Allah (cc), insanların inançlarının bireysel olduğuna ve kimsenin etkisinde kalmayacağına işaret etmektedir.³²⁸ Bunun yanı sıra ayetin itaatte ve dini hususlarda azimli ve sabırlı olmaya teşvik ettiği anlaşılmaktadır.

Rivayete göre, Firavun Âsiye’nin ibadetine şahit olmuş ve kavmini çağırarak: “Âsiye bt. Müzâhim’i nasıl bilirdiniz?” demiş, onlar da Âsiye’den övgüyle bahsetmişler. Bunun üzerine Firavun; “Âsiye benden başkasına ibadet ediyor” demiş, kavmi de: “onu öldür”, demişlerdi. Bunun üzerine Firavun kazıklar çakılmasını emretmiş, Âsiye’nin ellerini ve ayaklarını bu kazıklara bağlatmıştı. Bu sırada Âsiye: “Rabbim, katında, cennette bana bir ev yap, beni

³²⁷ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 7: 5130.

³²⁸ Şa’râvî, *Tefsîru’s-Şa’râvî*, 25: 16006.

Firavundan ve onun işlerinden kurtar ve beni bu zalim topluluktan kurtar”³²⁹ diye dua etmiş, kendisine cennetteki yeri gösterilince gülümsemiş, bunu gören Firavun: “Bunun deliliğini görmüyor musunuz? Biz ona acı çektiriyoruz o ise gülümsüyor” demiş ve ruhunu teslim etmiştir.

Aynı şekilde Âsiye'nin güneş altında işkence gördüğü ve meleklerin, kanatlarıyla güneşin hararetinden kendisini korudukları rivayet edilmiştir.³³⁰

Ayette geçen “رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ” ifadesi, “Rabbim! Bana katında, cennette bir ev yap” anlamına gelmektedir. Yani; Yüce Allah'tan (cc) kendisini hidayet ettiği gibi, Allah'a (cc) yakın olanların yurdu olan, cennette bir ev yapmasını istiyor.³³¹

“وَنَجِّنِي مِنَ فِرْعَوْنَ” ifadesi “beni Firavundan kurtar” anlamına gelmektedir. Yani; Yüce Allah'tan (cc) kendisini zalim ve kâfir olan Firavunun zatından³³² ve saltanatından kurtarmasını istiyor.³³³

“وَعَمَلِهِ” ifadesi, “amelinden” anlamına gelir. Bu amelden kastın küfür olduğu söylenmiştir.³³⁴ Kanaatimizce, Âsiye'nin burada kurtulmak istediği, Firavunun küfrün yansıması olan, işkence, zulüm gibi eylemlerdir. Çünkü küfür, kalpte meydana gelen bir olgudur. Bunun yanısıra ayette somut eylemleri ifade eden “عَمَلٍ” kelimesinin kullanılması buna işaret etmektedir.

“الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ” ifadesi ise “zalimler topluluğu” anlamına gelir. Kelbî bunların Mısır halkı olduğunu söylemiştir. Mukâtil ise Kıptîler olduğunu ifade etmiştir.³³⁵

³²⁹ et-Tahrîm 66/11.

³³⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmu'l-Kur'ân*, 18: 203.

³³¹ Bikâî, *Nazmu'd-durer*, 20: 211.

³³² Ebû's-Suud, *İrşadu'l-aklı's-selîm*, 8: 270.

³³³ Bikâî, *Nazmu'd-durer*, 20: 211.

³³⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmu'l-Kur'ân*, 18: 203.

³³⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmu'l-Kur'ân*, 18: 203.

Bu ayete göre Âsiye bt. Müzâhim bazı özelliklerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

1. Geçici dünya hayatına kendini kaptırmamıştır.
2. Sarayın, krallığın geçici şeyler olduğunu unutmamış, asıl ve kalıcı olan değerlere yönelmiştir.
3. Kalbini kutsal değerlere açık tutmuş, kendini maddenin ihtirasından uzak tutmuştur.³³⁶

Hülasa olarak, Yüce Allah (cc) bu ayette müminin, bir kâfirin yanında olmasının imanına zarar vermeyeceği, ancak bunun yanısıra zulüm altında olduğunda Yüce Allah'a (cc) dua etmesi gerektiğini ve bu duanın o kimseye fayda sağlayacağına işaret etmektedir.

2.3.3.3. On İkinci Ayetin Tefsiri

وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُتِبَ عَلَيْهَا مِنَ الْقَانِينِ

İmran kızı Meryem de bir misaldir: O iffetini çok iyi korumuştur, biz de ruhumuzdan üfledik; o, rabbinin sözlerini ve kitaplarını hep tasdik etmişti ve gönülden itaat edenlerdendi.

Yüce Allah (cc), müminlere örnek olarak Firavunun eşini zikrettikten sonra bu ayette de müminlere bir diğer örnek olarak Hz. Meryem'i zikretmiştir.

Bu ayette Hz. Meryem'in ismini, bir önceki ayetin aksine, açıkça zikretmiştir. Çünkü Hz. Meryem'in durumu başka bir kadında gerçekleşmeyen, ona özel olan bir olaydır. Firavunun eşinin durumu ise genel olaylardandır. Genel olaylarda, isim, zaman ve mekânın tayin edilmemesinin hikmeti, olayın tüm müminleri, zamanları ve mekânları kapsamasıdır.³³⁷

Bu ayette Hz. Meryem'in üç özelliğinden bahsedilmiştir. Bunları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.

³³⁶ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, 12: 6284-6285.

³³⁷ Şa'râvî, *Tefsîru 'ş-Şa'râvî*, 25: 16011.

أَحْصَنْتُ /İffet sahibi olması: “أَحْصَنْتُ” ifadesi, “korudu” anlamına gelmektedir. Hz. Meryem iffetini, namusunu erkeklerden korumuştur. Öyleki Hz. Cebrâîl (as) kendisine ruh üflediği vakit “*Ben senden Rahman’a sığınırım*”³³⁸ diye kendini korumuştur.³³⁹ “فَفَخْنَا فِيهِ” ifadesi, “ona ruhumuzdan üfledik” anlamına gelmektedir. Yani; iffetini korumasına karşılık, onu olağanüstü bir şekilde, katımızdan bir ruh üfleyerek, peygamber annesi kıldık.³⁴⁰

وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُنْتِ /Rabbinin kelimelerini ve kitaplarını tasdik etmesi: Buradaki kitaplar, Yüce Allah’ın (cc) inzal buyurduğu tüm kitaplardır. Kelimeler ise, Yüce Allah’ın (cc) her şeye kâdir olduğunu ifade eden, olağanüstü mucizelerle ilgili vahiy haberleridir. Buradan Hz. Meryem’in, Yüce Allah’ın (cc) inzal buyurduğu bütün kitaplara, kelime diye tabir edilen “ol” emrine ve mucizelere imân ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu mucizelerden birini Hz. İsâ’ya (as) hamile kalmasıyla yaşamıştı.³⁴¹

وَكَانَتْ مِنَ الْقَائِمِينَ /O bize itaat edenlerdi: İbn Abbâs “itaat edenlerdendi” diye tefsir etmiştir. Atâ ise “namaz kılanlardandı” diye tefsir etmiştir.³⁴²

Özetle Yüce Allah (cc) bu ayette her yanıyla iffet simgesi, tüm indirilene iman eden ve her konuda itaat sahibi olan Hz. Meryem’i müminlere örnek olarak vermiş, mümin bir kadının nasıl olması gerektiğine işaret buyurmuştur.

³³⁸ Meryem 19/18.

³³⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 7: 5133.

³⁴⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 28: 378.

³⁴¹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 7: 5135.

³⁴² Râzi, *Mefâtihu’l-gayb*, 30: 575.

SONUÇ

Sebeb-i Nüzûl bağlamında Tahrîm Sûresi'ni incelediğimiz, bu çalışmanın neticelerini aşağıda olduğu gibi özetlemek mümkündür.

Sebeb-i nüzûlün, faydalarından birisi de ayetin anlaşılması ve kapalılığın ortadan kalkmasıdır. Bu sûrede, sebeb-i nüzul rivayetlerinin ayetlerdeki kapalılığı kaldırdığı ve ayetlerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olduğu görülmüştür. Çünkü ayette zamirlerden kimlerin kast edildiği sebeb-i nüzul bilgisiyle anlaşılmakta, hadisenin kimler arasında meydana geldiği bilinmektedir.

Ayetlerle alakalı sebeb-i nüzûl rivayetleri araştırılmış, ilk beş ayetin sebeb-i nüzûl rivayetlerinin olduğu tespit edilmiştir. Tespit edilen rivayetlere bakıldığında konuyla ilgili üç farklı rivayet bulunduğu görülmüştür. İlgili rivayetlerin sıhhat dereceleri araştırılmış, bir rivayetin zayıf, iki rivayetin sahih olduğu tespit edilmiştir. İki rivayet ayetlerin siyak-sibakına uygunluğu değerlendirilmiş, Mâriye rivayetinin daha uygun olduğu ve fıkıh hükümlerinin bu rivayete göre bina edildiği görülmüştür. Buradan hareketle ilgili ayetlerin sebeb-i nüzûl rivayetlerinin tefsire katkısının hüküm çıkarmada kilit rol oynadığı görülmüştür.

İlk beş ayetin genel olarak ihtiva ettiği konulara bakıldığında, Hz. Peygamber'e (sas) hitaben başlayıp, genel bir hitapla devam etmesinden, hükmün Hz. Peygamber (sas) örneğinde, ümmete müteveccih olduğu kanaatine varılmıştır. Bu konuların Müslüman aile, Müslüman kadın ve erkeğin ailedeki sorumluluğu olduğu ve hedefin aile düzenini koruma olduğu anlaşılmıştır.

Daha sonra ayetlerle ilgili bazı kavramlar ayrı başlık altında incelenmiştir. İlgili kavramlar Kur'ân genelinde açıklanmaya çalışılmıştır.

İlk ayetin ile alakalı itâb kavramı ele alınmış olup, ayette itâb olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak bu itâbın Hz. Peygamber'in (sas) makamına uygun, onun lehine bir itâb olduğu kanaatine varılmıştır.

İlk ayetin siyak-sibak ilişkisi dikkate alındığında ve ayete fihhi nazarla bakıldığında “tuharrimu” ifadesinin şer’i anlamda bir tahrim olduğu ve Yüce Allah’ın (cc) olmaması buna bir engel teşkil etmediği kanaatine varılmıştır. Fakat tefsir kaynaklarının büyük bir kısmı incelendiğinde, ilgili ifadenin lugavi bir tahrim olarak alındığı görülmüştür. Bunun sebebinin haram kılmanın sadece Yüce Allah’a (cc) ait olduğu ilkesinden ortaya çıkan bir görüş olduğu kanaatine varılmıştır. Bu görüşün tutarlı olmadığı gerekçelerle ilgili başlık altında belirtilmiştir.

İslami sorumluluğun bireyselliğine dikkat çekilmiş, bir Müslümanın dini açıdan ancak takvasıyla değerli olacağı, akrabalığın kendisine bir fayda veya zarar sağlamayacağı sonucuna varılmıştır. Ayrıca bu konunun küfürde zirve yapmış iki kadın ve her türlü zorluğa rağmen imanda yüksek derecelere ulaşmış diğer iki kadınla birlikte örneklendirilmesinden konunun zihinlerde kök salması amacı taşıdığı ve konunun çok önemli olduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Âlûsî, Şihâbuddîn Mahmûd b. Abdillâh el-Huseynî. *Rûhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur'ân'i-azîm ve's-seb'î'l-mesânî*. Thk. Alî Abulbârî Atiyye. 15 Cilt. 1. Baskı. Beyrût: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1415 h.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*. Yy.: Yeni Ufuklar Neşriyat, ty.
- Begavî, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mesûd. *Meâlimu't-tenzîl*. Thk. Abdurrezzâk Mehdî. 1. Baskı. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420 h.
- Bikâî, İbrâhîm b. Ömer b. Hasan er-Ribât b. Ali b. Ebî Bekr. *Nazmu'd-durer fi tenâsubu'l-âyâti ve's-suver*. Kâhire: Dâru'l-Kutubu'l-İslâmiyye, ty.
- Bilmen, Ömer Nasûhi. *Hukuk İslâmiyye Kâmusu*. İstanbul: 1985.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulû*. 28. Baskı. Ankara: TDV Yayınları, 2016.
- Cessâs, Ahmed b. Ali Ebû Bekr er-Râzî. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâr'u İhyai't-Turâsi'l-Arabî, 1984.
- Cürcânî, Alî b. Muhammed b. Alî ez-Zeyn eş-Şerîf. *et-Ta'rifât*. 1. Baskı. Beyrût: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1983.
- Cüveynî, Abdulmelik b. Abdullah b. Yûsuf b. Muhammed. *Nihâyetu'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*. Thk. Abdulazîm Mahmûd ed-Dîb. 20 Cilt. 1. Baskı. Cidde: Daru'l-Minhâc, 2007.
- Dalgın, Nihat. *İslam'da Tevbe ve Cezalara Etkisi*. Trabzon: 1996.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: 1970.

- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Hayyân Esîruddîn el-Endulusî. *el-Bahru'l-muhît fi't-tefsîr*. Thk. Sıdkî Muhammed Cemîl. 10 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1420 h.
- Ebû's-Suud, el-Îmâdî Muhammed b. Muhammed b. Mustafâ. *İrşâdu'l-aklı's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*. 9 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, t.y.
- Ensari, Abdurrahman. *Sebeb-i Nüzûlün Tefsire Etkisi Bakımından Bakara Sûresi Örneği*. Doktora Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Feyrûzâbâdî, Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kamûsu'l-muhît*. y.y.: t.y.
- Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *el-Mustasfâ min ilmi'l-usûl*. Thk. Muhammed Süleyman el-Eşkâr. 1. Baskı. Beyrût: Müessesetu'r-Risâle, 2012.
- Hâcî Halife, Mustafa b. Abdullâh. *Keşfu'z-zunûn an esâmî'l kütübi ve'l-funûn*. Beyrût: Dâru İhyâi't- Turâsi'l-Arabî, t.y.
- Hâlid b. Ali b. Muhammed. "Hükmü tahrîmi'l-müslim el-helâle alâ nefsihî inde'l-fukaha". *Mecelletü câmiati'l-imâm Muhammed b. Suûdi'l-İslâmiyye*. Sayı: 29, 267-269.
- Harman, Ömer Faruk. "Âsiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3: 487. Ankara: TDV Yayınları, 1991
- Harman, Ömer Faruk. "Meryem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29: 240. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- Hâzin, Alâuddin Ali b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ömer Ebû'l-Hasan. *Lübabu't-te'vîl fi maâni't-tenzîl*. Thk. Muhammed Ali Şâhîn. 4 Cilt. 1. Baskı. Beyrût: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1415 h.
- Işık, Bilal. *Tahrîm Sûresinde Aile İçi İlişkiler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991.
- İbn Arefe, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed el-Vergamî. *Tefsîru İbn Arefe*. Thk. Celâl es-Suyûtî. 1. Baskı. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 2008.

- İbn Âşur, Muhammed et-Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 cilt. Tunus: Dâru't-Tunisiyye, 1984.
- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib b. Abdurrahmân b. Temmâm el-Endulusî el- Muhâribî. *el-Muharreru'l-vecîz fi tefsîri'l-Kitabi'l-azîz*. Thk. Abdusselâm Abdüşşâfî Muhammed. 5 Cilt. 1. Baskı. Beyrût: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 2001.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali Ebû'l-Fadl el-Askalânî eş-Şâfî. *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. 13 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Mârifet, 1379.
- İbn Hacer, Muhammed b. Ahmed el-Askalânî. *Nüzhetu'n-nazar fi tavnîhi nuhbeti'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser*. Thk. Abdullah b. Dayfullah er-Rahîlî. 1. Baskı. Riyâd: Matbaatu Sefir, 1422 h.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*. Thk. Sâmi b. Muhammed es-Selâme. 18 Cilt. Riyâd: Dâru'l-Taybe, 1999.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer. *Kasasu'l-enbiyâ*. Thk. Mustafâ Abdulvâhid. 3. Baskı. Mekke: Mektebetu't-Tâlibi'l-Câmiî, 1988.
- İbn Manzûr Muhammed b. Mekrem b. Ali. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. 3. Baskı. Beyrût: Dâru's-Sadr, 1414.
- İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdilhalim. *Mecmû'u fetâvâ Şeyhi'l-İslam Ahmed b. Teymiyye*. Thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım. 35 Cilt. Medîne: Mecmau'l-Melik Fehd, 1995.
- İbnu'l-Cevzî, Cemâluddîn Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed. *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*. Thk. Abdurrezzâk Mehdî. 1. Baskı. Beyrût: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1422 h.
- İbnu'l-Mehâmilî, Ahmed b. Muhammed b. el-Kâsım ed-Dabbî Ebû'l-Hasan eş-Şâfî. *el-Lübâb fi fikhi's-Şâfî*. Thk. Abdulkerîm b. Suneytân el-Ömerî. 1. Baskı. Medîne: Dâru'l-Buhârî, 1416.

- Kâsimî, Muhammed Cemâleddin b. Muhammed b. Kâsım el-Hallâk. *Mehâsinu't-te'vîl*. 1. Baskı. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1997.
- Kattân, Menna'. *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'ân*, 7. Baskı. Kâhire: Mektebetu Vehbe, 1990.
- Kayrevânî, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Talib Hammuş b. Muhammed b. Muhtâru'l-Kaysî, *el-Hidâye ila bulûğu'n-nihâye fi ilmi maâni'l-Kur'ân ve tefsîrihi ve ahkâmihi ve cümelin min funûni ulûmihi*, 13 Cilt. 1. Baskı. Dımaşk: Mecmûatu Buhûsu'l-Kitab ve's-Sunne, 2008.
- Kılıç, Hasan. *Sebeb-i Nüzûle Konu Olan Şahıslar*. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On Sekiz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Koca, Ferhat. "Harâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16: 100. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Kurtubî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Fereh el-Ensârî el-Hazrecî Şemsuddîn. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. Thk. Ahmed el-Berdûnî, İbrâhîm Atfîş. 2. Baskı. Kâhire: Daru'l-Kutubu'l-Mısriyye, 1964.
- Kuşeyrî, Abdulkerîm b. Hevâzin b. Abdulmelik, *Letâifu'l-işârât*. Thk. İbrâhîm Besyûnî. 3 Cilt. 3. Baskı. Mısır: el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-Âmme, t.y.
- Kutup, Seyyid. *Fi zilâli'l-Kur'ân*, 1. Baskı. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991.
- Lârî, Abdulgafur. *Hâşiyetu Abdulgafur el-Lârî alâ şerhi'l-Câmî*. İstanbul: Dersâset Matbaâsı, 1309 h.
- Mecma'u'l-Lugatu'l-Arabiyye. *el-Mucemu'l-vasît*. Mısır: Mektebetü's-Şurûku'd-Düveliyye, 2004.

- Mehmed Vehbi, Konyalı. *Hulâsatu'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*. 16 Cilt. 4. Baskı. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1969.
- Merâğî, Ahmed b. Mustafâ. *Tefsîru'l-Merâğî*. 30 Cilt. 1. Baskı. Mısır: Şeriketu Mektebeti ve Matbaati Mustafâ'l-Bâbî, 1946.
- Mevdûdî, Ebü'l-A'lâ. *Tefhîmu'l-Kur'ân*. Çev. Muhammed Han Kayanî. V.d. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.
- Mutrafî, Uveyd b. İyâd. *Âyâtu itâbi'l-Mustafâ*. Mekke: Mektebetu'l-Melik Fehd el-Vataniyye, 2005.
- Müslim, Mustafâ. *Terbiyetu'l-usreti'l-müslime*, Mekke: Daru'l-Minare, 1991.
- Müzeynî, Hâlid b. Süleymân. *el-Muharrer fi esbâbi nüzûli'l-Kur'ân min hilâli'l-kutubi't-tis'a dirâsetü'l-esbâbi rivâyeten ve dirâyeten*. 1. Baskı. Dammam: Dâru İbni'l-Cevzî, 2006.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref. *el-Minhâc şerhu Sahîhi Müslim b. Haccâc*. 18 Cilt. 2. Baskı. Beyrût: Daru İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, 1972.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref. *et-Takrîb ve't-teysîr li ma'rifeti suneni'l-Beşîri'n-Nezîr fi usûli'l-Hadîs*. Thk. Muhammed Osmân el-Huşî. 1. Baskı. Beyrût: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1985.
- Râzi, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahreddin. *Mefâtihu'l-gayb*, 30 Cilt. 3. Baskı. Beyrut: Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1999.
- Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir. *Muhtaru's-sihâh*. Thk. Mahmûd Hâtır. Beyrût: Mektebetu Lübnân, 1995.
- Sâbûnî, Muhammed Alî. *et-Tibyân fi ulûmi'l-Kuran*. Beyrût: 1985.
- Sâbûnî, Muhammed Alî. *Safvetu't-tefâsîr*. 1. Baskı. Kâhire: Dâru's-Sâbûnî, 1997.

- Sâlih, Subhî. *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân*. 18. Baskı. Beyrût: Dâru'l-İlmi li'l-Melayîn, 1990.
- Semerkindî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed Ebû Bekr Alâuddîn. *Tuhfetu'l-fukahâ*. 3 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1994.
- Serinsu, Ahmet Nedim. *Kur'ân ve Bağlam*. İstanbul: Şûle Yayınları, 2008.
- Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahman İbn Ebi Bekr. *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*. 1. Baskı. Beyrut: Müesset'ür-Risale, 2008.
- Şa'râvî, Muhammed Mütevellî. *Tefsîru's-Şa'râvî-Havâtürî havle'l-Kur'ânî'-Kerîm*. 20 Cilt. yy.: Metâbiu Ahbârî'l-Yevm, 1997.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Abdullah el-Yemenî. *Fethû'l-kadîr-el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr*. 5 Cilt. 1. Baskı. Dimaşk, Beyrût: Daru İbn Kesîr, Daru'l-Kelimi't-Tayyib, 1993.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr B. Gâlib Ebû Ca'fer. *Câmiu'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*. Thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 Cilt. 1. Baskı. Beyrût: Müessetu'r-Risâle, 2000.
- Tantâvî, Muhammed Seyyid. *et-Tefsîru'l-vasîl li'l-Kur'ân-i'l-Kerîm*. 15 Cilt. 1. Baskı. Kâhire: Daru Nehdatu Mısra, 1998.
- Turgut, Ali. *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*. İstanbul: MÜİFV, 1991.
- Tuveycerî, Muhammed b. İbrâhîm b. Abdullah. *Muhtasaru'l-fikhi'l-islâmî fî dav'i'l-Kur'ân ve's-Sunne*. Suudi Arabistan: Daru Esda'î'l-Muctema', 2010.
- Vahidi, Ebu'l Hasen Ali b. Ahmed. *Esbâbu nüzûli'l-Kur'ân*, Thk: Kemal Besyûni. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1991.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat, 1979.

Yıldırım, Celal. *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*. İstanbul: Anadolu Yayınları, 1989.

Zebîdî, Muhammed b. Muhammed. *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. y.y.: Dâru'l-Hidaye, t.y.

Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân*. Thk. Ahmed b. Ali. 2 Cilt. 1. Baskı. Kâhire: Dâru'l-Hadis, 2001.

Zerkeşi, Bedruddin Muhammed b. Abdullah. *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*. Thk. Ebî'l-Fadl ed-Dimyâtî. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2006.

Ziriklî, Hayruddîn Mahmûd b. Muhammed ed-Dımaşkî. *el-A'lâm*. 15. Baskı. y.y.: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 2002.